

Otte foredrag om danske baptisters internationale mission 1965-2004

Fortalt af Jørgen Krabbe-Sørensen i Tølløse baptistkirke 2018-2020

Indledning

Af Bent Hylleberg

Jørgen Krabbe-Sørensen har gennem mange år været en inspirerende fortæller, når det drejer sig om danske baptisters mission, som han har stået i centrum af gennem 40 år. Han har derimod ikke været meget skrivende, idet hans dagbøger og rejsenotater sjældent kom længere end til skrivebordsskuffen, når de var omsat til rapporter til ledelsen og artikler til ugebladets læsere. Nu har han på opfordring hentet det historiske materiale frem, og i det følgende omsat det til otte foredrag om international mission.

De første foredrag handler primært om arbejdet i Burundi og Rwanda, hvor Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen var missionærer i perioden 1965-1980. Jørgen Krabbe-Sørensen blev født i 1940, og i *det første foredrag* tager han os med til hjemmet udenfor Slagelse, hvor vi møder mange af pionérerne i Afrika-missionen, der blev grundlagt i 1928. I mødet med disse missionærer blev hans kærlighed til Guds mission grundlagt. Efter uddannelse som socialrådgiver giftede Jørgen sig med Inge, der var sygeplejerske, hvorpå det unge par blev antaget af Baptistsamfundet som missionærer, der i 1965 rejste til Burundi. I de *tre næste foredrag* skildrer Jørgen Krabbe-Sørensen deres arbejde både her og i Rwanda fra 1965. Et af deres bevidste valg som missionærer var deres vilje til at leve tæt på afrikanerne, hvilket foredragene giver mange eksempler på. I Afrika kom to af deres tre børn, Marianne og Marc til verden – og det blev efterhånden tid for dem til skolegang i Danmark, hvortil deres sidste barn Hans kom til verden i Vindinge, Roskilde.

Da familien rejste hjem i 1980, var det for Jørgen Krabbe-Sørensens vedkommende til en nyoprettet stilling blandt danske baptister som international missionssekretær. Som sådan virkede han utrætteligt i næsten 25 år frem til 2004, som *det femte foredrag* omhandler. I de sidste tre foredrag følger vi med ham rundt i verden til de kirker, som danske baptister samarbejder med. Vi kommer igen til tilbage til Burundi og Rwanda i *det sjette foredrag*, og denne gang handler det også om hans oplevelse af folkemordet i Rwanda i 1994. I *de to sidste foredrag* tager Jørgen Krabbe-Sørensen os med til to nye områder i vores internationale mission, hvor han fra midten af 1990'erne blev brobygger i

samarbejdet med baptister i Nagaland og i Vietnam. I begge foredrag skildrer han både årsagen til og udfoldelsen af dette samarbejde med de nye partnerkirker.

Nedenfor følger et kort forord af Jørgen Krabbe-Sørensen, der orienterer om, hvordan foredragene blev til. Efter foredragene rundes der af med Axel Grarups afskedsinterview med Jørgen i *baptist* 2004. Tak, fordi vi har fået lov til at publicere disse foredrag på www.baptisthistorie.dk.

Forord

Af Jørgen Krabbe-Sørensen

Igennem de seneste år har jeg flere gange fået stillet spørgsmålet, om jeg har skrevet noget om min tid og mit arbejde i Afrika – både af børn og senere af børnebørn. Nogle af dem huskede de små historier, som jeg fortalte, da de var mindre, og som nogle af dem stadig husker.

Da jeg i 2018 fik stillet det samme spørgsmål i Tølløse, var det ikke så nemt at sige nej, for jeg har jo meget, som jeg gerne vil formidle af de storslåede oplevelser, Inge og jeg har haft i Afrika og andre steder. Det blev så til otte foredrag om de oplevelser, vi som familie og jeg har haft i Burundi og Rwanda – og senere i Nagaland og Vietnam. Foredragene blev holdt i menighedens Onsdags Café.

Et af vore børnebørn, Rebecca, opholdt sig i Rwanda i lidt over et halvt år fra 2018 til 2019, og vi havde en god og farfaderlig kontakt med hende under opholdet derude – og ikke mindst efter hendes hjemkomst. Hun læste nogle af mine foredrag og syntes, der indimellem var for mange farfaderlige ord! Hun har derfor gennemarbejdet foredragene og skabt overblik, så de er blevet lidt mere læseværdige og forståelige. Det siger jeg rigtig mange tak for. Uden Rebeccas inspiration og hjælp var de nok blevet liggende i kontorskuffen.

Jeg håber, at I, der læser med, får en lille oplevelse af den kærlighed og taknemlighed, som jeg har til disse lande og de personer, som jeg har mødt. Alt dette har været med til at ændre mit liv og fastholde en stor del af min ungdomsoptimisme og min udfordring til at gøre en lille del af verden til et bedre sted at leve i.

Jørgen Krabbe-Sørensen.

Tune, januar 2021.

Fra hedningemission til selvstændige kirkesamfund

Foredrag: Fra hedningemission til selvstændige kirkesamfund – om mødet med afrikanerne, som har inspireret og beriget mit liv.

Indholdsfortegnelse

Jørgens vej til mission i Afrika	2
Bogen, der indeholder klogskab for enhver missionær	3
Begyndelsen af den danske hedningemission.....	5
Peteros fortælling om de første danske missionærer: Johanne og N.P. Andersen (1928)	5
Missionærernes første vandring til Musema: Johanne og N.P. Andersen.....	7
De første danske missionærer i Burundi.....	8
<i>(1931-1937) Ruth Melkjær: søndagsskolen og det første arbejde i Musema .....</i>	<i>8</i>
<i>(1931) Petero Ndengeje: den første dåb i Musema .....</i>	<i>9</i>
<i>(1930-1965) Hans og Matine Emming i Musema .....</i>	<i>11</i>
<i>(1931-1961) Esther Johansen: skolelæren i Musema.....</i>	<i>11</i>
<i>(1938) Jens Anker Jørgensen: første missionær i bil til Musema.....</i>	<i>12</i>
<i>(1948) Filippo Nyamybgigiri: den første burundiske præst i Musema .....</i>	<i>13</i>
Sibomana, præst fra Burundi: fortælling om de første danske missionærer.....	14
Statistik fra den første missionærtid i Musema (1928-1933)	14
Hospitalet i Musema: fra opførelsen til nedlukning	15
Rubura som missionsstation	17
Missionsstationer i Burundi	17
Fra hedningemission til selvstændige kirkesamfund.....	18

Jørgens vej til mission i Afrika

Ja, siden jeg sagde ja til at fortælle om dette, har jeg tænkt meget på, hvordan jeg skulle begynde på dette forholdsvis store emne. Et emne og en periode, som strækker sig fra 1923 med et begyndende Congo, og senere til Burundi og Rwanda op til omkring 2004.

Så jeg er kommet dertil, hvor jeg gerne vil begynde at fortælle lidt om, hvorfor det blev mission, at jeg kom til at beskæftige mig med gennem hele mit liv.

Jeg er sammen med mine tre andre søskende: Carl Aage, Niels og Ninna født og opvokset i den danske kristne bondekultur på en lille gård i Snekkerup. Her havde Mor og Far (Esther og William Sørensen) et jævnt, muntert og virksomt liv, hvor de var meget aktive i den lille baptist menighed i Slagelse 12 km hjemmefra.

En af de første missionærer Hans Emming skriver et sted om bondekultur: *"At være bonde betyder ikke nødvendigvis, at være landbruger. At være bonde er en kultur, at ære og at elske jorden, dyrene og alt det skabte."* Den konklusion vil jeg gerne tilslutte mig. Her oplevede jeg, at det var helt naturligt, at når nogen havde brug for hjælp, så hjalp man hinanden. Når nogen var ramt af sorg eller kom ud i vanskeligheder på grund af sygdom eller andet, så var det noget, som man tog sig af, og noget man gjorde noget ved. Når det var sommer og høsttid, så hjalp man hinanden med heste og selvbinder. Dette blev til festdage på landet, selvom det også kunne være slidsomt. Naboer det var nogen, som man var forbundet med, og som gav livet mening og indhold. Denne holdning og dette liv, som blev levet i barndomshjemmet, har ikke bare fulgt mig, men også mine søskende. Således har det fået konsekvenser for os alle og blevet en rigdom, som vi har taget med os gennem livet, og som vi stadig minder hinanden om og sætter pris på.

Når man så ser lidt tilbage på nogle af de missionærer, som har været udsendt gennem årene, så har mange af dem haft rod i den tids kristne bondekultur. Det har givet mening og skabt spor i det arbejde, som er blevet udført.

I hjemmet i Snekkerup kom ofte mange, om ikke alle missionærer, forbi igennem min barndom. Her har vi både i søndagsskolen og kirken lyttet til mange beretninger fra Afrika - særlig Burundi i starten.

En missionær fra den første tid, som jeg gerne vil fremhæve, det er Esther Johansen fra Slagelse. Hende kendte vi jo godt fra baptistmenigheden i Slagelse, men hun var også kendt her i byen (Tølløse) på grund af tilhørsforholdet til familien Emming. Hende vender jeg tilbage til.

En anden ting som jeg tror har haft stor betydning for os, ikke bare for Inge og jeg, som blev udsendt efter selvstændigheden i 1962 i både Burundi og Rwanda, men for mange af dem som blev anden generationsmissionærer (fra 1962-1972) var at: Vi fik på en særlig måde knyttet de to perioder sammen, gennem personligt kendskab og venskab. Mange af os kom til at kende og sætte stor pris på mødet med de første kristne i Burundi og Rwanda. Det har fået stor betydning for os og præget vores arbejde.

At jeg så kom til at arbejde med disse to lande og deres kirkesamfund og ledere, på godt og ondt i perioden 1965-2004, har jo også sat sine spor og haft betydning for det, jeg kommer til at fortælle om. Jeg vil også gerne forsøge at lade beretninger og oplevelser om mødet med Afrikas folk være med til at tegne det billede af Afrika, Burundi og Rwanda, som jeg gerne vil formidle gennem det, som jeg kommer ind på.

Jeg er ikke historiker, men uddannet socialrådgiver og derfor har jeg gennem den baggrund nok fået et blik for mennesker og deres livsvilkår, som har præget mig som menneske, men også mit samarbejde gennem årene. Men lidt historie kommer I ikke uden om. Det sværeste bliver at begrænse det, for der er mange forskellige vinkler, som man kan gå ud fra.

Bogen, der indeholder klogskab for enhver missionær

Der er én bog, som jeg gerne ville have læst, før jeg blev udsendt til Afrika, og haft med i bagagen til min første færd gennem de næsten 40 års vandring med Afrika. Denne klogskab og viden, som bogen indeholder, vil være en guldgrube for enhver ny missionær eller projekt- og udviklingsmedarbejder - eller hvad man nu ønsker at kalde det i dag. Det kunne jeg selvfølgelig af gode grunde ikke, idet den først udkom i 2010 og på dansk i 2012. Den er skrevet af David van Reybrouck, som er belgisk kulturhistoriker, arkæolog og prisbelønnet forfatter. Han skriver, at han gerne vil fortælle en historie, som ikke var skrevet ud fra et "hvidt" perspektiv, men give et lokalt mangfoldigt perspektiv, fordi historien er så meget mere end det, der bliver skrevet ned. I bogen "Congo - Historien om Afrikas hjerte" har han

mange beretninger og vidneudsagn fra en meget gammel congoleser, Etienne Nkazi, som blev født i 1882. Hans fortællinger er sådanne gamle afrikanske fortællinger - sådan som jeg også har hørt gamle afrikanere kan fortælle, når man får dem tæt ind på livet. Er det så sidst på dagen, den mest vidunderlige time i skumringen fra kl. 17-18, hvor dagen langsomt indgyder til stilhed, eftertanke, fordybelse og samdeling, som er så værdifuldt i denne sammenhæng og den afrikanske kultur.

David van Reybrouck begynder bogen sådan her, hvor han møder denne gamle mand (Etienne Nkazi), som gav ham viden og udsagn til denne bog:

"Mundele, mumlede", han mumlede, han lød bevæget, som havde vi ikke set hinanden i årevis. "Hvide mand". Hans stemme lød som et trægt rustent tandhjul, der langsomt satte sig i bevægelse. En belgieri hans hjem... efter så mange år. Tænk, at han fik lov til at opleve del.

Et møde, som jeg (Jørgen) kan genkalde mig fra mange samtaler igennem årene i Burundi og Rwanda, i flygtninge lejre i Congo og flygtningelejre i Burundi og Rwanda. Et møde, som jeg kan genkalde, når jeg har mødt gamle venner eller blot lagt øre til personlige beretninger. Hvor man bliver lukket ind i etrum, hvor tiden står stille, og hvor man fornemmer livets store øjeblikke. Jeg håber, at I kan fastholde dette øjeblik igennem det, som jeg gerne vil fortælle, hvor man møder fortiden levende i nutiden. Mø-det med den afrikanske, der fortæller om tradition.

Etienne (congoleser) nævner året 1885, hvor den store Berlin konference fandt sted, og hvor europæiske ledere mere eller mindre delte Afrika imellem sig. Her skildres selvfølgelig også Leopold II., Belgiens konge på den tid, som lige pludselig vågnede op i sit palads i Belgien, ikke kun som konge af Belgien, men også som monark i en ny stat Congo Fristaten.

Nu vil jeg forsøge at lade min begejstring for denne bog ligge og så komme frem til det som danske baptisters hedningemission begyndte med.

Blot en tankevækkende ting til sidst: Allerede i 1878 begyndte Living Stone Indland Mission, at missionere fra Congoflodens munding. Det svenske missionsforbund gik i gang i 1881, amerikanske baptister fulgte efter i 1884 og i 1897 rejste de første britiske baptister til Congo. En tredjedel af alle udsendte baptister mellem 1897-1900 døde i troperne. Økonomisk gevinst eller verdslig magt fik man ikke ud af det, men alle udsendte missionærer var virkelig dybt troende mennesker, der så det som deres pligt at lade andre få del i den sandhed, som de selv var opfyldt af.

Så langt om bogen af David van Reybrouck.

Begyndelsen af den danske hedningemission

I 1923 blev der åbnet for et samarbejde mellem danske og svenske baptister på deres missionsmark i Basakata land. I perioden 1923-1928 samarbejdede Johanne og N.P. Andersen, Olgas Rasmussen og Ruth Melkjær sammen med svenske missionærer og fik her et førstehånds indtryk af mission i Congo. I bogen "5 år i Mandatstaten Urundi" kan man læse meget udførligt om denne første begyndelse for de danske og svenske missionærer.

På baggrund af mange års grundige undersøgelser og samtaler med lederen af den Belgiske Protestantiske Mission i Rwanda, Dr. Anet, blev der på baptistkirkens årsmøde i Odense 1927 truffet beslutning om at begynde selvstændig mission i Burundi. Dette forslag fik årsmødets enstemmige tilslutning.

Peteros fortælling om de første danske missionærer: Johanne og N.P. Andersen (1928)

Johanne og N.P. Andersen blev udsendt til Urundi og kom den 17. maj 1928 til Usumbura. De har beskrevet denne rejse i før omtalte bog ("5 år i Mandatstaten Urundi"). Jeg vil gerne fortælle om denne rejse ud fra de beretninger som "den afrikanske hovedperson" (Petero) selv oplevede det, som det blev fortalt til Nina og Jørgen Larsen i Musema i juni 1980.

Petero Ndengeje hedder "den afrikanske hovedperson", og han begynder at fortælle til Nina og Jørgen Larsen i 1980, i en alder af ca. 80 år, sådan om den første tur til Musema sammen med Johanne og N.P. Andersen:

Jeg tog bort fra mit hjem i Ruyigi, i den sydlige del af Burundi, da jeg var ret lille dreng, men jeg var rask og stærk. Høvdingene syntes godt om mig, så jeg kom til at arbejde hos en hvid mand, som var belgier. Der blev jeg i lang tid og efter nogen tid, sagde den hvide mand: "*Vi må ud i krigen mod englænderne (1. verdenskrig, 1914-18). Vi skal forhindre englænderne i at komme her.*" Så vi drog ud imod englænderne. På den tid fik jeg et sår, og de sendte mig til en læge i Kitega. Da jeg kom dertil behandlede de mig, men såret ville ikke hele. Da det ikke ville hele, tog jeg til en anden hvid mand og arbejdede for

ham, han hjalp mig med lidt penge. Denne mand kom siden hen til Ngozi. Her arbejdede jeg, men jeg blev senere hen uenig med fru og de andre houseboys. Så jeg tog derfra og drog lidt omkring, og kom så endelig til Bujumbura. Da var krigen forbi, og det var dertil, at N.P. Andersen kom i 1928. Jeg arbejdede allerede et sted i Bujumbura, da N.P. Andersen sendte bud til den hvide mand, som jeg arbejdede hos. N.P. Andersen spurgte den hvide mand, om ikke han kunne skaffe ham en mand, som kunne ledsage ham og fru Andersen op til Musema.

Så spurgte den hvide mand mig: *"Kunne du ikke tænke dig at ledsage denne hvide mand til Musema?"*

"Musema," sagde jeg, *"det kender jeg ikke til."*

"Musema ligger lige nedenfor Banga.", sagde den hvide mand.

"Hvad er Banga for noget? Jeg kender det ikke."

Så sagde han: *"Tag du nu med denne hvide mand og hjælp mig."*

Jeg sagde nej.

Andersen forsøgte at forklare mig på Kisakata-sproget, at Musema er en høj - og ikke noget vildt dyr, som bider. Det er altså bare en høj.

Så sagde jeg: *"Jeg går med. Hvor meget giver du mig i løn?"*

"Hvor meget vil du have?"

"Så og så meget." svarede jeg.

"Godt, kom med din bog. Hvis du arbejder godt, skal jeg nok forhøje din løn.", svarede Andersen.

"Hvor meget vil du lægge til?", spurgte jeg.

"Det kommer an på, hvordan du arbejder.", svarede Andersen

Så sagde jeg: *"Lad os gå"* - og så gik vi.

Vi tog altså fra Bujumbura, og vi gik hurtigt og kom til et sted, der hed Muyira. Det var frygteligt koldt, og jeg sov indenunder sengen – på grund af kulden krøb jeg ind under sengen.

Næste dag gik vi til Rwintare, der var der en overnatnings camp. Næste dag gik vi videre og tilbragte natten i Mujebe. Og næste dag i Kitega. Vi gik til embedsmanden dér for at få de nødvendige papirer. Derefter gik vi videre og overnattede i Kivimba. Her blev vi en lille tid og vandrede noget omkring, og

jeg troede, at vi var ankommet til Musema. Men Andersen sagde nej, og så tog vi videre og overnattede i Gahanga - på denne side af Bukeye.

Næste aften overnattede vi i nærheden af Musema. Andersen gik videre og gik lidt omkring for at se, hvordan der var. Jeg blev tilbage hos fru Andersen for at lave mad. Næste dag gik vi derfra og overnattede i Nyabibuye, i nærheden af Gatara. Og dagen efter kom vi til Kogowami. Dér blev vi og overnattede. Hr. og fru Andersen, og en anden som vi var sammen med, og som havde en kone – de gik til Ngozi. Jeg blev tilbage for at passe på tingene. Jeg overnattede i en slags "løvhytte" - ikke i et telt. Der kom også et par mænd og holdt nattevagt. Jeg tænkte, at Andersen ville komme tilbage den næste dag, men det gjorde de ikke. Jeg sagde til mig selv, hvad mon der er blevet af de hvide mennesker. Men så kom de pludselig tilbage, og Andersen sagde: *"Kom lad os gå hjem til Musema."*

Petero fortæller følgende om, hvordan de fik mad på den første tur fra Bujumbura til Musema (efter forespørgsel af Nina og Jørgen Larsen):

På hele turen til Musema bragte høvdingenes folk madvarer - bl.a. bananer. De vidste, at i dag vil her overnatte en hvid mand. Vi sendte ikke bud efter, at vi ville overnatte. Nej, høvdingene hørte det selv, og så hørte de, hvor vi skulle hen, og der kom de så med nogle høns, æg, mælk, bananer og "indfødt mad" til mig. Sådan gik det hvert sted, som vi kom hen.

Sådan tog det 17 dage med forskellige overnatninger m.m. inden de endelig nåede frem til Musema, hvor de endelig slog sig ned.

Missionærernes første vandring til Musema: Johanne og N.P. Andersen

Johanne Andersen fortæller om den samme vandring, som hun havde sammen med N.P. Andersen og Petero, fra Bujumbura til Musema i 1928: Efter 17 dages vandring slog vi lejr nogle dage - og under dette lejrophold skulle vi have noget godt at spise. De havde købt en hane og sat Petero til at passe på den indtil, at vi skulle nyde en god middag efter vores vandring. Da vi så havde spist frokost næste morgen, gjorde jeg fagter, tegn og brugte vist nogle kisakata-ord til Petero om, at han skulle få hanen slagtet, så den kunne steges til middag.

Lidt efter hørte jeg en vild jagt ude på gården. Det var Petero, der skulle fange hanen. Han havde fået hjælp fra en del af drengene, der var kommet for at se de hvide. Pludselig blev der stille, men vi så intet til Petero eller hanen. Timerne gik, og jeg troede, at Petero var løbet sin vej efter, at han havde jaget hanen bort i mellem bananerne ude hos barundi (folket i Burundi). Men hen på eftermiddagen dukkede han op med hanen på armen. Han havde ikke kunne finde hanen, og nu havde han selv købt en andeni stedet for den, som han havde jaget bort.

Få dage efter brød vi vores lejr op for at tage til Musema. På vejen til Musema fandt vi en rosenbusk, halvt i og halvt udenfor en græshytte. Vi nærmede os, og da vi var derinde for at grave, fandt vi hanen, som var blevet borte. Og hvem var glad - det var Petero Ndengeje. Han forblev vores husdreng indtil vi fik skolerne ude i landsbyerne, da han var den eneste vi havde at sende.

Petero Ndengeje var en trofast medarbejder igennem mange år.

De første danske missionærer i Burundi

Ruth Melkjær, som havde været sammen med Johanne og N.P. Andersen i Basakata land hos de svenske baptister fra 1925-1928, kom så ud til Burundi i 1929. Her arbejde de sammen igen i Musema helt frem til 1937.

(1931-1937) Ruth Melkjær: søndagsskolen og det første arbejde i Musema

Den 4. januar 1931 blev den første menighed i Musema stiftet. Her blev 34 store drenge og mænd døbt og dannede sammen den første menighed.

Ruth Melkjær fortæller lidt om den første tid - især om arbejdet iblandt børn og unge. Ruth skriver i 1931: *"Den 11. januar begyndte vi søndagsskole her i Musema med 146 børn og voksne - og Gud har i rigt mål velsignet den gerning."*

To år senere skrev hun, at søndagsskolen havde vokset sig til 3 afdelinger med ca. 600 børn og voksne indskrevet. Søndagsskolen havde vokset sig så stort, at de seks hvide i Musema ikke kunne fortsætte med at have så mange i hver klasse. Så der var brug for at indføre nogle flere kristne til hjælp. Det var dejligt at se, at hvordan vores nye store kirke næsten var fyldt hver søndag formiddag. Den ældste elev

var 50 år, og de yngste var omkring 5 år. Derimellem var der elever i alle aldre og udviklingstrin, idet deres evner, kundskaber og trang dertil var meget forskellige.

Men hvordan underviste de hvide i den første tid uden at have været på sprogskole, haft tolk eller lignende?

Jo, N.P. Andersen havde fået de fire evangelier oversat til kirundi af katolske Ruanda missionærer i Ruanda. N.P. Andersen nævner: *"Det har ikke blot været en overordentlig hjælp, men det ville simpelthen være umuligt at begynde på så tidligt et tidspunkt uden den hjælp."* I søndagsskolen viste de billeder og lidt efter lidt kunne de forklare billederne - og senere nogle sange. Efter ca. et halvt år var der 400-500 mennesker til almindelig gudstjeneste i Musema.

Den første kirke i Musema blev indviet den 11. december 1932.

(1931) Petero Ndengeje: den første dåb i Musema

Petero Ndengeje var den første, som blev døbt den 4. januar 1931, og her fortæller han selv, hvordan det foregik:

Jeg vil gerne fortælle om den første dåb. N.P. Andersen havde undervist os her i Musema i Guds ord. Han underviste os, og vi forstod det ikke rigtig - som om vi var som blinde. Senere lærte han os at bede, og han sagde til mig: Bed. *"Hvordan kan jeg vide, hvordan jeg skal bede, når jeg ikke kan bede?"* sagde jeg. *"Sig de ord, som du har i dit hjerte"*, sagde han, og så bad jeg.

Næste dag sagde Andersen til os: *"Vi skal lære jer at læse."* Vi sagde at læse, hvad er det? – det havde vi ikke kendt til før. Så gav Andersen mig et stykke tøj og skrev på det. Da han havde skrevet, satte han det op på væggen - væggen var ikke af mursten, men en græsvæg. Så læste vi. Han sagde N, og vi sagde N hvad er det? Og K hvad er det for noget? Siden kom der en katolsk pater, han lavede det om for os og lærte os bogstaverne på kirundi.

Da vi havde lært at læse, fortsatte Andersen og lærte os om dåben – vi lærte om det og forstod det. Så gik tiden og Andersen sagde: *"Nu er det tid til dåb"* Vi fik dåbstøj, som både vi og Andersen tog på. Da Andersen havde taget dåbstøjet på, gik han foran os alle sammen. Jeg fulgte bagefter ham, og de andre fulgte bagefter. Vi gik til et sted, hvor floden var gjort dyb, og som de kalder Jordan. Så talte Andersen Guds ord, og vi sang. Da vi havde sunget, gik vi ned i vandet. Folk kiggede på os og sagde:

"Hvis ham der, hans menneske (altså Petero N.), hvis han dør, så løber vi." Jeg var den første, som kom ned i vandet og fulgte efter Andersen. Jeg holdt mine arme sådan, som han havde lært os, og han sagde dåbsordne. Derefter sænkede han mig ned i vandet, hjalp mig op og tørrede mig i ansigtet. Derefter steg jeg op og den næste fulgte efter. Han døbte alle de andre, og derefter gik vi hjem. Folk i landet havde sagt, at de be gravede folk og de forsvinder, når de døbes i vandet. Men det var løgn. Nu kunne folk, som havde set dette, sige at det var en løgn - for de kunne jo se, at alle er her endnu. Da vi så var taget hjem hver til sit, gik der nogle dage, og så slagtede Andersen en kalv og indbød os til et festmåltid. Andersen gjorde det godt for os, og vi blev glade. Siden fik vi Herrens nadver, og han sagde til os: *"Dette er til minde om Herren, som døde for os. Han har sagt: Tag imod dette, spis og drik, for dette er mit legeme og blod til evig tid."* Da det var sket, var det, at menigheden blev til.

Petero blev med tiden lærer i nogle hverdagsskoler. Senere blev han evangelist og fik ansvar for udsko-ler (mindre ikke selvstændig menighed) rundt omkring Musema. I mange år samarbejdede han med David Nkurikiye, som var den første præst i Musema.

Da Petero til sidst gik på pension, sagde Hans Emming til ham en dag: *"Den pension hjælper dig ikke meget, men du kan hjælpe mig med landbruget."* Hans Emming gav ham penge til at aflønne medhjælperne, og de dyrkede både grøntsager m.m., som de solgte til realskolen. På den måde fik Petero lidt hjælp til pensionen og sine ældre dage.

Leucadia, som senere blev gift med Jørn Rasmussen fra Brande, er jo datter af Petero og hans hustru Hanna. Jeg (Jørgen) er glad for at have mødt Petero og Hanna - og lyttet til deres historie og livsvisdom. Det var også Petero, der blev min første guide gennem urskoven i Burundi fra Musema til Mataba i 1966. Vi skulle op og besøge Asta og Jens Anker og ville gerne overraske dem - hvilket vi også gjorde, da vi dukkede op ud af den regnvåde urskov og kom til Mataba til deres store forundring. Kan missionærer i 1966 virkelig gå gennem urskoven var Aastas spørgsmål. Det kunne vi med en god vejleder som Petero, der kendte og viste vejen.

Ellen Hauge kom ud til Burundi i 1929, men var kun derude i et års tid.

(1930-1965) Hans og Matine Emming i Musema

Hans Emming kom ud i 1930 og var derude indtil sin hjemrejse i 1965.

Matine Emming kom ud i 1931 og forblev der ude til midt i 1965, indtil hun kom hjem for at vente på Hans. Han var længere om at nå hjem idet, han skulle tage afsked med tidligere kollegaer og venner op igennem Afrika. Matine og Hans Emming boede mange år i Musema, i det hus vi kaldte slottet. En imponerende bygning og missionærhus, som knejsede flot på toppen af kirke- og skolehøjen i Musema. Vi (Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen) var så privilegerede, at vi fik lov til at følge Hans Emming på det første stykke fra Rwanda til den sydlige del af Uganda i efteråret 1965, hvorefter han rejste endeligt hjem til Danmark.

(1931-1961) Esther Johansen: skolelæren i Musema

Til at begynde med fortalte jeg om Esther Johansen, som kom fra Slagelse menighed, og som blev udsendt til Burundi i 1931 og var der helt frem til 1961. Ester Johansen havde en af de længste missionærtjenester i Burundi, udsendt i 30 år, og derefter kom hjem i 1961 som syg og døde året efter. Hun skrev sådan i sin første beretning hjem fra Musema. Ikke et eventyr, men virkelighed: *"Så mange både søskende og venner sagde til mig inden udrejsen: "Det må da blive noget af et eventyr, dette her". Rejsen hertil var noget i den retning, og det kan også gå at regne de første uger med som eteventyr. De første uger er man ikke videre med i arbejdet, men går og ser lidt på det hele, hvor alt har nyhedens interesse. Men efterhånden som man kommer med i arbejdet, forsvinder eventyret, og virkeligheden begynder.*

Ester Johansen kom med i arbejdet og bestred mange forskellige opgaver igennem 30 år i Burundi. Men det var først og fremmest skolearbejdet, hvor hun i begyndelsen satte spor både i søndagsskolen og det evangeliske arbejde. Men undervisningen af både elever og lærere blev hendes hovedopgave, sammen med at følge, at de protestantiske skoler fik statens støtte og fulgte statens krav. I 1948 vedtog man i Alliancen (et samarbejdsorgan mellem de protestantiske missionsselskaber), at der skulle oprettes et forskoleseminarium EAP (Ecole d'Apprentissage Pédagogique) i Musema, som Ester Johansen blev leder af det helt frem til 1960.

Når Esther var hjemme på orlov i Danmark, var hun ofte på besøg hjemme hos Mor og Far. Det var jo som regel mere end en tår kaffe - det var for det meste flere dage i træk, husker jeg. Her fortalte hun om Burundi og om arbejdet, så man blev helt blød om hjertet og ikke glemte det igen. Her lærte vi de første navne på burundi, som Sibomana, Rumbete, Davidi Nkurukije osv. Men hun fortalte også om de dygtige drenge, hun havde i klassen, og om hvordan de til gymnastik kunne trække deres ben om på nakken og så på den måde hoppe på et ben. Det skulle vi jo også prøve, men det er aldrig lykkedes. Vi modtog jo også mange breve fra Burundi, og jeg glemmer aldrig hendes meget sirlige håndskrift. Heldigvis er nogle af disse mange breve gemt i familiens brevarkiv.

Da Inge og jeg første gang kom til Rwanda fik vi kontakt med rigtig mange af Esther Johansens tidligere elever, og når vi fik små skriftlige breve fra dem, kunne man tydelig se, hvor de havde gået i skole, og hvem deres lærer havde været.

(1938) Jens Anker Jørgensen: første missionær i bil til Musema

I 1938 kom Jens Anker Jørgensen ud til Burundi. Han blev den første missionær, som kom ud til Burundi ved at blive hentet i Bujumbura og kørt op til Musema i bil. Alle andre missionærer indtil da var blevet hentet af missionærer, som var i Musema, og som gik ned og tog imod dem. Derefter måtte de så vandre sammen med en flok bærer tilbage Musema med flere overnatninger undervejs.

Jens Ankers første periode i Burundi blev på ni år på grund af 2. verdenskrig og Burundis isolation. Denne første hjemrejse fra Burundi har han engang fortalt efterfølgende om:

Han skulle rejse med flyver hjem, men der var på daværende tidspunkt ingen fly til Burundi - men dog fra Congos vestkyst, Matadi. Han gik derfor først på fodd fra Bujumbura til grænsen til Congo, og så igennem Congos regnskove og floder - med båd eller lastbil, som han nu kunne finde, inden han nåede frem til sin flyafgang.

Han fortalte også engang med et glimt i øjet, at da han nåede Bruxelles og skulle det sidste stykke til Danmark, så ville han gerne købe noget nyt og spændene til sin gamle mor. Og hvad tror I, at han købte med hjem til hende? En pose med flotte røde æbler, det havde han jo ikke set igennem de mange sidste år i Afrika. Men da han kom hjem og overrakte dem til hende, blev hun lidt skuffet. Hun ville hellere have haft nogle appelsiner - som ingen jo fik under krigen (2. verdenskrig).

Jens Anker var én af dem, som også fik en ca. 30-årig tjeneste i Burundi. I 1948, efter orlov i Danmark, kom han ud sammen med Asta, som var sygeplejerske, og som havde været i Belgien og tage tropemedicinkursus - lige som alle andre udsendte i sundhedsarbejdet.

De sidste år de fik i Burundi, flyttede de fra Musema, og var i missionsstationen Ruhinga i kort tid inden de grundlagde den nye missionsstation i Mataba i 1965.

(1948) Filippo Nyamybgigiri: den første burundiske præst i Musema

Det evangeliske arbejde, menigheder, samt udkolerne (de mindre ikke selvstændige menigheder) omkring en bestående menighed, krævede mange medarbejdere i form af præster og evangelister. Under det første besøg fra Danmark på missionsområdet blev Henry Gjerrild og William Pedersen, som også blev anledningen til at ordinere de fire første præster - hvis navne blev nogle af de navne på afri- kanske medarbejdere, som vi også lærte herhjemme i danske søndagsskole og menigheder: Davidi Nku-rikiye, Filippo Nyamubgigiri, Benyamin Ntawumenya og Emanuel Sibomana. Disse fire første præster fik vi anden generationsmissionærer lov og mulighed til at samarbejde med, og de har været med til at gøre vores første år i missionstjenesten til en stor glæde og udfordring. Disse personer er hver især så bemærkelsesværdige, at der kunne fortælles mange gode beretninger om dem, men jeg vil her kun nævne en af dem: Filippo Nyamubgigiri. Han blev den første præst i 1948 på den nye missionsstation i Ruhinga. Senere kom han til det nye missionsområde bag ved bjergkæden Banga, ned mod sletten mod Bujumbura og Tanganika søen.

Her besøgte jeg Filippo i perioden 1966-1968 efter, at Asta og Jens Anker havde opbygget den nyeste og seneste missionsstation, som er blevet kendt som Mataba, og hvor Solveig og Niels Chr. Nielsen i mange år også gjorde et stort arbejde.

Filippo fortalte dengang, at han var den første præst, der byggede et firkantet hus af brændte sten med vinduer og døre. Han var den første, som købte sig en bil og fik sig en radio. Desuden var det ham, som dræbte den sidste farlige leopard i Musema. En aften viste han os, hvordan det foregik, hvor en spise- stuestol agerede leopard. Han fortalte, hvordan han mødte den en aften hjem fra Musema. Han vidste, at hvis han forsøgte at flygte fra den, ville han sandsynligvis blive dræbt. Han stirrede på den og fik fat i nakken på den og stak så sin hånd ned i halsen på den. Her fik han fat i tungen og holdt den fast på

den måde, mens han råbte om hjælp, og nogle naboer kom med spyd og fik den dræbt. På den tid var der heldigvis en læge i Musema, så Filippo bagefter blev syet sammen. Jeg husker stadig hans børn stå der med store øjne, mens han fortalte og sloges med stolen til stor munterhed for os alle sammen. En af hans sønner, Onesiforo, var på et tidspunkt også vores kirundilærer.

Sibomana, præst fra Burundi: fortælling om de første danske missionærer

Emmanueli Sibomana er en anden afrikansk stemme, der kan fortælle om de første danske missionærer. Dette fortæller han i et interview fortalt til Sorø Amtstidende, da han var på besøg i Danmark i 1958:

”Emmanueli Sibomana tog svømmeundervisning før han skulle døbes i floden.

Sibomana fortalte om sin rejse til verdensudstillingen i Bruxelles og sine landsmænds frygt for den lange rejse.

Men sagde den afrikanske præst, det skal siges stærkt og højt, at det store arbejde missionærene har gjort nede hos os ikke har været gjort forgæves. Der er først nu for alvor skabt klarhed for evangeliet. Sibomana selv var i 1929 kommet i huset som boy hos den danske missionær Andersen. Han fortalte om den frygt og overtro, de indfødte nærede overfor disse første hvide mennesker. Man troede således for eksempel, at søndagen var en speciel opfindelse af de hvide, hvor de i fred og ro kunne få lejlighed til at æde de sorte. Selv måtte han i 1929 ikke tage plads hos den danske missionær Andersen, da forældrene troede, at de ville æde ham. Han fortsatte dog hos Andersen og gik samtidig i skole.

I 1931 var det første hold beredt til dåben, men også her var der megen frygt. Der blev spredt det rygte, at de hvide blot ville drukne dem, når de kom ned til floden for at blive døbt. Derfor tog de alle svømmeundervisning for alle eventualiteters skyld.”

Så langt i avisen i 1958.

Statistik fra den første missionærtid i Musema (1928-1933)

Læser man lidt i statistikkerne (fakta dokument: Statistik 1928-1933) ser man, hvordan koncessionen efter de første fem år udgjorde godt 52 tønder land - hvilket svarer til en rimelig stor gård i Danmark på

denne tid. Størstedelen af dette land blev beplantet med eukalyptus. Særligt blev der dyrket hvede, byg, boghvede, bønner kartofler, maniok (kassava) osv. Der blev plantet 4.000 kaffeplanter, 150 citron-, appelsin- og guavatræer. I køkkenhaven voksede ananas, jordbær og tomater udmærket. Almindelige grønsager var dog vanskeligere at dyrke. Så der har været gang i produktionen helt fra starten af. Her fornemmer man også, at landbrugsundervisningen fra starten af har haft en central plads i missionsarbejdet, lige såvel som sundhedsplejen og den daglige undervisning.

(Se fakta dokument: Statistik 1928-1933. Udgivet og opgjort til de belgiske myndigheder)

Hospitalet i Musema: fra opførelsen til nedlukning

Derudover viser statistikkerne, hvordan man i 1928 havde 7.424 behandlinger i Musema, som voksede til ca. 37.000 behandlinger med i alt 7.700 indlæggelsesdage i 1933.

I den første tid blev sygearbejdet udført udenfor teltdugen, men ret hurtigt blev der bygget mere permanente huse - først på samme høj som skolebyggeriet tog sin begyndelse. Senere blev den store kirke i Musema opført på samme høj, og efter hånden som kirkens og skolens arbejde fyldte en stor del af denne høj, hvor der også var snedkeri og bogtrykkeri, flyttede alt syge- og sundhedsarbejde over på en anden høj kaldet Rwanka.

Sygearbejdet voksede fortsat hurtigt op gennem 1930'erne og i 1941 blev det iblandt missionærerne besluttet at bygge et nyt hospital. Dette byggeri stod på op gennem første halvdel af 1940'erne. Emmanuel Christensen blev udsendt i 1934 til Musema, og senere i 1939 kom Ellen Christensen, hans kone. Ellen Christensen blev den første lægemissionær. I 1943 kunne missionærlægefamilien, Emmanuel og Ellen Christensen, flytte ind i den nye store flotte lægebolig på hospitalsfløjen. Et år senere i 1944 blev hospitalets hovedfløj færdigbygget, sammen med seks store sygestuer. Herefter blev der bygget køkken, badeforhold, vaskehus med mere.

Størstedelen af udgifterne til dette byggeri af hospitalet blev finansieret fra Burundi bl.a. gennem salget af en stor produktion af tæppevæveri. Salget af produktionen blev solgt til hvide og missionærer i Burundi og nabolandene. Produktionen fra snedkeren og tømmerværkstedet blev også solgt til folk udenfor missionen og bidrog således også med midler til byggeriet.

Emmanuel Christensen havde lavet tegningerne til hospitalet og stod for byggeriet. Jens Anker Jørgensen stod for alt tømmer og snedker arbejde med vinduer, døre, spær og tag.

Endelig i 1953 blev hele byggeriet af hospitalet afsluttet og over indgangspartiet på hospitalets hovedbygning stod i rigtig mange år: "Til minde om Emmanuel Broholm¹". Han var rejst til USA og blev i 1888 udsendt af de amerikanske baptister til Nedre Kongo. Han døde få år efter på grund af malaria, som så mange andre missionærer og hvide i samme område på den tid døde af.

Jeg har altid beundret dette store hospitalsbyggeri, især på grund af alt forarbejdet. Helt fra at finde den rigtige lersammensætning til at brænde mursten af og til herefter at fælde en masse træer til at brænde stenene med.

Sidst jeg så hospitalet var i 2004, og da stod det stadig flot og solidt, selvom der var foretaget flere ændringer og tilføjet flere nye bygninger efter, at staten havde overtaget det i slutningen af 1980'erne. Jeg kan i denne tid ikke lade være med at drage paralleller med alt det byggeri af supersygehuse i Danmark og så de mindre forhold i Musema, hvor udfordringerne var nogle andre.

De første medarbejdere på hospitalet blev undervist af Ellen Christensen. Senere blev de uddannet på statens sygeplejerskoler. De første hospitalsmedarbejdere blev rygraden i de mange kommende år i sygearbejdet i Burundi - og en del af dem også i det evangeliske arbejde. Personer som vi har mødt og samarbejdet med selv efter selvstændigheden i 1962. Det kommer vi til senere.

Hospitalet i Musema har haft en lang og glørværdig historie i Musema - og langt ud over lokalområdet. De første hospitalsmedarbejdere blev i arbejdet suppleret af nye og yngre kræfter helt op til skæbneåret for Burundi 1972.

Mange dygtige og engagerede unge danske sygeplejersker og læger har udført et uegennyttigt arbejde i Musema gennem årene. Fra N.P. Andersen og Johanne - til den første lægemissionær Ellen Christensen - til den sygeplejerske, Inge Andersen, som fik den tvivlsomme ære at lukke hospitalet og overgive det til staten. Det var under min vagt på sekretariatet, at hospitalet i Musema måtte lukke, så jeg ved en del om, hvor mange tårer og sved, det har kostet at komme til denne svære beslutning. Det er jo den beslutning, som er truffet for utallige missionshospitalet, rundt om i Afrika.

---

¹ Emmanuel Broholm var født i Danmark, men rejste til USA for at være missionær, da man på hans tid ikke havde danske missionærer

Rubura som missionsstation

Missionsstationen Rubura oppe nordpå tæt på grænsefloden, Akanyaro, til Rwanda blev oprettet i 1941. Det var en svensk baptistfamilie, Maja og Sam Gerdin, som på grund af krigen ikke kunne komme hjem på orlov i Sverige, men trængte til at komme lidt væk fra den varme fugtige luft i Congo. De byggede denne station op med de første missionærhuse i Congo-stil og senere en klinik for sygearbejdet og mindre skoler. De blev i Rubura i ca. fire og et halvt år.

I 1947 kom Merethe og Sved Aage Hagstrøm til Burundi, og sammen med deres to børn blev de placeret i Rubura frem til deres hjemrejse i 1962. De satte deres præg på Rubura gennem skolebyggeri, snedkerværksted, landbrug m.m. Sygearbejdet blev Merethes opgave, og Esther Johansen var også kort forbi Rubura inden hendes hjemrejse.

En anden betydelig person kom også på dette tidspunkt til Rubura, nemlig Eliakimu Gituro. Han startede sin missionskarriere som houseboy hos Johanne Andersen, men blev hurtig medhjælper i sygearbejdet på hospitalet i Musema, og blev videreuddannet på en af statens sygeplejeklinikker. Hele hans historie kommer senere². Vi (Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen) fik nemlig den fordel og privilegium at samarbejde med Gituro gennem de 10 år, som vi var i Rwanda fra 1970-1980. Senere fulgte vi ham og hans familie på tæt hold, igennem tre generationer.

Man kan ikke nævne Rubura, uden også at nævne kirken, som er tegnet efter samme tegning, som kirken vi befinder os i her i Tølløse. Jeg tror Charles Gjerrild havde en lidt længere lineal, da han tegnede den i Rubura, for den er noget længere og der er plads til over 1.000 deltagere, når man står tæt sammen - og det har jeg da oplevet flere gange.

Missionsstationer i Burundi

Inden jeg helt slutter perioden med hedningemission, missionsstationer og MBD (Mission Baptist Da-nois), så skal vi lige have en lille fornemmelse af, hvordan dette store missionsarbejde blev grebet an i

---

² Gituros liv og virke kan læses videre i afsnittet: Tiden som missionssekretær (1980-2004)

perioden fra 1928 til slutningen af 1950'erne op imod overgangen fra missionsstationer til selvstændige kirkesamfund. En forholdsvis kort periode på ca. 30 år med deltagelse af 15-24 udsendte missionærer og allerede meget hurtigt mange afrikanske medarbejdere og ledere, som var blevet uddannet i denne periode.

Opbygningen af Musema blev jo en slags model for alle de andre de andre missionsstationer i Burundi. Det begyndte ofte sammen med opbygningen af udskoler (mindre ikke selvstændige kirker) ud fra et centralt punkt, hvor der så senere blev udført undervisning i børneskoler - ligesom opbygning af det evangeliske arbejde.

Når disse udskoler (mindre ikke selvstændige kirker) så blev mere eller mindre bæredygtige forsøgte man at sende missionærer ud på disse pladser, som så blev bosat der og deltog i opbygning af disse missionsstationer. Rubura kom til 1941, som nævnt ovenfor.

Ruhinga ca. 30 km. nord for Hovedstaden Bujumbura, ligger i et bjergrigt område, hvor det næsten altid blæser og er koldt. Her kom den første præst i 1948, og de første missionærer slog sig ned i 1955. Mataba, den nyeste og sidste missionsstation kom til i 1965 med Asta og Jens Anker Jørgensen, som blev dem, der opbyggede denne station, der også ligger oppe i bjergene med en storslået udsigt ned over dalstrøget mod hovedstaden.

Kendetegnene for alle disse missionsstationer blev jo også efter følgende, at mange missionærer igennem årene har boet og gjort tjeneste på disse steder efterhånden som der var udskiftning i missionærflokken, eller der var bestemte områder og opgaver som skulle klares.

Det er jo også sådan, at vi har set og oplevet disse missionsstationer ligge som perler på en snor rundt om til både Burundi og Rwanda, men også over hele Afrika - enten det så har været katolske eller protestantiske.

Fra hedningemission til selvstændige kirkesamfund

I slutningen af denne periode og langt op igennem tiden efter selvstændigheden talte man jo om, at disse missionsstationer og nye kirker skulle være selvunderholdende, selvstyrende og selvudbredende. Men jeg syntes, at det er bemærkelsesværdigt og vigtigt at huske, at allerede omkring 1940 var Musema

mere eller mindre selvunderholdene - både skoler, menigheder og meget andet arbejde var selvunderholdene - bl.a. på grund af 2.verdenskrig og de forviklinger, som det også gav for Afrika og missionsarbejdet. Men det vender vi også tilbage til.

Så nærmer vi os slutningen af 1950'erne og slutningen af epoken som Mission Baptist Danois i Burundi og Rwanda. Frihedens vinde begyndte at blæse henover Afrika og mange lande ønskede selvstændighed fra kolonimagten og ønskede at blive selvstændige stater. Det indså man også iblandt den tids missionærer og de unge kirkers ledelser.

Burundis baptistkirker havde igennem mange år, siden 1935, haft udkoler (mindre ikke selvstændige kirker) oppe i Rwanda. Da selvstændighedstankerne kom indså man hurtigt, at det hidtidige samarbejde ikke kunne fortsætte, såfremt der blev to selvstændige lande. For at forberede denne selvstændiggørelse også mellem Burundi og Rwandas baptister blev en af de sidste opgaver for Hagstrøm at undervise på præsteskolens i Rubura. Der blev bygget nye fløje til kirken, hvor undervisningen kunne foregå. Han nåede at afslutte dette hold præster inden han rejste hjem i 1962 - efter ca. 15 års trofast og engageret tjeneste i Burundi.

Selvstændigheden i Burundi og Rwanda (1962)

Foredrag: Selvstændigheden i Burundi og Rwanda (1962) - fortællinger om tiden og missionærernes tid efter selvstændigheden i både Burundi og Rwanda, samt fortællinger fra Inge og Jørgens første tid i Rubura, og senere de første år i Nyantanga.

Indholdsfortegnelse

Tiden efter selvstændigheden i Burundi og Rwanda.....	21
Danske missionærer i Burundi efter selvstændigheden.....	22
Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen's første seks måneder i Rwanda (1965-1966).....	24
Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen's to år i Rubura i Burundi (1965-1967)	25
<i>Burundi: januar 1966 – december 1967</i>	26
Fra konge til præsident i Burundi.....	27
Lejesoldater fra Congo	28
Besøg i Kibati.....	29
Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen's tid i Burundi	30
Ntibayazi Joachim: ven og samarbejdspartner fra Burundi	31
Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen's hjemrejse fra Rubura til Danmark (1967).....	33
Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen: tilbage til Rwanda august 1970.....	34
Burundi: Det første folkemord i landet (1972).....	36
<i>Flygtninge i Nyantanga (1972)</i>	37
<i>Nybygger- og flygtningeområdet ved Rilima</i>	38
Aftenstemning i Nyantanga	38
Menighedens vækst i Rwanda: evangelister og præster	40

Tiden efter selvstændigheden i Burundi og Rwanda

Selvstændigheden i de to små lande - Burundi og Rwanda - forløb forholdsvis rolig. Man var dog bange for uroligheder i forbindelse med festlighederne i Burundi og Rwanda omkring selvstændigheden 1. juli 1962.

Missionærerne i Burundi blev af den belgiske kommandant i Ngozi opfordret til at tage en lille ferie i Tanzania i de dage, hvor Burundi skulle fejre sin uafhængighed. Men festlighederne forløb roligt og missionærerne kunne efter et par uger vende tilbage til arbejdet i Burundi. Burundi valgte at gå ind i den nye selvstændighed ved fortsat at have et kongedømme med Mwam-butsa som konge.

I Rwanda var der forud for festlighederne i forbindelse med selvstændigheden knapt så fredeligt i det hutu-befolkningen forud for selvstændigheden den 1. juli 1962 havde dannet hutupartiet: "Parlipehutu". Rwanda gik derfor ind i selvstændigheden som republik - modsat Burundi.

De fem nye præster som påbegyndte deres uddannelse var Ezekiya Nyakamwe fra Rubura, Paulo Sandugu fra Musema, Danieli Rutondiye fra Bgari menighed, Johanna Mirango fra Rwanda og Elia-kimu Gituro fra Shembati ved Musema. (Gituro havde dog i de sidste år arbejdet på klinikken i Rubura som sygehjælper).

Ordinationen af de fem nye præster blev afholdt juni 1962:

- Ezekiya Nyakamwe blev præst i Rubura menighed, der var blevet halveret ved delingen med Rwanda, men fortsatte med at være en stor menighed med mange udskoler (mindre ikke selvstændige menigheder) - nogle af dem helt oppe ved urskoven mod Rwanda.
- Paulo Sandugu kom til Musema menighed, hvor han forblev indtil sygdom og alderdom satte en stopper for hans mangfoldige virke. Han havde været evangelist i Rwanda, formand for UEBB (Union des Eglise Baptist du Burundi) gennem en årrække og stærkt involveret i en privat tæppeindustri efter traditionen fra tidligere - i begyndelsen af 1940'erne. Han havde også i mange år sit eget lille snedkeri, hvor han konkurrerede med missionens noget større værksted - men lokal konkurrence er altid godt.
- Danieli Rutondiye rejste først som præst til menigheden i Nyankanda ved spedalskhedscen-tret, men vendte siden hjem til sin menighed i Bgari ved Kayanza, hvor han forblev til 1972.
- Johanna Mirango kom som præst til den nye "missionsstation" i Runyombyi i det sydvestlige hjørne af Rwanda. Her i denne missionsstation havde Nina og Jørgen Larsen begyndt et syge-

og skolearbejde under meget primitive rammer, men med stor og entusiastisk hjælp og opbakning fra befolkningen. Det vender jeg tilbage til senere, for det er her vores missions tidsregning begynder i 1965.

- Eliakimo Gituro kom som missionær til menigheden i Nyantanga. Ud fra de to første baptistmenigheder i Rwanda skete der i de følgende år en fantastisk ekspansion til store områder af Rwanda. I begyndelsen havde disse første to menigheder tilsammen 750 medlemmer. I 1980 da vi (Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen) rejste fra Rwanda, havde de mangedoblet deres medlemmer i antal og skabt mange nye menigheder. Det vender vi også tilbage til senere.

Danske missionærer i Burundi efter selvstændigheden

Omkring selvstændigheden var der stadig nogle af de første missionærer tilbage i Burundi. Esther Johansen rejste hjem til Danmark på orlov i 1961, men blev hurtig indlagt på sygehuset og døde i 1962. Nina og Jørgen Larsen rejste midt i 1961 til Runyombyi i Rwanda, og blev herved de første missionærer i UEBR (Union des Eglise Baptist du Rwanda). Men i 1965 skete der forholdsvis store ændringer i missionærstaben i Burundi. Rita og Torben Roulund, som var udsendt til lægegerningen i Musema, rejste hjem i juli 1965 på grund af deres syge barn. Ruth og Jens Haslund Thomsen var kommet hjem på ordinær orlov i 1964, men kunne ikke rejse ud igen på grund af Ruth Haslunds sygdom. Jytte og Knud Rønne Hansen rejste hjem i juli 1965 og herefter på videre uddannelse i Ruschlikon i Schweiz. Valdine Renlund fra Finland, som under urolighederne i Congo i 1961 kom til Burundi, rejste hjem til Finland på orlov umiddelbart efter. Martine og Hans Emming afsluttede deres lange tjeneste i Burundi siden 1929 og rejste hjem i juli 1965. Så der så ud til at være vanskelige tider for missionærerne i Burundi idet, der kun var Asta og Jens Anker Jørgensen tilbage. De begyndte dog den nye missionsstation i Mataba det år, 1965. Så Ragnhild Andersen var eneste sygeplejerske tilbage i Musema.

Alt dette resulterede så i, at man begyndte at udsende de første "Tid til Gud" missionærer til Burundi. Lillian Jørgen afsluttede sin uddannelse og blev udsendt til Burundi midt i 1965 og var fast besluttet på at rejse ud for en længere tjeneste. Gerda Hansen nåede at få et kursus i Belgien, før hun rejste ud for en toårig tjeneste i Burundi.

Nu havde man i MBD (Mission Baptist Danois) i begyndelsen af 1960'erne besluttet, at der ikke skulle være én missionær alene, men altid to missionærer på én missionsstation efter et ulykkeligt overfald

i Ruhinga. Da så Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen meldte sig til en toårig tjeneste, så man en løsning på denne udfordring ved at placere os i Rubura sammen med Lillian. Men det er ikke altid, at det går som komiteen i Danmark bestemmer. Så da vi (Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen) stod med vores billetter i hånden, så sagde International Missions formand Svend Åge Hagstrøm, at vi skulle nok til Rwanda, men det var ikke sikkert endnu. Vi var blevet gift sidst i juli måned og allerede i begyndelsen af august var der afrejse til Afrika. Vi tog med den på den tids sædvanlige missionærrute til Afrika. Nemlig fra Bruxelles til en nordafrikansk landing, for derefter videre til Entebbe i Uganda, hvor der skulle skiftes til et mindre fly. De store fly kunne nemlig ikke lande i Burundi, og slet ikke Rwanda, hvor der op gennem 1960'erne kun var to små blikhytter som lufthavn - den ene til immigration, den anden til toldformaliteter. Vi havde fået billetter til Burundi, og da vi landede stod Solveig og Ragnhild og tog imod os. Lillian og Gerda, som også skulle være i Burundi, fik en varm velkomst. Ragnhild derimod sagde til os, *"Hvad kommer I her efter, skulle I ikke til Rwanda?"* Den velkomst glemmer man ikke så let, men Ragnhild har altid været håndfast og kontant. Vi fik så at vide, at Jørgen Larsen var kørt til Kigali efter os og ventede os der. Vi kom dog med til Musema og blev indkvarteret i gæstehuset, hvor vi næste morgen så den prægtige udsigt over mod skolehøjen. Mens vi sad ved morgenbordet, kom Jørgen Larsen farende med fuld fart til Musema for at hente os. Men i mellemtiden havde Hans Emming sendt bud fra skolehøjen, fordi han vi ville os det sted, hvor han havde tilbragt så mange år af deres (Hans og Matine Emming) gerning i Burundi. Planen var, at vi også skulle tage afsked med Matine, som få dage efter skulle rejse tilbage til Danmark. Hans skulle så følge med til Danmark nogle måneder senere - men det blev en hel anden historie. Enden på det blev, at vi tog med Jørgen Larsen til Rwanda - idet, at man i Danmark havde besluttet, at så kunne vi få lært lidt kinyarwanda hos Nina i de første 6 måneder, mens Lillian og Gerda var på sprogskole i Burundi. Vi kunne så flytte til Burundi til januar, hvor Lillian så skulle begynde på klinikken i Rubura. Det var lidt turbulent, men vi fandt meget hurtigt fodfæste, og vi faldt for abanyarwanda (folket i Rwanda). Rwanda og oplevelsen var præget af frihedskampen og den nye selvstændighed, som de havde vundet gennem demokratisk valg. Det gjorde dem stolte og engageret for at bygge deres land op - efter både belgisk- og tutsi-kongedømme.

Inge og Jørgen Krabbe-Sørensens første seks måneder i Rwanda (1965-1966)

At komme fra Burundi, og især Musema, fra en stor gammel missionsstation med store missionærboliger, store skolebygninger, for ikke at glemme hospitalshøjen med den store lægebolig på toppen af højen, alt sammen bygget i brændte sten, var noget helt særligt. At komme fra Musema med den store smukke have, hvor man kunne sidde og skue ud over alle herlighederne var noget særligt. Men så at komme til Runyombyi i Rwanda ad de små bumpede veje, hvoraf nogle var forholdsvis nye. Så nye, at der ikke var vejtræer til at holde på vejen og beskyttelse ned mod dalen, samt alle de faldefærdige broer, som vi skulle over. Det var noget af en prøvelse, især når Jørgen Larsen kørte!!! Det var at komme fra et stort gods og så til et lille husmandssted.

Når vi sådan tænker tilbage på vores første to år i Afrika - med seks måneder i Rwanda og to år i Rubura i Burundi - så er vi meget taknemmelige for at have fået lov til at opleve begge dele. At få gammelt og nyt knyttet sammen. At opleve og agere i hedningemissionens tid, men også at få lov til at opleve og blive en del af det nye baptistsamfund i Rwanda, og være med til at bygge det op fra starten. At opleve Nina og Jørgen Larsen, som missionærer efter ca. 10 år i Burundi komme til Rwanda, flytte ind i en jordklinik fattig præstebolig uden de sanitære forhold m.m., som de havde oplevet og været vant til i Burundi. De (Nina og Jørgen Larsen) var fantastiske missionærkammerater - meget forskellige, men dybt engageret og med stor indlevelse og kærlighed til folket og landet. De første seks måneder i Rwanda blev skelsættende for os (Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen). Både i den første periode, men også senere - selvom vi på det tidspunkt ikke vidste, at vi ville vende tilbage til Afrika igen. Begge landes befolkninger var i starten jordbrugere - undtagen den lille del som boede i byerne. Alle havde et lille stykke jord med en selvbygget gård, som på den tid ofte var en rund gård med græstag. Hovedafgrøderne var bønner, søde kartofler, majs, ærter, bananer, koge bananer og maniok (kassava). Var man heldig og havde dyr, var det ofte geder, får, lidt høns og måske en ko eller to. Begge landes fordeling mellem de etniske stammer var ca. 94% hutuer, 5% tutsi og ca. 1 % pygmæer twa. I Rwanda blev det flertallet, hutuerne, som begyndte at skabe deres egen republik. De havde tilbage i 1959-60 forkastet tutsiernes overmagt, fordømt kongemagten og på demokratisk vis valgt republikken. Mange tutsier måtte flygte til nabolandene, mens en stor del forblev i landet og indgik i det nye styre. Det var ikke let, da det var et fattigt land, der ikke havde nogle råstoffer af betydning. Der var ikke megen eksport, kun lidt kaffe og lidt te. Der var ingen industri, og de havde ikke råd til at importere varer fra Vesten.

Jeg husker tydeligt i starten, hvor vi var der i den sydlige del af Rwanda tæt på grænsen til Burundi. Vi boede langt ude på landet, Runyombyi, 60 km fra den nærmeste by og postkasse. Det tog en mand 8-9 timer at gå ind efter post, og vi var heldige, hvis vi fik post fra Danmark to gange om måneden.

En gang vi skulle bruge søm til at bygge en evangelist skole, var der ingen søm at købe nogen steder. Kun fordi Jørgen Larsen kendte en mekaniker, som samtidig var lidt entreprenør, fik han lov til at købe en kasse med gamle rustne søm, som mekanikeren selv havde brugt. Så måtte vi bare rette dem ud og bruge dem!!!

Men de havde valgt en meget vis og klog præsident i Rwanda, Grégoire Kayibanda, som ikke ville sætte landet i stor gældsbyrde, men hellere bygge det hele stille og roligt op - som et godt demokrati. En gang i starten, lige efter at præsidenten var tiltrådt, kom hans egne børn og sagde til ham, at når han nu var præsident, så ville de godt have fodtøj på, når de skulle i skole. Skolen lå ca. 2 km fra den simple præsidentbolig ude på landet, hvor han havde boet, mens han var lærer på en katolsk station. Præsidentens børn fik så valget om at få sko eller at blive kørt i præsidentens bil - en lille VW. Boble. De valgte det sidste og forblev så barfodet som de andre skolebørn. Præsidentens bil var kun en folkevogn. Det kunne hans ministre ikke rigtig lide. De ville hellere have store Mercedes, men det måtte de vente på i 10 år, før de fik større ministerbiler. Det var en klog politik for et lille fattigt land, og det hjalp landet frem ved at vise mådehold, og hvor befolkningen selv kom til at spille en stor rolle i opbygningen af skoler, sundhedscentre m.m.

Jeg husker, at Nina en dag, hvor vi havde været ude at gå en tur på højene for at tale lidt med befolkningen, da mødte vi en gammel vis og klog mand. Han fortalte glædestrålende om, at nu var Rwanda blevet optaget i FN som selvstændigt land. Det var han meget glad for og stolt af. Den gamle mand hed Sebukende og var en skattet medarbejder i menigheden - og var der nogle ting, som Nina skulle have styr på vedrørende menigheden, lokalbefolkningen, det politiske eller bare et godt svar på livet i al almindelighed, så var det Sebukende, som Nina og vi andre gik til for svar.

Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen's to år i Rubura i Burundi (1965-1967)

Efter at have fået lært lidt kinyarwanda og fået kærlighed til folket, måtte vi så efter nytåret i 1966 tage til Burundi. Det var lidt vemodigt, men vi havde fået mange gode vise og kloge samtaler med

Nina og Jørgen Larsen, som gav os den ballast, der gjorde det muligt at flytte fra husmandsmissionsstationen i Rwanda til herregårdsmissionsstationen i Rubura. De første seks måneder i Rwanda var blevet printet ind i vores unge missionssind, og vi glemte aldrig denne start på den nye tid i missionen, hvor glæden og stoltheden over selvstændigheden skulle leves ud i virkeligheden.

Burundi: januar 1966 – december 1967

Da vi kom til Rubura i Burundi, som ligger helt oppe ved Grænsefloden Akanyaro, var der kun 5-6 km at gå der til fra grænsen. Så vi kunne se de velkendte høje i Rwanda. Et bestemt sted ikke langt derfra kunne vi se lysene fra Runyombyi i klart vejr. Det var som om, at vi ikke var flyttet langt væk fra barndomshjemmet i Rwanda!!!

Vi kom til Rubura først i januar 1966 og Lillian, som også var kommet ud til Burundi i august 1965, havde så i mellemtiden været på sprogscole hos katolikkerne i Kayanza. Inge skulle så hjælpe til med sygearbejdet, være med iblandt kvinderne og hjælpe med syklasser og andet. Jeg skulle så være en slags jordemodermand, der kørte med de fødekoner, som man vurderede ville få eller kunne få problemer på klinikken, og som havde behov for indlæggelse på hospital på en anglikansk missionsstation, hvor der også var et godt hospital med veluddannede personale.

På hospitalet i Musema var det Ranghild Andersen, som var kommet ud i 1952 og været på hospitalet det meste af sin tid - og som blev den eneste første generationsmissionær, som oplevede skæbneåret 1972 i Burundi. Det vender vi tilbage til en anden gang.

Asta og Jens Anker Jørgensen var i Mataba, men det var deres sidste år i en lang og troværdig tjeneste gennem ca. 30 år for Jens Anker. Jens Anker havde jo, som den mest erfarende missionær, ofte meget travlt og skulle altid skynde sig videre. Men de fik dog en formiddag til at sætte os ind i arbejdet, vise os rundt på missionsstationen, præsentere os for vores kommende medarbejdere og vise os lidt af de administrative opgaver, som vi fik overdraget. Jens Anker nåede at få talt med præsten Nyakamwe, som fortalte, at der skulle være en stor velkomstfest for os. Nu var det jo nogle år siden, at der sidst havde været missionærer bosat deroppe, så de var jo glade for, at vi kom. Vi havde jo nok i vores entusiasme forventet, at Asta og Jens Anker så ville forblive der og være behjælpelig med tolkning m.m. - men nej. Da den søndag så oprandt med en helt fyldt kirke i Rubura, og vi sad oppe foran i kirken, begyndte de lokale på gudstjeneste med sange og bibellæsning. Men så kom de jo til velkomsten af de nye missionærer. Præsten begyndte med *"Ikaze tubahaye ikaze"*,

og ja så var vort ordforråd jo hurtig opbrugt. Nina havde dog lært os at sige lidt til gengæld på sådan en hilsen. Vi fik delt vores navne og udtrykt vores glæde over at være sammen med dem til gudstjeneste. Det vækkede jo selvfølgelig begejstring, da de hørte, at vi kunne sige noget på kinyarwanda, men det gik hurtig op for dem bagefter, da de ville i samtale med os, at vort ordforråd var meget begrænset. Der var ikke nogen som kunne engelsk, og dem som kunne fransk sad pænt længere nede bagved - men det fandt vi jo først ud af bagefter. Det franske havde jo heller ikke hjulpet Inge og jeg, men Lillian havde været i Belgien i ca. et år for at tage et tropemedicinkursus.

Vi fik to fantastiske år i Rubura og i den nordlige del af Burundi. Vi fik besøgt mange udskoler (mindre ikke selvstændige kirker) og fik mange gode venner - ikke bare i lokalområdet, men også på de andre missionsstationer, hvor vi lærte de første kristne at kende. Nogle af de kristne fra missionsstationer havde vi lært deres navne at kende allerede hjemme i søndagsskolen og kirken i Danmark.

Fra konge til præsident i Burundi

På den tid var Burundi stadig et kongedømme med en konge, som for det meste opholdt sig i Europa, men på fredelig vis blev afløst af hans meget yngre søn i 1966.

Nogle år senere blev kongen afsat ved et militærkup, som satte gang i en periode med stor politisk uro og kamp om præsidentmagten. Vi var som missionærer mere eller mindre tvangsindlagt til ceremonien, hvor præsidenten (Michel Micombero) blev fejret rundt om i landet. Vi havde jo også fået den ære at køre for vores borgmester i kommunen til festlighederne. Men vi blev heldigvis fri for at vente på ham og tage ham med hjem, for han var optaget af festlighederne længere end os, så vi fik vores præst med hjem i bilen. Og det bytte var vi glade for.

Burundi var jo også et fattigt land, som var kommet ind i selvstændigheden i 1962 og måtte kæmpe for at få den nye regering og statsapparat til at køre.

Vi var de eneste, som havde bil i kommunen, så vi kunne køre de syge til hospitalet i påkommende tilfælde. Men vi måtte også strides med borgmesteren, når han ville køres til møder rundt om i amtet og andet. Det var noget vanskeligt i starten, men vi blev efterhånden gode til at finde fornuftige undskyldninger. Men engang bragte denne borgmester os virkelig i vanskeligheder...

Lejesoldater fra Congo

I begyndelsen af 1960'erne var også den tid, hvor Congo forsøgte at kaste åget efter kolonitiden og kongen Leopold II af sig. Der var mange indbyrdes stridigheder imellem de forskellige regioner i Congo for at genvinde magten og kampen for naturressourcerne i landet. Ind i denne kamp kom også professionelle lejesoldater, og i 1967 var de nået helt mod Østcongo mod grænsen til Burundi og Rwanda. Det var en frygtet lejesoldat, Skram fra Belgien, som var ret frygtet på den tid. Det skabte en del uro i Burundi, og man begyndte at opruste og udkommandere alle våbenføre mænd til grænseegnene. Nu var grænsen til Rwanda jo kun 5-6 km væk fra Rubura. Da lejesoldaterne kom først til Rwanda, så var det jo heller ingen sag at komme ind i Burundi.

En dag kom der bud fra vores borgmester, at Erik Hagstrøm og jeg skulle møde op ved grænsen med bue og pil. Det vakte lidt munterhed, men også bekymring for borgmesteren var ikke sådan at spøge med. Og den hvide mand skulle jo ikke sætte sig op imod den afrikanske myndighed. Erik Hagstrøm var på dette tidspunkt i 1967 kommet ud specielt for at hjælpe til med spejderarbejdet. Til al held var Merethe og Svend Aage Hagstrøm også på besøg i Burundi og Rwanda. Så det var jo naturligt at spørge dem til råds. Der lå en større katolsk station ikke så langt fra Rubura, og på den tid var der et par præster og en enkelt katolsk søster. Vi blev derfor enig om at køre derover og snakke lidt med dem for at høre, om de også var beordret til grænsen. Det kan jeg ikke huske om de var, men de sagde i hvert fald, at det kunne de ikke tage stilling til. De var jo under paven og hans beskyttelse, så det måtte de spørge ham om. Så sagde Svend Aage, ja men så må vi jo sige, at vi står under den danske konge - så vi må spørge ham først, inden vi drager i krig. Det fik Erik og jeg til at falde til ro. Inge faldt også til ro efter den beslutning, for Marianne var jo kun et halvt år på det tidspunkt, så Inge var ikke så glad for, hvis jeg skulle til grænsen om natten. Da den katolske station ligger på vejen mod kommunekontorer, så ville vi lige køre forbi borgmesterkontoret og meddele, at vi ikke kunne deltage i Burundis interne anliggender. Kommunekontoret lå også lige ved markedspladsen, og der havde været markedsdag den dag. Så der var stadig mange folk rundt om i kommunen, da vi kom i bilen og begyndte at spørge efter borgmesteren. Kommunesekretæren havde fortalt os, at borgmesteren var sammen med sine to betjente nede ved markedet. Da vi så kom der ned, så vi en af soldaterne og spurgte efter borgmesteren. Soldaten spurgte efter, hvem vi var. Det var Svend Aage i sort habit, med slips og det hele, og så Erik og jeg i korte bukser. Vi sagde, at vi var missionærene fra Rubura. Det slog soldaten helt ud, da han hørte, at vi sagde "masionairene" - det kaldte de nemlig

lejesoldaterne, så han løb ind efter borgmesteren, som kom farende ud med den anden soldat ligei hælene og et gammelt gevær i hånden. Da så borgmesteren så, at det bare var os, så kunne han jo ikke lade være med at grine og faldt lidt til ro igen. Vi andre fik os også et godt grin, for vi mente ikke, at lejesoldaterne ville komme i sort habit og slips, og så to unge mænd i korte bukser. Efter denne oplevelse fik vi et bedre forhold til borgmesteren, og han lovede aldrig mere at sende os til grænsen med bue og pil.

Der skulle dog en lille speciel anledning til før borgmesteren ikke sendte bud efter os så ofte, når han skulle køres til møde i nabokommunerne. Han havde en tidlig morgen igen sendt en af sine soldater med et brev om, at vi skulle køre ham til provinsbyen Ngozi. Men vi var forhindret, og det sagde vi til soldaten, men han var ikke meget for at gå hjem med denne meddelelse, så han gik lidt rundt på græsplænen foran huset. Vi havde et par får på denne tid, som også i morgenstilheden gik og græssede fredeligt på græsplænen, ikke langt fra hvor betjenten gik. Men der var en fejl ved den vædder, som vi havde, for den kunne ikke lade være med at stange folk, når de vente ryggen til - og det gjorde betjenten desværre, inden han havde bestemt sig for at gå hjem. Jeg var på vej ind i huset igen og havde ikke set, hvor vædderen var, før jeg hørte soldaten råbe op og løbe ud af gården med vædderen efter sig.

Vi unge missionærer følte nok den gang, at Burundis nye myndigheder gerne ville fortælle os, hvem der bestemte i Burundi nu, og hvem der traf de endelige beslutninger. Disse oplevelser havde vi aldrig i vores forbindelse med den almindelige befolkning. Her blev vi behandlet som venner af det nye Burundi.

Besøg i Kibati

Når vi skulle ud og besøge udskolerne (de mindre ikke selvstændige kirker) langt væk fra Rubura, så var det jo ikke altid, at der var veje helt frem til skolen. Ofte måtte vi sætte bilen og gå over floden eller igennem skoven for at nå frem. De skoler som lå længst væk fra sundhedscenteret og fødeklinikken blev der regelmæssigt lavet "medicinsk safari" ud til. Engang var vi på besøg til Kibati, som lå helt oppe ved urskoven og ikke så langt fra Runyombyi oppe i Rwanda, som havde en fantastisk energisk og ydmyg evangelist, men også arbejdsom og trofast. Mugendashamba hed han. Kirken her var kun tynde mure, hvor der på et skelet af fletgrene var pudset med mudder. Der var ingen ler

deroppe, og jorden var ikke særlig frodig, så det var en kamp at dyrke jorden og kun få afgrøder som ærter, majs og med lidt held hirse. Kirken var tækket med græstag. For at holde varmen om natten havde vi slået vores telt op inde i kirken i ly for den kolde vind.

Vi var gerne i Kibati et par dage ad gangen, så det kunne lade sig gøre, at vi blev der for at være med til gudstjenesten om søndagen. Jeg husker en gang en rigtig tåget og regnfuld gudstjeneste, hvor vi alle sad og frøs lidt. Men når der var mange mennesker, og vi sad tæt, så hjalp det altid lidt. Da vi så stod der og skulle have nadver sammen, og stod der med vores små engangspapbæger - som allerede var brugt rigtig mange gange og bar præg af mange snavsende slidte hænder, som havde holdt på de samme bægere igennem flere år. Da fik jeg en oplevelse af samhørighed, fællesskab, forbundenhed og højtid - alt sammen på samme tid. Da så nadverordene lød: "Dette er mit blod", så faldt der en lille dråbe regn fra græstaget ned i mit bæger. Den dag blev denne lille usle udskole i det kolde fattige område af Burundi til en hel domkirke - og vi var alle delagtige i noget større. Sådanne store oplevelser har der været mange af igennem årene.

Inge og Jørgen Krabbe-Sørensens tid i Burundi

Da Asta og Jens Anker Jørgensen rejste tilbage til Danmark i midten af juni 1966, så var Erik Hagstrøm og jeg de eneste mandlige missionærer tilbage. Erik havde en lille knallert, som han kørte på ud til sine opgaver iblandt spejderne og ungdommen. Jeg fik jo så også mine ønsker om lidt mere arbejde end jordemodermand opfyldt. For nu var der hurtig mange andre opgaver at tage vare på. Kirundisproget begyndte også at forbedre sig, selvom det jo ikke stod mål med alle de tidligere missionærer. Men alle barundi (folket i Burundi) var meget forstående, selvom kirundi er vanskeligt for selv små ændringer i tonaliteten kan have afgørende betydning. Et eksempel fra sygeplejen som Lydia Pedersen altid har fortalt: Hun skulle en gang sige til sygehjælperen, at når patienten havde fået sin medicin, så skulle hun lægges ind på sengen. Men hun fik sagt, at hun skulle lægges ind i ilden - og det var jo ikke så godt. Men barundi (folket i Burundi) vidste jo godt, hvad de skulle gøre og lod sig sjældent bemærke med det. De fleste, som havde arbejdet sammen med missionærerne i mange år, rettede os dog med et lille smil.

At komme til Burundi havde jo også den fordel, at der var en god hovedstad (Bujumbura). Bujumbura havde mange butikker, hvor vi kunne købe søm, skruer, blikplader og meget mere til arbejdet. Der var også mange kolonialvarer, som ikke fandtes i Rwanda. Men vi fandt hurtig ud af at bruge

flest af de varer, som kunne indkøbes på det lokale marked. Det var billigst og nemmest. Der var mange unge familier på alder med os eller lidt ældre, som vi blev gode venner med i de to år, som vi var i Rubura. Nogle af dem var skolelærere på den store flotte skole, som var bygget i midten af 1950'erne af Svend Aage Hagstrøm efter tegninger af Charles Gjerrild. Nogle var i syge-plejen, og andre var der bare for os og hjalp os i dagligdagen - og uden deres hjælp havde vi aldrig kunnet klare vores opgaver som unge missionærer. Vi ville helst ikke kaldes missionærer, for vi var jo bare "Tid til Gud" arbejdere eller korttids frivillige, som kun skulle være der i to år. Men det var afrikanerne jo lige glade med, hvad vi kaldte os. De forventede, at vi var missionærer, som var kom-met for at være sammen med dem på linje med de første missionærer, men nu som medarbejdere i den selvstændige kirke.

Ntibayazi Joachim: ven og samarbejdspartner fra Burundi

Ntibayazi Joachim var en af de første venner og samarbejdspartnere, som vi fik i Burundi i 1965, da vi (Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen) som unge frivillige kom til Burundi for at samarbejde med Burundis baptistsamfund. Vi blev placeret i Rubura, hvor Ntibayazi var børneskolelærer og en afholdt kasserer i menigheden. Han var en af de få kasserere, som jeg har mødt i alle mine år i Burundi og Rwanda, og som altid havde flere penge i kassen, end han gav ud. Han kunne simpelthen ikke acceptere et underskud. En egenskab som jeg gennem årene desværre ikke så ofte genså hos andre. Ntibayazi Joachim og hans kone var forholdsvis unge med 3-4 børn på det tidspunkt. Vi kom som familier en del sammen, og Joachim blev en god lærermester på mange andre områder for en ung ny frivillig missionær.

I 1972, da verden brød sammen for mange hutuere i Burundi, flygtede Ntibayazi med sin familie til Rwanda til Nyantanga, hvor vi (Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen) var som missionærer på det tidspunkt. Det var vanskeligt at skulle se en familie, som vi holdt meget af, og hvis redelighed vi kendte og værdsatte, tilpasse sig en flygtningetilværelse. I de ca. tre måneder hvor de var i Nyantanga - inden de af den rwandiske stat blev tildelt et jordstykke i en anden del af Rwanda - kunne vi hjælpe dem lidt ud over, hvad der egentlig var tilladt, set i den store flygtningesammenhæng. Deres børn blev venner med vores datter, og vi græd alle, da de blev læsset på en lastbil og kørt til det tørre ukendte savanne-område, som hed Rilima - 50 km øst for Kigali. Her byggede den lille familie en ny tilværelse op igennem de følgende fredelige år i Rwanda. Her kunne vi så fortsætte venskabet. Vi

var aldrig på besøg i området uden, at vi blev inviteret til et måltid mad hos dem. Den samme redelighed og ærlighed, som de havde udvist i Burundi, fortsatte de i Rwanda. De fik begge betroede stillinger i den menighed, som hurtigt opstod ud fra Burundi-flygtningene. Denne menighed fik også hurtigt mange medlemmer fra Rwanda, da det med årene blev et af udflytterområderne i Rwanda - efter at Burundi-flygtningene først havde ryddet den værste del af kratskoven i området.

Efter hjemkomsten til Danmark i 1980 fortsatte venskabet gennem brev. Vi mødtes enkelte gange, når jeg var på besøg i Rwanda.

I slutningen af 1994 hørte jeg, at Ntibayazi sammen med sin familie var gået til fods tværs igennem Rwanda for at komme i sikkerhed i det daværende Zaire¹. Her mødte jeg så igen familien i en flygtningesituation, som var utallige gange værre end 22 år tidligere, da de flygtede første gang. Denne gang havde jeg ingen mulighed for at mildne forholdene for vores venner, men brevkontakten blev genoptaget i den kommende tid - så godt det nu lod sig gøre i den del af verden.

I slutningen af 1990'erne i oktober måned, da vi var til gudstjeneste i Bujumbura, i kirken i Ngagara, mødte jeg så igen min gamle ven. Et år på flugt gennem Congos regnskove, et års ophold i en flygtningelejr i det nordlige Burundi, bevogtet af Burundis soldater, dem de var flygtet fra for 25 år siden, havde sat deres tydelige spor på deres liv. To år som nok havde været den van- skeligste periode i deres liv. Flere gange havde de måtte løbe fra lejren for at gemme sig i grøfter og græs, mens soldatemes kugler susende omkring sig. Under en sådan flugt kom Joachim og hans kone bort fra hinanden. Først flere uger senere fandt han hende i et fængsel i Bujumbura, fordi hun ikkeville indrømme, at hun hørte til de oprørere, som kæmpede imod Burundis soldater. En ældre kvinde på over 60 år, som var ældet i høj grad gennem de sidste fire års flugt. Skulle denne ældre dame virkelig udgøre en trussel imod Burundis sikkerhed? Sikke en dårlig undskyldning. Først efter flere dages forsøg på at få hende fri fik Joachim sin kone med ud af fængslet - stærk forslået og i afkræftetilstand. Hun var heller ikke denne søndag i 90'erne med til gudstjeneste. Det havde hun ikke kræfter til.

Deres børn var spredt for alle vinde. Nogle var kommet tilbage til Burundi tidligere og havde fundet tilbage til familiens gamle hus, som de havde forladt for en halv menneskealder siden. Andre var

---

¹ Det som i dag kaldes Den Demokratiske Republik Congo

forblevet i Congo, og ingen vidste noget om deres skæbne der. De havde ikke hørt noget til dem i over to år - så håbet brændte med svag flamme.

Nu skulle de så endnu engang forsøge at bygge en ny tilværelse op i hovedstaden Bujumbura. De turde ikke tage tilbage til Rubura, bl.a. fordi de var flygtet derfra for de mange år siden. Nu forsøgte de så, om de kunne finde ruinerne af et mindre hus på et lille jordstykke, hvor de kunne påbegynde en ny tilværelse. Fik Ntibayazi en symaskine, kunne han nok tjene lidt ved at sy for folk således, at han forhåbentlig kunne købe huset og grunden inden alt for mange år, så de dog havde et sted at være de sidste år af deres liv. Et sted som de kunne kalde deres eget, i deres eget fædreland. Han havde på grund af sin alder ingen mulighed for at få et job som lærer i folkeskolen, selvom der var stor lærermangel i landet. De havde ingen jord at dyrke i byen, så deres fremtidsudsigter så dystre ud. Men de håbede og troede på, at det igen måtte blive muligt at tænke på en fremtid, selvom de ikke havde så mange kræfter, som de andre gange hvor de skulle starte forfra.

Ntibayazi og hans kone er bare en ud af hundrede tusinder flygtningeskæbner, som kunne beskrives i både Burundi og Rwanda. Ntibayazi og hans kone kender jeg, de er vores gamle venner, men jeg kunne have valgt så mange andre, som jeg kender. De fleste kender jeg ikke, men det bliver deres skæbne og tilværelse jo ikke mindre vanskelig af.

Vi kan ikke gøre så meget rent menneskeligt for alle disse mennesker, men vi kan fortsætte med at bede for dem, for deres land og deres ledere, at de må sætte alle kræfter ind på at skabe fred og forsoning i Burundi og Rwanda igen.

Inge og Jørgen Krabbe-Sørensens hjemrejse fra Rubura til Danmark (1967)

I december 1967 rejste vi fra Burundi, og vi forventede jo ikke at vende tilbage til Afrika igen. Vi havde haft en fantastisk oplevelse, fået en fantastisk modtagelse og fået mange venner, som vi havde det godt sammen med og fået godt samarbejde og fællesskab med. Vi havde fået en god forståelse af en fremmedkultur i Afrika, som havde udvidet vores forståelse for en lille del af den store verden, som vi var en del af. Vi havde løst den opgave, som vi havde fået af Baptistkirken i Danmark i samarbejde med den nye selvstændige kirke i Burundi. Vi ville gerne hjem og bruge vores uddannelse som sygeplejerske og socialrådgiver, sådan som vi havde planlagt i slutningen af vore studietid i Danmark. Efter vi kom hjem, fik jeg forholdsvis hurtig en henvendelse fra Kragsskovhede

Statsfængsel. Her havde jeg arbejdet knapt 5 måneder, inden vi rejste ud i 1965. Gennem andre fik jeg oplysninger om, at man i Vodskov under Åndssvageforsorgen manglede en socialrådgiver i hele Thisted Amt, fordi en af mine tidligere studiekammerater fra Århus gerne ville ud og prøve noget andet. Det blev så det ukendte arbejde i Thisted Amt, som trak mest. Det lykkedes også, at Inge fik et job som sygeplejerske på sygehuset i Thisted. Nu var Thy jo ikke et fremmed område, da min kære Mor kom fra Thy, og vi havde en stor familie der, som vi kom til at sætte stor pris på. Da jeg så begyndte på arbejdet deroppe, fandt jeg hurtig ud af, at den socialrådgiver, som jeg havde afløst havde været meget dygtig og kompetent - men han var ikke jyde, han kom fra København, hvad der jo ikke er nogen skam ved. Som I jo ved, så hedder jeg Jørgen Krabbe efter min mors pigenavn, og når jeg bare præsenterede mig som Jørgen Krabbe, så lukkede alle døre sig op i hele amtet. For Krabbe-navnet er velkendt i hele Thy, og det gjorde det lettere for os at blive godtaget i området. Det blev ikke til mange måneder i Thy, før vi oplevede, at vi måske ikke var blevet helt færdige med Afrika. Der sad stadig støv og sand, som gnavende i vores sko, og som vi ikke rigtig kunne lægge fra os.

Som mange af jeg ved, så endte vi jo her i Tølløse i oktober 1968 og fik et års studier på seminariet, som forberedelse til den egentlige missionærgerning. Dengang, lige såvel for et par år siden, fik vi en god modtagelse og hjælp af jer i menigheden - og glade for at være iblandt andre gode mennesker igen. Herefter fulgte så ni måneders studier i fransk i Bruxelles og undervisning på Ecole d'Administration - en uddannelse for dem, som skulle rejse ud til tidligere belgiske kolonier. Denne gang fik vi så lidt mere indflydelse på, hvor vi skulle hen, og hvad vi skulle arbejde med.

Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen: tilbage til Rwanda august 1970

Vi rejste sammen med Mette og Henry Gjerrild til Rwanda og Burundi i august 1970. De skulle videre til Rubura i Burundi for at være der sammen med Lillian Jørgensen således, at hun kunne forblive i sygearbejdet deroppe.

UEBR (Union des Eglise Baptist du Rwanda) i Rwanda, som jo kendte os fra vores første seks måneder i 1965, ville gerne bruge os til ungdomsarbejdet i hele baptistsamfundet. Det lød jo spændene og udfordrende, så det sagde vi ja til. Selvfølgelig skulle vi tale nærmere om det, når vi kom ud. Men det er en helt anden historie. Da vi kom til Rwanda i 1965, havde man i UEBR kun to menigheder - nemlig som nævnt tidligere i Nyantanga, hvortil Gituro var kommet til som missionær sendt fra UEBC

(Union des Eglise Baptist du Burundi) i Burundi i 1962, og i Runyombyi var Mirango Johanna, som var fra Rwanda. Mirango begyndte også sit virke i den rwandiske menighed i 1962 - samme år som Nina og Jørgen Larsen kom til Runyombyi. Disse to menigheder havde tilsammen ca. 750 medlemmer. I de følgende fem år voksede disse to menigheder. På den måde måtte de to præster Mirango og Gituro dele det sydlige område af Rwanda imellem sig. De gik ud til alle de eksisterende udskoler (mindre ikke selvstændige kirker), og derudfra fortsatte de med deres evangeliske arbejde. Disse to præster udførte et utrætteligt arbejde. I de første mange år gik de på deres fødder, idet der ikke var mange veje i området, men kun de gamle velkendte stier til markeder og skoler. Det blev senere mere udbredt, efterhånden som der blev bygget kommuner med administration, at man stille og roligt udviklede skoler, sundhedscentre m.m.

Da vi kom ud igen i sommeren 1970, var der et præsteskole hold på 10 elever, som Jørgen Larsen og Knud Rønne havde undervist. Denne sommer afsluttede eleverne deres uddannelse, og der blev foretaget en stor og højtidelig ordinationsanledning. Disse nye præster blev kaldet af de menigheder, som var opstået igennem de seneste år i Rwanda. De 10 nye præster flyttede ud i store dele af Rwanda for at danne 10 nye menigheder, og det bevirkede, at medlemstallet hurtigt voksede i UEFR. Medlemsantallet voksede så meget, at da vi rejste tilbage til Danmark i 1980 var der over 20.000 medlemmer i menighederne derude.

Men det var jo ikke kun menighederne som voksede, også børneskoler havde behov for klasseværelser på nye steder i nye områder, og mange menigheder så det som deres pligt til at gå ind i dette undervisende arbejde. Dette kunne lade sig gøre, fordi det på det tidspunkt op igennem 1970'erne stadig var tilladt at bygge skoler i soltørrede jordsten - og det kunne man jo så klare ved fælles hjælp at lave i både menigheder og kommuner. Det skabte så også et stort behov for uddannede lærer til alle de nye skoler, som opstod rundt om i landet. Men også her var Jørgen Larsen på forkant med situationen. Han havde sammen lederne i UEFR og CPR (det protestantiske råd) skaffet midler til byggeriet af en stor realskole i Runyombyi i Rwanda. Gennem Danida (den danske ulandshjælp) i Danmark blev det muligt at få udsendt byggefolk til dette store byggeri, som blev udført på de rimelige vanskelige høje deroppe i perioden 1966-1974. Der var ikke mange kvadratmeter som var jævne, så der skulle flyttes meget jord og bygges adskillige meter høje fundamenter, inden skolen endelig kunne stå færdig. Så med denne store institution, bygget i brændte sten, gled UEFR lige så

stille over i den nye tid, hvor Rwanda og menighederne udviklede sig i takt med den voksende udvikling, som skete op igennem 1970'erne.

Efter seks måneders sprogskole i Kigali på en sprogskole, som katolikerne havde skabt til alle deres egne folk, fik vi lov til at komme ind på lige fod med præster og nonner fra hele Europa. Det skabte et fantastisk netværk for os, som vi senere kunne benytte os af, når vi havde hjælpsomme venner rundt om på de mange katolske stationer. De katolske stationer var oftest længere fremme med udvikling på forskellige områder, da den katolske kirke jo var noget rigere end den protestantiske kirke, som arbejdede i Rwanda.

Vi kom så til Nyantanga til den nærmeste menighed på grænsen til Burundi. Her skulle jeg så hjælpe til med undervisning på den nyoprettede landbrugsskole, hvor unge drenge kunne komme på tre års undervisning i landbrug, snedkeri, murer- og byggeteknik og skrædderi. Hvad gør man så som uddannet socialrådgiver, når man lige pludselig bliver bedt om at undervise i afrikansk landbrug??? Ja, så er det jo godt at være opvokset på landet i Danmark tilbage i 50'erne, hvor dansk landbrug stadig var præget af de mindre familiedrevne landbrug - før de små grå Ferguson traktorer kom til og ændrede dansk landbrug. Ja, så måtte jeg jo opsøge nogle af vennerne fra sprogskolen, som nu også var ude på de forskellige missionsstationer - både som undervisere og medvirkende til små landbrugsprojekter i landet. Her fik jeg del i undervisningsmateriale, både på fransk og kinyarwanda. Vi havde også nogle kinesere i Rwanda, som dyrkede ris, og det fik vi da også prøvet på landbrugsskolen. Senere udbyggede vi dette arbejde med jordforbedring og husdyrs hold ude på de over 20 spejdercentre, som vi fik oprettet i menighederne igennem de 10 år vi var derude (i Nyantanga, Rwanda).

Burundi: Det første folkemord i landet (1972)

For at vende lidt tilbage til Burundi, så forblev tutsierne jo på magten og fik også afsluttet kongemagten og dannet republik med den første militærpræsident. Mange hutuer, som igennem de første år af selvstændigheden både i landet og udenfor landets grænser havde fået gode uddannelser, ville jo også gerne have del i magten. Men det ville det tutsi styret militærregime ikke være med til, og det blev så til det første folkemord i Burundi i 1972. Det gik især ud over kirkerne i Burundi, som

havde fået mange uddannet til stillinger i menigheder, skoler, sundhedscentre og deres administration. Mange flygtede derfor til nabolandene Tanzania og Rwanda. Vi var jo på dette tidspunkt (1972) i Rwanda lige på den anden side af grænsefloden Akanyaru - en flod, som har spillet en ikke uvæsentlig rolle i de 10 år, som vi boede der. Kirken i Burundi mistede størstedelen af sin ledelse og mange dygtige medarbejdere. Flere præster og andre blev afhentet i deres hjem og ført til fængslerne. Mange af disse præster så og hørte man ikke til mere. Musemas hospitalsdirektør Johanna Rumbete, en af de første kristne, blev ført bort på denne måde. Det skabte jo stor frygt på missionsstationerne, og vores missionærer blev også berørt af situationen. Lægen Torben Roulund blev anklaget for at svigte patienterne, som han havde ansvar for, og blev sat i fængsel i hovedstaden, Bujumbura, sammen med en anden missionærkollega fra den anglikanske kirke. Heldigvis blev det kun til et kort ophold inden, at han blev udvist og kom sammen med Rita og de to mindste børn til Rwanda. Den ældste af deres søn, Anders, var jo på missionærbørneskolen oppe i Rwanda og boede hos os.

Hospitalsdirektørens søn, Luca Hakizimana, var skoledirektør i Musema, og han var også en af dem som stod på listen til at blive afhentet. Luca var også lærer i Rubura sammen med Ntibayazi, som vi har hørt om og kendte godt. Luca Hakizimana kom, som så mange andre, efter en forfærdelig flugt fra Musema til Rwanda. Mange burundi-flygtninge og særligt dem fra området ved Rubura kom til Rwanda og søgte til Nyakizu kommune, hvor de søgte hjælp.

Flygtninge i Nyantanga (1972)

Jeg glemmer ikke, da kommunesekretæren en dag kom og spurgte, om jeg ville være med i Røde Kors, for nu skulle vi jo som kommune tage vare på alle disse mennesker med mad, tæpper og øvrige fornødenheder. Det blev til en hektisk og bevæget tid, da mange af de flygtninge som kom, var mange af vores tidligere naboer og venner fra Burundi i området omkring Rubura. Men her hjalp kommunen og kirken hinanden, inden de større hjælpeorganisationer kom på banen. Her blev mange hundrede indkvarteret i skoler, andre lokaler og iblandt befolkningen i Nyantanga. Nogle af flygtningene indgik i lokalsamfundet i de tre måneder, som de var i området.

Nybygger- og flygtningeområdet ved Rilima

Den dag, hvor store lastbiler kom og stuede flygtninge op med deres meget få ejendele og skulle køres bort til en uvis fremtid, da græd vi omkring aftensbordet den aften. Marianne havde også fundet legekammerater, som nu lige pludselig blev sendt væk. Det gjorde ondt på både børn og voksne. Hvad vi ikke vidste den dag, var, at vi så mange af dem igen, for de blev sendt op nordøst for Kigali til et savanneområde, som Røde Kors havde fået ansvar for at drive. I noget nær samme område var der også mange nybyggere fra den sydlige del af Rwanda, som flyttede derop for at få del i større jordstykker end de kunne få i det tæt befolkede område mod syd. Derfor blev der nogle år senere dannet en menighed i dette udflytterområde.

Aftenstemning i Nyantanga

Oplevelsen med hjælpen til flygtningene, som vi samarbejdede med kommunen om, blev en god indgang til den befolkning, som vi var kommet til at bo iblandt. Vi blev hurtig en del af det lokale samfund, som vi boede midt i. De var jo alle jordbrugere. Vi siger, at vi boede ude i bananerne, og det gjorde vi faktisk. Vi var omgivet af bananplanter, veldyrkede marker og en fantastisk venlig befolkning. Det bedste jeg vidste var at gå ud iblandt befolkningen i den bedste time på dagen - netop timen mellem kl. 17-18, i skumringen eller aftensvalen ovenpå en varm og støvet dag. Her kom hyrderne hjem til gården med køerne og gederne, hvor pigerne skulle hente brænde og vand til aftensmaden. Mænd og koner kom tilbage fra marken med hakken på nakken for at samles til dagens sidste sysler med hele familien. Børnene var kommet fra skole, dyrene skulle på stald og mørket sænkede sig hurtig over højene.

Vores nærmeste nabo hed Buhandali, som havde været elev hos Esther Johansen i Musema og uden tvivl kunne have drevet det langt som lærer - om ikke hans familie havde haft brug for ham i landbruget derhjemme. Han var derimod blevet tidligt gift med Nyirambogoka, og de havde fået 8 børn, da vi lærte dem at kende. Vores datter Marianne elskede, når hun kunne få lov til at sove deroppe på jordgulvet sammen med de andre børn. Så fik hun lidt ris, bønner og et par stearinlys med derop, og så var der dømt storhygge, hvor de spiste og hyggede sig sammen. Kunne de så få Buhandali til at fortælle, ud fra den afrikanske fortællerkunst, det var han en mester i, så var børnene lutter ører - indtil de én efter én faldt i søvn rundt om bålet. Familien Buhandali var ud af en stor familie. Han boede ved siden af flere af hans brødre og farbrødre, der var gode og dygtige folk. Mange af dem

brugte vi i arbejdet, for der var også dygtige håndværkere iblandt dem. Et par af farbrødrene var efter hånden blevet gamle vise mænd, som havde oplevet mange ting. Enkelte af dem havde set belgierne komme til hest til området, og det var en fest, når de fortalte og forklarede, hvad en hest var til folk, der aldrig havde set en sådan - ikke engang et billede af den. De fortalte om belgierne, som fik dem til at dyrke kaffe, maniok (kassava) og andet. Således fik de andre afgrøder end de traditionelle bønner og søde kartofler.

Gapisyi kunne fortælle drabelige beretninger om hans tid i Congo, hvor han var gået til omkring 1920'erne, som ung mand for at tjene til jord og kone hjemme i Rwanda. Han kunne fortælle om det hårde arbejde i minerne, før han selv kom dertil, hvor de gamle congolesere fortalte Gapisyi om det forfærdelige, de havde været med til. De gamle congolesere fortalte gerne dette til de nyan-kommne fra nabolandene. På Gapisyis tid var det blevet bedre, for mineejerne havde fundet ud af, at det kunne betale sig at være gode ved arbejderne. For eksempel at vaccinere dem imod kopper, tyfus og meningitis, lade dem bo i ordentlige boliger, få beklædning og bedre kost end de kunne have opnået, hvor de kom fra. Det var fantastisk at sidde sådan en aften i skumringen og stilheden og høre på disse beretninger, som blev levende på grund af den afrikanske fortællerkunst, og de mennesker jeg sad iblandt. Gapisyi var en respekteret mand, havde mange køer og var god til at passe på dem, så de også gav en eller to liter mælk til børnene. Buhandali var ikke fysisk stærk og havde ikke den store lyst til at være landmand. Det ville han hellere overlade til konen og de større børn. Buhandali var altid en af dem, som kom hver morgen og bad om arbejde, lige indtil man gav ham et job for en dag eller to. Han var slet ikke så dygtig som sine brødre, der havde store marker, køer, geder og får. Men vi syntes, at det var bedre at give Buhandali et job, end han skulle bede om penge eller andet til sig og sin familie. Han blev udnævnt til vores faste vejmand, for vi havde et langt stykke privat vej ud til den offentlige vej, som skulle holdes i orden for ukrudt og græs - og i regntiden skulle vejen holdes i orden, så regnskyl ikke skyllede vejen væk. Det passede ham fint og kunne således holde sine børn i skole - og hjælpe til så der også blev lidt nybyggeri engang imellem. En nat hvor vi lå og sov derhjemme, kom Buhandalis bror, Johani, og vækkede os og fortalte, at nu var Buhandali død - så om ikke vi lige havde nogle piller eller anden medicin, som kunne hjælpe ham. Buhandali var faldet ind i gløderne fra bålet i den lille hytte, hvor de boede, og hvor hele familien lå rundt om bålet og sov for at få lidt varme fra bålet, inden de faldt i søvn. Vi vidste godt, at Buhandali led af epilepsi og fik nogle anfald ind imellem. Han fik medicin for at holde det nede. Vi

skyndte os op til huset og fandt Buhandali slemt forbrændt på den ene fod. Det var så slemt med et stort sår på hele den ene fod og op ad skinnebenet. Så vi fik ham ned på sundhedscentret, og fik ham behandlet lidt, inden vi kørte ham de 30 km indtil hospitalet i Butare. Her lå han så i nogen tid, inden han kom hjem og gik med store forbindinger i lang tid. For såret ville ikke hele som ønsket, trods den gode behandling på sundhedscentret. Han kunne dog fortsætte som vejmand dog med stor forbindelse og nedsat arbejdskraft.

Buhandali og denne lille familie lærte os, at det ikke altid kommer an på, hvor meget man har, men at man i familien holder sammen, hjælper hinanden og alle har noget at bidrage med. Jeg vil godt sige, at familien Buhandali har lært os noget meget værdifuldt, som vi ikke kunne have lært på et kursus eller efteruddannelse - men gennem at leve sammen med dem, dele liv og udfordringer sammen har gjort vores liv som familie rigere. Da vi rejste hjem i 1980, blev Buhandali et socialt tilfælde hos andre missionærer, og passede de små opgaver og familien godt. Han blev desværre ramt af den tyfus epidemi, som kom sammen med flygtningene fra Burundi i 1993 efter, at deres første folkevalgte præsident blev dræbt af tutsi militæret.

Menighedens vækst i Rwanda: evangelister og præster

Op igennem 1970'erne voksede menighederne, og der blev dannet nye udskoler (mindre ikke selvstændige kirker) mange nye steder i Rwanda. Det øgede jo også efterspørgslen på evangelister og præster. Det var gerne sådan, at evangelisterne efter endt uddannelse blev sendt ud til nogle udskoler, og når de så havde opnået et antal, hvor de kunne begynde at være selvunderholdende, kunne menighederne ansætte en præst, som de så skulle lønne i fællesskab. Der blev derfor oprettet og bygget en evangelist skole i Nyantanga, hvor der så igennem årene blev uddannet mange evangelister. Der har også været præstehold ind imellem efterhånden, som udviklingen krævede det. Der var også på den tid et stort ønske fra UEBR om at få nogle præster, som fik en rigtig teologisk uddannelse. Dette førte til et samarbejde med den presbyterianske kirke og baptistkirken om at starte et teologisk uddannelsessted i Butare, kaldet ETB. Her arbejdede Knud Rønne indtil de rejste hjem til Danmark i 1975. Senere kom også metodisterne og anglikanerne med i dette samarbejde. Mange dygtige præster er udgået herfra, og gennem nogle år var der også elever fra Burundi og UEBB. Men i 1994 kom dette samarbejde ud for store vanskeligheder, idet mange ledere måtte flygte ud

af landet. I dag er det genetableret i Butare som teologisk undervisning i relation til universitetet, men nu under et andet navn.

Nyantanga (1970-1980)

Foredrag: Nyantanga (1970-1980) - om starten i tiden i Nyantanga, Rwanda for de første missionærer, samt Inge og Jørgens (plus familie) 10 års virke i Nyantanga.

Indholdsfortegnelse

Runyombyi menighed.....	43
Starten i Nyantanga (1935).....	44
Håndværkerskolen i Nyantanga.....	45
Fødeklinikken i Nyantanga (1972-1977).....	46
Missionærbørneskolen i Nyantanga.....	47
Spejdercentre i Rwanda.....	49
Månedlige rejseteam til UEBR's menigheder.....	50
Inges arbejde i Nyantanga og UEBR.....	51
<i>Projekt Ibigeni</i>	52
Tre tyverier i Nyantanga i 1972 (og lidt frem).....	53
Vores nærmeste naboer på Gahene.....	55
Folk som arbejdede for os i huset i Nyantanga.....	59

Runyombyi menighed

Nina og Jørgen Larsen var som de første kommet til Runyombyi mening, som UEBR's (Union des Eglise Baptist du Rwanda) første missionærpar i 1961 til 1971. De blev installeret i den præstebolig, som ellers var tiltænkt den nye præst Johanna Mirango. Mirango og hans familie måtte så flytte heni en mindre lærebolig oppe mod kirken.

Præsteboligen var i begyndelsen bygget af soltørrede jordsten. Men på det tidspunkt, hvor der var mange håndværksmissionærer i Runyombyi, blev der bygget en stor flot kirke i store flotte kampesten med eternittag. Det var flot og dyrt på det tidspunkt, men missionærerne i Runyombyi støttede både med midler og økonomi.

På det tidspunkt hvor realskolen blev projekteret med midler fra Holland, blev der også skænket en stor turbine, som skulle placeres ved et godt vandløb. Den første grundsten til turbinen blev nedlagt af Rwandas præsident, Habyarimana Francois, som kom med helikopter til Runyombyi. Dertil var præsidentbilen kørt fra Kigali til Runyombyi således, at præsidenten kunne køre hen til festlighederne, hvor grundstenen skulle nedlægges. Denne sten kom til at ligge alene i nogle år, for turbinen blev flyttet længere op ad flodløbet, hvor der kunne komme et større fald på vandet. Denne turbine stod indmuret i et af de allerførste klasseværelser til realskolen, som blev bygget midlertidig - mellem klinikken og missionærboligen.

Det var først i 1979, at familien Maggi og Peter Wikman blev udsendt for at tilse dette store byggeri, som bl.a. Ole Ekstrand havde konstrueret og opmålt således, at det endelig kunne lykkes at få det bygget efter pres fra Holland, som jo havde givet pengene. Dette projekt blev en stor succes, som kom til at give lys til hele Runyombyi området og alle dets institutioner, som skød op deromkring. Der kom i løbet af slutningen 1980'erne et nyt sundhedscenter og sygeplejebolig med midler fra Danida (den danske ulandshjælp) og Finida (den finske ulandshjælp) - og med Peter Wikman som byggemand.

Under perioden efter folkemordet i Rwanda kom turbinen ud for sabotage således, at vi måtte an søge Danida om ekstra midler til reparation og fornyelse af nogle vitale dele således, at den kom til at køre. Derefter kom der også el linjeføring til området via staten. Under hele den lange periode af kraftværkets funktionsperiode blev det passet af en mand, som boede og levede for at passe på kraftværket i et lille værelse i redskabsskuret, som var bygget i forbindelse med byggeriet. Uden ham havde det ikke fungeret så godt igennem alle årene. I perioder med store vanskeligheder, pga.

både lands- og kirkepolitik, betalte vi ham fra Danmark for at udføre sit job og bevare kraftværket funktionsdygtigt.

Starten i Nyantanga (1935)

Nyantanga var fra starten af en udskole (mindre ikke selvstændig kirke) under Rubura i Burundi. Herfra blev der fra Musema sendt evangelister op til hjælp i det evangeliske arbejde. Samueli Ntaumuti var en af de første, sammen med Sanduku der også var med i en periode. Den første præst blev Eliakimu Gituro, som efter sin præsteuddannelse i Rubura blev den første missionær tilsendt til Rwanda. På det tidspunkt var der ca. 350 medlemmer i menigheden. Nina og Jørgen Larsen var de første missionærer i Rwanda, og de blev placeret i Runyombyi i den præstebolig, som ellers var tiltænkt Johanna Mirango. Men Nyantanga ville jo også gerne have missionærer. Folket i Nyantanga ville også gerne have en fødeklínik således, at områdets fødekoner ikke skulle gå hele vejen til den katolske station, Cyahinda. Derfor byggede menigheden ved egne kræfter en lille fødeklínik af soltørrede jordsten, som blev pudset og kalket og stod klar til at tage i brug. Men der var endnu ikke lovning på en missionær.

På baggrund af urolighederne i Congo i begyndelsen af 1960'erne blev det vanskeligt for de svenske baptister, at have alle deres missionærer i Congo, og derfor blev der sendt en forespørgsel til MBD (Mission Baptist Danois) om man kunne bruge nogle sygeplejersker i en overgang. Det blev derfor muligt for Valdine Renlund fra Finland at komme til Rubura fra september 1961 til juli 1965 for at arbejde der, hvorefter hun rejste hjem på orlov til Finland. Men menigheden i Nyantanga kunne ikke vente på at komme i gang, så derfor anmodede de MBD (Mission Baptist Danois) om at sende en anden ud til at starte op med fødeklínikken i Nyantanga. Det blev Lydia Pedersen fra Esbjerg, som tidligere havde været i Polen i forbindelsen med hjælpearbejdet under krigen. Hun kom ud i august 1965, samtidig med os (Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen) under vores kinyarwanda studier hos Nina Larsen. Lydia Pedersen skulle bo i en ældre lærebolig, som blev bygget om til sygeplejebolig, men det var jo vanskeligt på den tid med byggematerialer i Rwanda, så i lang tid var der kun plastik for vinduerne. Maling fandtes kun i oliemaling, en krigsgrå farve til dørene. Der var kalk nær ved floden, hvor også drikkevandet blev hentet, så huset blev kalket både ude og inde. Der kunne heller ikke købes toiletter, så Jørgen Larsen skabte både toilet og vaskekumme ud af få mursten og så lidt cement. Det første toiletbræt blev bestilt hos den lokale snedker, Kayogu, som boede lige over på den

anden side floden, tæt på markedspladsen. Her blev Valdines bil også parkeret, for der var ingen vej ind til Nyantanga på kirkehøjen. Jørgen Larsen tegnede formen på toiletsædet på en gammel kuvert, og for at få hullet lidt ovalt slog han et lille kryds lidt langt i den ene ende. Så da toiletsædet blev leveret var det med et kryds inden i, men med lukket bræt og det hele. Så sådan kan nye ting være lidt vanskelige.

Valdine kom så ud til Nyantanga i januar 1966, hvor hun så gik i gang med at indrette sig i sygeplejeboligen, som dog nu havde fået glas i vinduerne. Fødestuen kom godt i gang, og der blev ansat nogle nyuddannede unge jordemødre til at hjælpe Valdine - for klinikken fik hurtigt travlt med alle fødekonerne. Valdine var også dygtig til have jordbrug, så hun fik hurtig gang i en køkkenhave. Her kunne både mænd og koner arbejde, når der var konsultation for fødekoner. Det blev til især soya-bønner, som var godt til soyamælk, der viste sig at være værdifuldt til de nyfødte børn. I Nyantanga var der også en stor børneskole med over 600-700 elever på det tidspunkt - skolen var allerede startet under Rubura tiden. Der havde man jo gode erfaringer med at bygge en fødeklinik og så få en missionær.

Håndværkerskolen i Nyantanga

Nu ønskede man sig en håndværkerskole i Nyantanga, og derfor byggede menigheden, med lidt hjælp fra UEBR (Union des Eglise Baptist du Rwanda), en håndværkerskole, som skulle lære unge mænd forskellige håndværksfunktioner. Det blev til både undervisning i snedkeri, murer, skrædder og landbrug.

I begyndelsen af 1960'erne havde Hans Emming gennem udenrigsministeriet i Danmark fået lov til at tage 30 unge fra Burundi og Rwanda med på ét års kursus i Danmark - og fået dem ud i forskellige praktikophold m.m. i Danmark. En af dem var Samson Kamanda, som var fra Nyantanga. Han havde bl.a. været i landbrugspraktik i Danmark, og derfor blev han valgt til leder af den nye håndværkerskole i Nyantanga. Derudover blev der ansat en leder til skrædder- og snedkerundervisningen. Murerundervisning skete gennem lokale dygtige håndværkere i starten. Jeg (Jørgen Krabbe-Sørensen) fik ansvaret for landbrugsundervisningen et par dage om ugen. Noget af undervisningsmaterialet havde jeg fået gennem en katolsk lærer, som jeg havde mødt på sprogskolen i Kigali i efteråret 1970. Vi havde også risdyrkning nede i dalen i en periode. Her fik vi gennem det kinesiske ris projekt ved Kigali både vejledning og risplanter. Det viste sig dog efter første rishøst, at disse risplanter ikke var

ideelle for Nyantanga området, da området ved Kigali var bedre egnet. I stedet blev det til både almindelige afrikanske produkter, der blev gødet, så de gav et bedre udbytte - samt forskellige grøntsager som således indgik i skolens køkken. Der var også en periode med opdræt af kaniner, og det gik forholdsvis godt.

Håndværkerskolen havde forskellige ledere og lærer, som i mange år blev understøttet gennem ungdomsministeriet i Rwanda, idet den ikke var på linje med andre skoler, og dermed på denne måde kunne komme ind under undervisningsministeriet.

Fødeklinikken i Nyantanga (1972-1977)

Igennem de første år havde Nyantanga en forholdsvis lille fødeklinik, som befolkningen havde bygget. Der blev derfor behov for en større bedre bygget fødeklinik, som kunne leve op til sundhedsministeriets krav. Men takket være Valdines gode arbejde og lederegenskaber, samt snakketøj, så kom hun langt med små midler til byggeriet. Hun fik også nogle dygtige uddannede jordemødre, som blev hende til stor hjælp i mange år.

Dengang missionærbørneskolen skulle bygges i 1972, skulle der også fabrikeres mursten. For at lave mursten skulle vi helt op til floden oppe ved landevejen, hvor der var godt ler. Derudover skulle vi ud i en lille skov, hvor vi kunne købe brænde til brændingen af murstene. Da der i forvejen var et murstensteam af lokale, blev vi enig om at fabrikere til både missionærbørneskolen og den nye fødeklinik på samme tid. Margit og Jacob Hermans fra Finland kom ud for at hjælpe med at bygge denne nye flotte fødeklinik. I 1977 stod den nye, store og moderne fødeklinik færdig og blev godkendt af sundhedsmyndighederne. Jacob Hermans var en fantastisk byggemand. Han var selvlært, idet hans mor og far troede fuldt og fast på, at det var de sidste tider de levede i (altså tæt på Kristi genkomst), så derfor var det ikke nødvendigt at sende deres børn i skole. Dermed var alt, hvad Jacob havde lært været selvlært. Hans forældre havde et lille gartneri nede i Karis, syd for Helsingfors, som hans bror senere overtog og skabte et af Finlands største tomatgartneri. Jacob kunne ud af en tom konservesdåse lave de flotteste nedløbsrør - og mange små tekniske finesser, som man ikke kunne købe i dagens Rwanda.

Der var tidligere lidt nedenfor bygget et mindre hus, hvor alle børnekonsultationerne blev afholdt, samt brugt til vaccinationer, undervisning m.m. Så sundhedsarbejdet i og omkring Nyantanga blev hurtigt anerkendt langt ud over kommunegrænserne, og mange fødekoner gik gerne forbi katolske

sundhedscentre for at komme til undervisning og føde i Nyantanga. De vanskelige fødsler blev kørt til hospitalet i Butare med hjælp fra de mandlige missionærer, som gerne var til aflastning for Valdine. Vi fik gerne en jordemoder med, såfremt fødslen ikke kunne vente til, at vi nåede frem til Butare. Jeg har da flere gange assisteret til fødsler på bagsædet af bilen.

Inge var igennem alle årene til stor hjælp for Valdine, både ved fødsler og al det andet sundhedsfaglige arbejde. Marc var på et tidspunkt ansat til at se, hvornår ”placenta ” kom, for så betød det som regel, at både ham og Inge gerne måtte gå hjem til frokost.

Missionærbørneskolen i Nyantanga

Nina og Jørgen Larsens børn, Susanne og Morten, var begyndt deres skolegang i Bukoba i Tanzania på en dansk missionærbørneskole, der var oprettet for både danske og norske missionærer. Men det var i længden uholdbart, så allerede i 1965 blev Inger Groos udsendt som lærer til Susanne og Morten. I slutningen af 1960'erne kom Højris Jakobsens ud som lærer. På det tidspunkt var så andre børn, som også havde brug for undervisning, så der blev en hel lille skole i Runyombyi i nogle år - sammen med en lille afdeling med gæstehus. I begyndelsen af 1970'erne blev der andre skolepligtige børn, og derfor skulle der findes en mere langtidsholdbar løsning. Her kom Torben Roulund på banen og foreslog, at der blev bygget en skole i Nyantanga. Inge og Jørgen lovede at blive kostskoleforældre til de til enhver tid skolepligtige elever i både Burundi og Rwanda. Torben tegnede skolen og DDB (Det Danske Baptistsamfund) stillede sig velvillig til rådighed med de økonomiske midler. Jeg (Jørgen) fik så opgaven at være behjælpelig med byggeriet under vejledning af Gunde og Axel Jacobsens, som stadig var i Runyombyi. Der blev fundet nogle gode lokale murere og enkelte blev udlånt fra Runyombyi, som var ved at nedtrappe med det store byggeri af realskolen der. Men der var den vanskelighed ved hele byggeriet, at der ikke var noget godt ler til at lave mursten af. Leret skulle findes helt nede ved floden på vej til den store vej til grænsen. Her var der også et murstenshold, som vi aftalte skulle grave leret op for at lave og brænde stenene. Så skulle vi selv købe brændet, fælde det og bære det ud til vejen, hvor de så kunne bygge den murstensovn, som det skulle brændes i. Vi var så heldige, at dernede på samme høj boede Rwandas første uddannede agronom. Han havde i sin ungdom plantet en lille skov, hvor nogle af træerne nu var blevet så store, at vi kunne købe det, som vi skulle bruge til at brænde mursten med. Efter brænding skulle de jo så køres til Nyantanga. Det tog lang tid og mange køreture. Vi var dog så heldige, at Gert Nielsen fra Skee,

skulle have været til Burundi og hjælpe Niels Jørgen, men han fik ikke visa til Burundi, så han kom til Nyantanga og hjalp os med flere forskellige opgaver - bl.a. murstens kørsel med den lille blå Toyota. Der blev så bygget en stor kostskolefløj med et klasseværelse og 3 værelser - desuden kunne der også være et værelse i hovedhuset, såfremt det var nødvendigt.

Anne Krabbe Møller kom ud til denne opgave, da Inger Grooss hellere ville engagere sig i kvindearbejdet lokalt i Runyombyi. Inger kom desværre ud for en bilulykke sammen med familien Kristian Sørensen, hvor bilen skred ud på de små glatte veje mellem Runyombyi og Nyantanga. Bilen skred ned i grøften, og Inger fik sin arm beskadiget og kom på hospitalet i Butare, hvor hun lå et stykke tid. Hun rejste tilbage til Danmark i slutningen af 1973 og kom ikke mere til Afrika. Missionærbørneskolen i Nyantanga fortsatte helt frem til påsken 1994 med mange fortræffelige lærer og kostskoleforældre.

I slutningen 1980'erne kom Jytte og Jørgen Johansen til Nyantanga, og der var de bl.a. kostskoleforældre. Den danske konsul, Poul Jørgensen, havde en søn, Erik, som kom til skolen i Nyantanga i nogle år indtil, at de også måtte rejse hjem på grund af situationen i 1994. Poul Jørgensen var på dette tidspunkt direktør for børnefonden i Rwanda. Der blev derfor på det tidspunkt bygget en ny skoleafdeling med et større klasseværelse og et par værelser, som kunne bruges som gæsteværelser - idet der gennem årene altid var mange gæster i Nyantanga.

I 1974 rejste Edna og Kristian Sørensen tilbage til Danmark efter at have været regnskabschef for skolebyggeriet og for UEBR's hovedkasse. Noget af dette fik jeg (Jørgen) så overdraget således, at Bukima som bogholder stod for den daglige regnskabsføring.

Jørgen Krabbe-Sørensen sluttede mere eller mindre sin undervisning på håndværkerskolen, da der var så mange andre UEBR-opgaver og praktiske ting, som skulle gøres rundt omkring i landet. Ledelsen for UEBR havde ikke bil, og derfor måtte jeg (Jørgen) hjælpe i situationer, når de skulle ud til repræsentative opgaver i UEBR's tjeneste. Derfor var jeg ofte med dem og kom med rundt på besøget UEBR, som blev større og større igennem årene. Der var mange af de nye præster, som nu ikke længere blev kaldt en selvstændig menighed, men blev af komitemødet sendt ud til tjeneste i nye menigheder, som opstod forskellige steder i landet. Ofte blev de sendt langt væk fra deres hjemegn, og det skabte sommetider nogle problemer, som skulle løses.

Spejdercentre i Rwanda

Da vi (Inge og Jørgen) kom ud til vores anden periode i 1974, begyndte vi med at etablere spejdercentre rundt om i Rwanda. Kigogo ved Nkakwa blev det første, og Samson blev igennem mange år en god og trofast leder af det - selv længe efter at han blev gift og hans egne børn begyndte at komme i centret.

Det begyndte med dyrkning af jorden. Til at starte med blev der dyrket almindelige afrikanske afgrøder, så køkkenurter, især kål og grønkål blev populært, og senere kaniner i større stil og et lille snedkerværksted. Spejdercentret endte med at få en ko af præsidenten i begyndelsen af 1990'erne. Dette spejdercenter i Kigogo blev mønsterstedet, som blev fremvist som model for alle de øvrige, som kom til senere. Takket være gode ledere blev det også anerkendt i kommunen og fik god hjælp derfra - bl.a. fik de stillet en stor grund gratis til rådighed. Her blev også afholdt spejderlejre, stævner, kurser og meget andet. Det blev til et stort samlingssted for hele omegnens unge drenge og piger - selv mange gode katolikker kom her jævnligt.

Senere blev kom der også et ligeså godt spejdercenter ved Remera, oppe bagved Runyombyi, fordi der også her var dygtige ledere, som ofrede både tid og kræfter. Begge disse to steder fik også gæs på et tidspunkt - udgået fra Krabbes farm i Nyantanga.

Rusenge blev også et godt spejdercenter, sammen med Ruhuha og Remera, som alle fik deres egne lokale præg - lidt afhængig af hvad der nu var bedst på de lokale områder. Ruheru, helt oppe ved Kumbya, blev takket være Jean Bamori et godt og stort sted igennem mange år. De fik et meget stort område af kommunen, og der blev dyrket kartofler m.m., som de tjente godt på, fordi der var nogle ildsjæle, som ofrede deres tid og kræfter på det.

På flere af stederne blev der også plantet træer, bl.a. fordi kommunerne gav jorden. Det blev til, at den lokale kirke så på et senere tidspunkt fik lov til at beholde området, selvom det ikke alle steder var blevet indtegnet på kirkens plan og tilladelse.

Mukoma spejdercenter, oppe i et udflytterområde syd for Kigali og øst for Gitarama, fik også stor betydning for området, fordi der var gode jordstykker at dyrke på, som gav overskud til både spejderne og menigheden.

Desværre blev alle disse gode ungdomsaktiviteter og projekter ødelagt efter 1994. Jeg tror ikke, at nogen af dem kom i gang igen på grund af de politiske forhold, hvor spejderarbejdet ikke blev så populært og anerkendt igen som tidligere.

Månedlige rejseteam til UEBR's menigheder

I de sidste tre år vi (Inge og Jørgen) var der ude, blev der etableret et team, som oftest bestod af en præst eller to, en spejder, en søndagsskolemand og en ungdomsleder - og så Jørgen Krabbe som leder og koordinator. Rigtig mange gange blev det Pastor Gituro, Eliakimu, Hyabyarimana Eleazar (præsten fra Nkakwa), Faustin Butontwe og Abrahamu Mbonankira. Abrahamu var i mange år formand for ungdommen, selvom han var en ældre mand. Men han var dygtig og trofast i rigtig mange år indtil Mukoma menighed, hvor han var præst, blev så stor, at han ikke længere kunne klare begge dele.

Når vi skulle ud til udskoler (mindre ikke selvstændige kirker) i kirkens område, var den lokale præst eller evangelist altid med. Vi var som regel 3-4 dage hvert sted således, at der kunne holdes møde for hele menigheden, være tid til samtaler med præster, evangelister og lærer om sjælesorg, spejdermøder, ungdomsmøder, søndagsskole og pige- og kvindemøder. Der blev også tid til gåture ude på højene for at blande os med befolkningen således, at de fik mulighed for at kende UEBR's virke og historie - for der var jo mange nye menigheder, som lå i områder, hvor baptistkirken ikke var så kendt, som den var længere mod syd Rwanda. På grund af denne udvikling, som også skete i andre kirkesamfund i Rwanda, blev man i CPR (det fælles kirkelige samarbejde i Rwanda) enige om at opheve de gamle tidligere grænser for kirkesamfundenes regionsopdeling fra tiden før selvstændigheden. Det bevirkede, at jeg som chauffør på disse ture kom rundt til stort set alle selvstændige menigheder og større udskoler. Det var fantastiske oplevelser, som var meget forskellige fra egn til egn, og hvor jeg mødte mange engagerede præster og menighedsledere. Både kirkebygninger, skolebygninger, præsteboligerne og præstelønninger var jo meget forskellige - selvom man fra UEBR's side forsøgte at hjælpe og afveje ulighederne ved at betale præstelønninger nogle steder, især på de nye fattige områder. Der var også stor forskel på de områder, hvor præsten og deres familie dyrkede jorden og derved skabte sig et grundlag for at opretholde liv i tjenesten. På mange af de nye steder, som var beliggende i forholdsvis tyndt befolkede områder, fik præstefamilierne tildelt store jordstykker af kommunerne. Mange dygtige præstekoner skabte sig flotte marker og køkkenhaver. Det nød vi godt af, når vi var på besøg. For det var jo gerne præstekonen, som stod for måltiderne. Jeg har også overnattet, hvor jeg ikke altid har sovet lige længe, i spartanske præsteboliger, sammen med får og geder - som lå lige inde på den anden side - men altid på godt frisk græs, nogle

steder med rotter, ikke på taget, men på de åbne mure, som skilte de forskellige rum, for der var sjældent loft i husene.

Nogle steder fik vi både sødekartofler, bønner, grøntsager og enkelte gange et par stykker kød - men næsten altid Fanta eller Cola, og en tår hirsedrik. Et enkelt sted stod den på ris med de små tørrede fisk - det kneb med at få det ned.

Vejnettet i Rwanda ude i landområderne var på den tid heller ikke altid lige farbare - og især i regntiden var det godt at have flere kollegaer med til at skubbe og løfte, når der var for meget pløre på vejene.

Ude i menighederne var der jo ofte mangel på små nye testamenter, bibler eller blot små bibeldele, sangbøger, kladdehæfter, blyanter, kuglepenne, frimærker m.m. Derfor havde vi altid en kasse fyldt af disse ting med, som så kunne sælges til samme pris, som det kunne købes for i hovedstaden Kigali. Men der var jo mange menighedsmedlemmer, som aldrig i deres liv kom til Kigali eller bare nærmeste by. De lokale udflugter blev afholdt ugentlig på de små eller større lokale markeder, hvor de kunne sælge, købe eller bytte deres afgrøder, får, grise, geder, høns, m.m. med hinanden.

Inges arbejde i Nyantanga og UEBR

Inges arbejde i disse år var jo at være den faste klippe i missionærbørneskolen. Disse kostskolebøere var glade for den omsorg, som de modtog der af både Inge, men også af vores folk i huset - ikke mindst Athanazi og Mukandori, som var i huset igennem mange gode år. Da Inge i 1976 var nødt til at rejse hjem til Danmark med vores mormor, som havde været på tre måneders besøg ude hos os, så var det også disse to folk (Athanazi og Mukandori), som hjalp Jørgen med at holde sammen på tropperne. Athanazi stod for maden og flere gange i den periode, hvor Inge var hjemme, fik vi koldskål med fløde og enkelte små stykker i chokolade. Det var meget velsmagende, men da jeg så engang, efter at Inge var kommet tilbage, spurgte om han ikke kunne lave koldskål igen, fik jeg til svar, at det kunne han ikke huske 😊

En dag kom Mukandori også og spurgte, om vi ikke skiftede tøj så ofte, som når Inge var der, for hun syntes ikke, at der var lige så meget vasketøj, som der plejede at være. Så der var omsorg og kærlighed for os af alle vores gode medarbejdere.

Ved siden af kostskolen var Inge stadig en fast og alsidig medhjælper på klinikken og fødeafdelingen i Nyantanga.

Projekt Ibigeni

Projekt Ibigeni var et projekt blandt unge piger og kvinder ude i alle menighederne, og det var især et projekt, som Gogo Kofoed stod for hjemme i Danmark. I Danmark blev der skaffet økonomi, materialer til sy kurser og undervisning rundt om i de danske menigheder. Kvindeforbundet i Danmark gav en VW-bus til dette arbejde således, at kvindeledere kunne komme ud i de forskellige kvindekredse i Rwanda for at besøge og opmuntre kvinderne ude på højene. Det var Inge, som var chauffør på disse ture - samtidig med at hun også skulle undervise, lede kurserne og sørge for materialer. Der blev i mange år holdt et stort kursus for lederne i disse kvindeforeninger - ofte i Nyantanga og senere i Butare. Her fik de ideer og gode råd til, hvordan arbejdet i de lokale foreninger kunne gribes an. Ofte var der undervisere fra Danmark til at deltage i disse kurser, og det var til stor inspiration og hjælp for rigtig mange kvinder, som ellers ikke havde så mange muligheder til at komme væk hjemmefra for at få nogle dage fri for både markens og husets pligter. Tøjforsendelser var også i disse år en stor aktivitet, hvor der op til ca. 1-2 gange årligt kom en container ud med bl.a. brugt tøj og andre gode ting, som kunne bruges ude i menighederne. Men før det nåede så langt, så skulle det jo sorteres og fordeles således, at der blev både noget til børn, unge, kvinder og mænd. Det var et stort arbejde. Dette stod Inge for i mange år sammen med andre missionærkvinder og et par gode afrikanske piger, som tog ansvar og del i denne opgave, som gav lidt økonomi til samfundskassen. Tog man ikke en lille betaling for det tøj, som de købte, kunne man slet ikke styre salget ude i menighederne - det var ofte svært nok i forvejen. Det gav god mening så længe, at man kunne styre det, for ude i landdistrikterne fik de så mulighed for at få godt solidt pænt tøj til familien. Men hvor der ikke var ansvar og orden i tingene, gav det mindre mening. Tøjet blev aldrig til en konkurrent til det, som blev solgt på de små lokale markeder rundt omkring. Grundlaget for dette projekt var jo, at kvindekredsene i Danmark stod for at indsamle tøjet, som så blev vasket, repareret og gjort klat til forsendelse. I starten var det muligt at sende tøjpakker á 20 kg med postvæsnet, og så afhente det på det lokale postkontor i Butare eller Bujumbura. Senere hen blev det lidt mere besværligt og omstændigt. Det var dog lettere at transportere fra postkontoret, når det kom i mindre portioner.

Men nu i 2019 er det slut med forsendelser igennem kvindenetværket.

Tre tyverier i Nyantanga i 1972 (og lidt frem)

Da vi var i gang med byggeriet af "Krabbes hus", så havde vi jo sommetider noget materiale liggende udenfor. Og selvom vi havde nattevagter på, så kunne det jo ind imellem godt ske, at vagterne sov, og nogen løb med noget af det.

En morgen vi kom op, kunne vi se, at der var nogen, som var løbet med noget af det betonjern, som vi skulle bruge til betondækslet over garagen - så det måtte vi forsøge at finde ud af. Vores arbejdere blev jo altid urolige, når der var tyveri det ene eller andet sted. De var jo bange for, at vi skulle tro, at det var nogle af dem. Så vi satte en eftersøgning i gang, og især lod vi det rygte, at vi havde haft tyveri, som jo altid gjorde, at folk fik øjne og øre åbne for at kunne hjælpe os. Men da vi gik ud ad vores vej op mod landevejen, så vi slæbe spor, hvor det tunge betonjern havde ramt jorden, når det blev lidt tungt. Vi kunne følge sporet op ad vejen op mod kommunen, men så lige pludselig var det slut. Vi gik rundt i buskadset omkring kommunen og vejen op mod Runyombyi, og lige pludselig så vi alt det, som var blevet stjålet lå gemt under lidt græs og grene. Vi fik hentet bilen og fik det hjem. Vi skyndte os hurtigt at bruge materialerne, så det ikke var væk, når vi skulle bruge det.

En anden gang var det vores flotte præmiehøns, som jeg havde købt på et projekt oppe i nærheden af Kigali, der pludselig var væk. Det var de store flotte røde høner, som vi var så glade for, fordi de var gode æglæggere, og som vi oveni købet solgte æg fra til den græske bager inde i Butare - og fik en lille skilling for det. En tidlig morgen, hvor jeg skulle til Kigali, var 8 af hønerne væk. Gasana vores havemand blev meget vred over, at jeg ikke havde tid til at se efter, hvor de eventuelt var henne. Han mente, at sådanne fine gode høns ikke var stjålet af lokalbefolkningen, men at nogle længere væk fra havde taget dem for at sælge dem på markedet i Butare. Så jeg sagde, at han kunne køre med til Butare og se efter, også kunne jeg køre videre til Kigali. Jeg skulle overnatte i Kigali, fordi der var meget, som jeg skulle indkøbe og ikke kunne nå på én dag. Jeg kom først hjem hen på aftenen et par dage senere, og da jeg kom til Butare, stod Gasana og ventede på mig ved vejen ved markedspladsen, som gik til Nyantanga. Han havde ventet længe, men kunne fortælle, at han havde fundet ud af, hvem der havde stjålet vores høns og, at han vidste, hvor tyven boede. Gasana havde været på politikontoret og talt med en betjent, som havde lovet at køre med os ud til tyven næste dag således, at vi kunne få afsluttet sagen. Vi kørte så hjem til Nyantanga for at komme i seng og sov godt efter flere dage i Kigali - og ovenpå den lange køretur på de ikke alt for gode veje. Næste morgen kørte vi til politikommisæren i Butare. Da politikommisæren så hvem det var og efter, at jeg

havde fortalt ham hele tyverihistorien, så startede han sin Jeep og bad os sætte os ind. Han ville tage os med ud til tyven, for det var en, som de kendte fra tidligere. Da vi kom ud, hvor tyven boede, var det en lille fattig gård med græsteg. Han boede hos sine forældre, og de var jo noget forstyrret over at se sådan et opbud af politi, en hvid mand og en medhjælper. Politichefen spurgte, hvor tyven var henne. Faderen kaldte på ham, og han tilstod, at han havde været i Nyantanga og stjæle vore høns og solgt dem på markedet i Butare den anden dag. Pengene havde han brugt, så der var ikke meget at komme efter. Pludselig så vi, at der gik nogle høns ude imellem bananerne og bønnerne. Politiet spurgte, hvem der ejede dem, og faderen sagde, at det gjorde han. Så spurgte politichefen, hvor mange høns hans havde stjålet. Vi sagde, at det drejede sig om 8 stk. Så sagde han ok, så fangervi 8 høns og tager dem med hjem, og så sætter vi sønnen i fængsel nogle dage. Da vi så sammen med politichefen i fuld uniform og stjerner på skulderen, tyven, hans far, Gasana og jeg løb rundt imellem bananer og bønner kunne vi ikke lade være med at grine. For det så jo lidt pudsigt ud, menda vi så endelig fik fat i 8 høns, så sagde jeg til politiet, at nu har vi 8 høns igen. Så lad tyven gå og lad vær med at sætte ham i fængsel, men sig til ham, at han skal hjælpe sin far med at dyrke jordeni stedet for at løbe og stjæle fra folk. Det kunne politichefen ikke rigtig forstå, men han kunne jo godt se, at vi aldrig fik vores racehøns tilbage lige meget, hvad vi gjorde, så det blev vi enige om. Politichefen gav så tyven en god skideballe, og sagde til ham, at gik han til Nyantanga igen og stjal hos de hvide, så røg han på hovedet i fængsel - så der var ingen barmhjertighed mere. Da vi så komtilbage til Nyantanga med de 8 små forpjuskede høns, så var Gasana stolt og fortalte vidt og bredt, hvordan politiet havde hjulpet os, og hvordan vi fik fat i tyven. Så folk kunne forstå, at det ikke kunnebetale sig at stjæle fra Bwana Krabbe.

Nogle måneder senere fik vores hund, Lady, hvalpe. Lady fik 3-4 stykker hvalpe, og da de blev større, ville folk jo gerne have hvalpene. Men der var ikke så mange, som var i stand at give hvalpene et godt liv på den gård, hvor de kom fra, for der var jo ofte i forvejen mange munde at mætte. Da så hvalpene var blevet så store, at de begyndte at løbe rundt ved vores hus, manglede vi en morgen to små hvalpe - og ingen vidste, hvor de var blevet af. Vi ledte efter dem over hele højen, men fandt ingen. Vi bad folk om at holde øje, derude hvor de boede, for at se om der var nogen, som havde fundet dem. Der gik så et par dage, så kom en af vores arbejdere og fortalte, at han havde hørt om en gård, som lige pludselig havde fået hunde - og det plejede de ikke at have. Vi gik så derop og fandt ud af, at det var Ladys hvalpe, og tog dem med hjem. Den gamle bedstemor, som var hjemme,

fortalte, at én af skolebørnene i gården forleden dag var kommet hjem med dem og fortalte, at han havde fået dem af Bwana Krabbe. Så den gamle bedstemor syntes jo, at jeg var en flink mand. Vi spurgte indtil, hvordan de kunne passe dem, og hvad de ville give dem at spise, så de kunne blive store - og ikke skulle løbe ud og finde maden selv. Det ville bedstemoderen ikke have ansvaret for, så hun mente, at det nok var bedst, at vi tog dem med hjem til os igen. Det gjorde vi så, og senere blev hvalpene sendt til Burundi til missionærerne der.

Senere fik vi næsten ingen tyverier af betydning, for historierne gik jo, at det kunne ikke betale sig at stjæle fra Bwana Krabbe - fordi han fandt altid ud af det.

Vi havde jo i vores køkkenhave plantet en masse frugttræer, især avokado og ananas. Ananas tog lang tid om at gro op og blive store. De blev aldrig så store, som dem der groede, hvor der var varmere end Nyantanga. Avokado til gengæld voksede fint, og i løbet af få år kunne vi "næsten" bespise hele kommunen - men i hvert fald alle vores naboer, både børn, voksne og hunde, for hunde kan godt lide nedfaldne avokado.

Vores nærmeste naboer på Gahene

Højen Gahene hedder den høj, hvor vi byggede "Krabbes hus" - altså missionærbørneskolen. Jorden, som vi byggede på, købte vi af storfamilien Johanna-Buhandali-Minani-Gapisyi. De var de nærmeste naboer. De boede lige ved siden af, ovenfor eller dér hvor der kom til at ligge den store vandtank, som kom til at give vand til hele højen. Så der var både overløbsrør og aftapningshane til områdets folk. Det var de jo glade for alle sammen, ikke mindst børnene, for så var der ikke langt, når de skulle hente vand til familien. Det viste sig også, at vi blev nødt til at lave en lille vaskeplads således, at folk kunne vaske deres tøj eller dem selv, når de kom forbi.

Buhandali og Nyirambogoka og deres børn har vi jo hørt om.

Johanna var murer, og han var den bedste, når der skulle bygges med soltørrede jordsten. Minani kunne også bygge, både med jordsten og brændte sten. Men han var især dygtig til at lægge cementgulv, pudse det fint og glat, for det skulle der nemlig tålmodighed til - og det havde han. Lidt længere bag ved vores køkkenhave boede Kabiligi, som vi købte et lille stykke jord af til at plantegræs til vores kaniner - så vi ikke skulle gå så langt for at hente det. Det var Kabiligi ikke meget for, da han selv havde køer, som han var glad for og gik meget op i. Vi lavede så den aftale, at hvis han selv hakkede jorden op til et stykke, hvor han selv ville dyrke "kogræs", så ville vi tilplante det for

ham og vise, hvordan han skulle bruge det. Det blev en god begyndelse til et ellers noget vanskeligt naboforhold. Kabiligi havde været ude for en ulykke og fået beskadiget sit skinneben således, at der kom et stort sår som ikke ville hele. Valdine havde forsøgt med al mulig slags medicin, salver og forbindinger igennem flere år. Han havde kone og børn, men dem var han ikke særlig god ved. Især konen og drengene gik det ofte udover, når de ikke passede kørerne og fårene, som han ville have det. Så råbte og skældte han ud, så vi kunne høre det helt hen til os. Hans ældste søn kom i håndværkerskolen og blev en god håndværker, men Kabiligi ville hellere beholde ham hjemme. Så jeg måtte op og snakke lidt med ham, så sønnen kunne få lov til at forblive i skolen. Men så kom der et tidspunkt, hvor såret på benet blev så slemt, at vi blev nødt til at køre ham til hospitalet i Butare. Her fik han den besked, at de ikke kunne hjælpe ham med mindre de amputerede benet lige over knæet. Det blev han jo ikke glad for at høre, men gik alligevel med til det til sidst. Da Kabiligi efter en tid kom hjem igen med et par krykker, og han lærte at gå med dem, blev han en helt anden mand. Han begyndte at tale pænt til sin søde slidsomme kone, hans børn fik mere omsorg og hjælp, og ikke mindst begyndte Kabiligi at komme til gudstjeneste igen. Efter et års tid blev han indvalgt i menighedsrådet og blev en god og værdsat mand i menigheden. Vi talte ofte om, at Kabiligi havde haft så mange smerter i benet, som påvirkede hans trivsel og livskvalitet. Nu kunne vi godt i aftenskumringen mødes ved græsmarken og være glad for, at der var mere og bedre græs til både kaniner og andre dyr.

Nyirainzo, den gamle enke kone, boede også lige oppe bag ved Kabiligi. Hun var en trofast veninde hos Valdine. Hun kom ofte i aftenskumringen hen til Valdine for at få en lille kop te, en bolle og så en god snak. Nyirainzo boede alene og havde kun et barnebarn, som kom engang i mellem med lidt vand og brænde til hende. På vej hjem fra Valdine kom hun ofte forbi vores hus, så havde hun fået aflagt to visitter på samme tur.

Der boede også en anden enke, hvis navn jeg har glemt, men den ældste søn hed Ntakirutimana (der er intet der overgår Gud). Natki blev han kaldt og fik desværre tilnavnet mestertyven. Når der manglede noget på højen, fik han altid skylden for det. Hans mor havde det ofte vanskeligt ved at skaffe mad til familien, så det var måske naturligt og havde en grund. Natki havde også en lillebror, som ofte kom og legede med Marc - eller i hvert fald var én af drengene og pigerne i flokken, som Marc var venner med. Ntaki kom dog i skole, og nogle gange betalte vi skolepenge for ham. Han

endte med at blive en god ung mand, som jeg også mødte efter 1994, hvor han vendte hjem til Gahene efter et ophold i flygtningelejren i Zaire¹.

Vi havde også folk i arbejde hele tiden, og mange havde faste job, mere eller mindre. Nzaramba og Samson var vores vandbærere. Vi havde jo ikke vand på højen før de sidste måneder, som vi var derude i 1980. Her fik vi til sidst gennem et projekt fra Danida 125.000 danske kr. til at lave en ledning fra Nyakizu – højen, hvor vi fandt en god kilde med rigeligt vand, som kunne ledes helt til Gahene, hvor den sidste vandtank kom til at ligge. Der blev så lavet flere aftapningssteder på ruten til befolkningen, sundhedscentre, skoler og andre steder, inden der til sidst blev lidt til markedspladsen. Men det var lidt problematisk, da det var vanskeligt at styre - både mængden og aftapningen, for der var ingen, som tog ansvar for det. Så igennem ca. otte år gik Nzaramba og Samson hver dag med en 20 liters dunk ned til floden i dalen for at hente vand til en 200 liter tønde, som blev fyldt op hele tiden. Den skulle helst være fyldt helt op kl. 16, når de gik hjem således, at vi havde vand til missionærbørneskolen, bad og m.m. Drikkevand blev hentet lidt længere nede, hvor vi havde fundet en god kilde med godt drikkevand, som vi drak af uden problemer igennem alle årene. Ind i mellem blev Nzaramba og Samson afløst af andre arbejdere således, at de også lærte noget andet.

Alikadi var en ældre man, som boede ovre på den anden side af floden ved håndværkerskolen. Han var en altnuligmand, men mest havemand, som passede køkkenhave og prydhave og som var meget omhyggelig. Han lærte hvornår de forskellige afgrøder skulle sås og høstes således, at vi næsten altid havde grøntsager i haven til eget brug - men sommetider også til at give væk af. Det var jo sådan, at de forskellige kål og salater ofte blev spiseklar på noget nær samme tidspunkt, så det gav overskud mange gange. Men mange af arbejdere blev glade for at få det med hjem til at blande i bønnerne og de søde kartofler. Alikadi var også god til at vaske bil. Han var ikke den hurtigste, men det var grundig gjort, da han brugte det meste af dagen på det. Men der var jo vanskeligt at skælde ud, når folk gjorde deres arbejde ordentligt. I 1978 kom han desværre ud for et uheld, da han ville være med til at holde en nattevagt fanget, som var gået helt amok efter indtagelse af et rusmiddel, urumogjyi. Alikadi kom på nattevagt ved 17-tiden, og så skulle de ud for at samle brænde til bålet. De havde både krum kniv og spyd, når de gik på nattevagt. Der var også tæpper til at tage om sig, plus en god stor vinterfrakke fra Danmark. Sidst hen på eftermiddagen, lige før det blev mørkt, kom

---

¹ Det som i dag kaldes Den Demokratiske Republik Congo

den anden vagt, som var sammen med ham. Alikadi sagde, at han ikke turde være sammen med ham, for han var blevet helt mærkeligt. Vi havde haft fest på skolen, så der var en del mennesker på højen. Så vi gik hen og ville snakke lidt med ham, men han ville ikke høre på os. Han blev truende overfor nogle af missionærerne, så vi fik kvinder og børn inden døre. Vi var nogle som blev omkring for at se, hvordan det udviklede sig. Vi sendte bud til kommunen, hvor der var et par politibetjente, som vi kendte godt. Vi ville gerne have dem til at komme og være tilstede, såfremt han blev mere voldelig. Han var jo en af vores almindelige arbejdere, så vi kendte ham godt, og derfor havde han også fået betroet nattevagtjobbet, fordi vi stolede på ham. Der kom hurtigt flere af vores arbejdere, som hørte om det, og de ville i hvert fald ikke have, at han skulle gøre missionærerne noget. Han faldt så lidt til ro, og nogle af vores betroede folk ville gå hen og se, om de ikke kunne få ham til at gå hjem, så han kunne komme næste dag, når han var blevet frisk igen. Det ville han i hvert fald ikke, og han blev truende og for løs på Alikadi, som sammen med et par andre ville forsøge at binde hans hænder omme på ryggen. Det blev så til et håndgemen, og i tummelen bed han venstre tommelfinger af Alikadi. Så kom begge betjente heldigvis, som sammen med flere fik bundet ham således, at han kunne føres over til det lille fængsel ved kommunen. Jeg måtte jo så køre Alikadi til hospitalet i Butare, som ikke kunne sy tommelfinderen på igen, men han blev behandlet sådan, at han kom hjem efter et par dage. Selvom venstre hånd blev brugbar igen og Alikadi kunne passe sit arbejde igen, så blev han aldrig dem samme gode arbejder igen. Der var ikke meget arbejde i ham mere, men han var god til at vejlede de øvrige med at passe køkkenhave og alt det andet, så han forblev hos i al den tid, vi var i Rwanda.

Alikadis søn, Mapengo, var i mange år vogterdreng hos os. Jeg tror, at han begyndte med at vogte gæs, for vi havde fået nogle gæs fra et projekt oppe i nærheden af Kigali. Det gik fint i rigtig mange år således, at vi kunne levere gæs til flere af spejdercentrene. Men vanskeligheden bestod i at få dem til at lægge sig og ruge æggene ud - og så passe dem selv. Vi brugte ofte skrukhøne, og det gik lidt bedre, men det forudsatte, at man også havde høns nok til at bruge til dette. Senere fik vi også får og geder, som skulle vogtes. Derudover skulle der hentes meget græs til over 100 kaniner. Så kaninpasser Joweli fik lov til at bruge Mapengo til hjælp med kaninerne. Det var jo et stort arbejde, når der skulle være styr på det hele. De skulle holde styr på, at den bedste han ikke altid blev brugt samtidig for at passe på, at der ikke blev indavl. Her havde vi Joweli, som var en dygtig arbejder. Mens vi byggede missionærbørneskolen fortsatte han som altnuligmand hos os, lige indtil vi rejste

hjem. Han kunne selv igennem hele tørtiden altid finde frisk grønt græs - selv til over 100 kaniner, og det var jo noget af en opgave, men han gik også langt hver dag for at finde det. Det gik fint, og vi var storlevendør af gode kaniner til mange rundt omkring os. Kaninerne blev købt til en lille pris til folk i området således, at familien en gang imellem fik lidt kød på bordet. Vi sendte jo også mange kaniner ud til spejdercentrene således, at de fik nye kaniner til avlen.

Folk som arbejdede for os i huset i Nyantanga

I huset i Nyantanga havde vi jo Athanazi Kamanayo, som boy. Det var Gituro, som anbefalede os ham, og ham havde vi helt frem til, at vi rejste hjem i 1980. Athanazi begyndte først at arbejde hos os, da vi flyttede op i missionær børneskolen. Indtil da havde vi haft en tidligere boy hos Valdine. Athanazi var suveræn i køkkenet. Inge skulle blot aftale med ham om morgenen, hvad der skulle laves, og hvor mange vi forventede at være, så klarede han resten - såfremt vi havde råvarerne hjemme, ellers kunne han gå over på markedet og købe dem.

Alt med vask og stryging styrede Athanazi sammen med Mukandori, som blev vores pige i mange år. Hun var dygtig og energisk, og vi var trygge ved at have dem som gode folk i vores hus - og sammen med vores børn.

Athanazi endte med at få 7 børn, men måtte flygte til Zaire² i 1994 og vendte ikke tilbage til Rwanda, men døde der sammen med sin kone. Athanazi døde på flugt den 19. maj 1996.

Her er navnene på børnene fra Kamanayo-slægten:

- Athanazis kone: Mukankaka Agnes
- Athanazis børn:
  - o Ntakirutimana Edouard. Bor i dag (2020) i eget bygget hus i Butare. Edouard har tidligere arbejdet for AEBR (Association of Baptist Church of Rwanda, baptistkirken i Rwanda) i deres partnerskab med baptistkirken i Danmark (BiD).
  - o Dusengumuremyi Claudine. Gift med Rushemeza Callixte. Flygtede til Sydafrika, hvor de var en del år, men på grund af de vanskelige forhold for flygtninge i Sydafrika, rejste de i 2018 til Canada, hvor de i dag (2020) er bosat.
    - Børn: Ishimwe Elyse og Ishimwe Esperence.

---

² Det som i dag kaldes Den Demokratiske Republik Congo

- Ndayishimiye Leonard. Gift med Uwizeimana Phoibe, datter af pastor Nyirora Jacques. Leonard bor i dag (2020) i et stort hus sammen med sin kone og børn. I baghaven har Leonard og hans kone deres eget drevet guesthouse. Leonard er i dag (2020) ledende præst i Butare AEBR menighed. Derudover bestyrer han projektet "Let the Little Children Come to Me" lidt udenfor Butare. Leonards kone, Phoibe, blev i 2019 uddannet som børnelæge fra universitet i Butare og har derefter fået arbejde på hospitalet i Butare.
  - Børn: Ndayishimiye Promese (pige), Ndayishimiye Jacques (dreng), Ndayishimiye Hervin (dreng), Ndayishimiye Benjamin (dreng) og Ndayishimiye Asha Ella (pige)
- Mukamisha Esther. Gift med Mukwiye Augustin. Hun blev uddannet sygeplejerske i Burundi og er senere blevet leder af et sundhedscenter i Rwanda.
  - Børn: Mugisha Digne de Christ med flere.
- Mukama Bernard. Gift med Mukagihana Viviane, som var congoleser, der gik tilbage til Congo efter få år i Rwanda. I dag (2020) arbejder Bernard på et hospital i Kigali, hvor han er i gang med at afslutte sin lægeuddannelse. Han bor alene i Kigali efter sin skilsmisse med Viviane. Hans eneste søn er på kostskole udenfor Kigali.
  - Barn: Mukama David.
- Muhoziimbere Marcel. Kom tilbage fra Congo, men kom senere ud for en ulykke, som gjorde, at han sidder lam og næsten hjælpeløs i et hus sammen med Edouard.
- Habimuremyi Marcel. Kom også tilbage fra Congo, men gik videre til Sydafrika til Claudine, hans storesøster.
- Det 8. barn: Byiringiro Christoffe født i 1987. Døde i Zaire³ sammen med sin Far og Mor.

De fleste af børnene kom tilbage til Rwanda. Claudine gik til Sydafrika sammen med sin kæreste, en evangelist elev som hun senere blev gift med og fik 2 piger. De rejste til Canada omkring 2018/2019. Mukandori blev gift i Nkakwa, hvor hun flyttede til, da hun fik børn og ikke længere kunne arbejde for os. Jeg mødte hende flere gange efterfølgende. Hun blev gift med en tidligere elev fra Artisanale, som havde været elev, mens jeg underviste. Han var broder til Spezioza og Bazarambaza kone.

---

³ Det som i dag kaldes Den Demokratiske Republik Congo

Francois Bazarambaza, tidligere lærer og leder af håndværkerskolen i Nyantanga, flygtede til Namibia og var der i mange år efter 1994. Men da man begyndte at eftersøge morderne fra folkemordet, søgte han til Finland og var i nogle år, indtil han blev anklaget. Der blev ført retssag i Finland, og han blev dømt til livstid i Finland. Den øvrige del af familien lever fortsat i Finland.

Det er det, som jeg har valgt at fortælle om i de 10 år, vi som familie havde i Rwanda. Det har nok været de 10 bedste år af vores liv. Et liv i 10 forholdsvis fredelige år i Rwandas historie. En tid hvor der skete mange gode positive ting i både menigheder og samfund, og hvor udvikling og demokrati gik hånd i hånd. Udviklingen nåede helt ud til alle hjørner af landet - ikke kun hovedstaden Kigali. De sidste 3-4 år af tiden i Nyantanga, hvor jeg sammen med et team på 1-2 præster, 1 spejder, 1 ungdomsleder, hvor vi underviste i menighederne, samt overnattede 2-3 dage på samme sted, fik vi rige muligheder for at lære de allerfleste af UEBR's, dengang ca. 40 menigheder at kende.

Jul i Afrika (1965 -1980)

Jeg har været så letsindig, eller jeg vil gerne forsøge at bibringe jer lidt om Inges og mine jul i Afrika gennem de år, som vi har holdt jul der. Det bliver ikke en fortælling af hver jul, vi har haft derude, men et lille glimt af de højdepunkter, som jeg husker p.t. Nu skal I ikke tænke på det Afrika, som vi ser på TV i vores dage, men tænke på et mere enkelt og smukt Afrika, som ikke i den grad var forstyrret af den moderne tids sorger og glæder.

Vores første jul i Afrika var julen 1965. Vores første jul som nygifte i egen jordhytte, men glade og forventningsfulde over, hvad Afrika ville bibringe os. Rwanda 1965 var 3 år efter selvstændigheden, afslutningen på en borgerkrig, den første folkevalgte regering, optagelse i FN og ligestillet med andre frie og selvstændige nationer i verden. Men Rwanda var også fattige på mange ting, som ansås som nødvendige, men som vi senere lærte at se som mindre væsentlig. For eksempel kunne man ikke gå til et byggemarked og købe en pakke søm. Det fandtes ikke, men heldigvis kendte Jørgen Larsen en mekaniker, som også havde en lille entreprenør virksomhed, hvor han gav os lov til at købe en kasse gamle rustne og bøjede søm, som vi selv kunne rette ud.

Vi var bosat langt ude i bananerne på højene 60 km fra den nærmeste postkasse/posthus – hvor det tog en hurtig gående ung adræt mand to dage at gå til og fra posthuset for at hente breve og nyheder fra Danmark. Her var også en lille købmandsbutik, hvor vi kunne købe margarine på dåse, lidt dåsemælk, kød på dåse og lignende. Det var fire måneder siden, at vi kom til Rwanda hos Ninna og Jørgen Larsen. Ninna og Jørgen Larsen var de eneste danske missionærer (i Rwanda), som boede i en lille afrikansk præstebolig, som præsten var flyttet ud af for, at de kunne komme og blive missionærer på stedet.

Hvordan skulle vi forberede vores første jul - der langt borte fra alt det, som vi troede hørte med for, at det kunne blive jul. Julen før havde vi været i Bruxelles, en af Europas storbyer, som strålede af lys og festligheder op til jul. Nu sad vi her under sydkorset og den kulsorte nat, kun et enkelt glimt af et bål i en nabogård gjorde os opmærksom på, at der var andre end os i dette mørke Afrika. Og hvad køber man så til sin elskede hustru første gang, som vi skulle holde jul sammen som nygifte? Jeg husker, at jeg sammen med Jørgen Larsen var inde i Butare for at julehandle et par sække mel -med mider i viste det sig senere - en sæk groft salt, lidt margarine og sukker. Sukkeret kunne vi ikke

købe i forretningerne, for det skulle importeres fra Europa. Det var dyrt, og det havde de fattige Rwanda ikke behov for. Men bankdirektøren i den eneste bank i området ville også gerne tjene en skilling, samt have lidt sukker til sin familie. Ham kendte Jørgen også, så vi var heldige at få lov til at købe en sæk á 25 kg sukker til deling for begge familier.

Jørgen foreslog, at jeg kunne købe en god gryde til Inge, for det ville vi jo altid kunne bruge i vores tid i Afrika. Det gjorde jeg så, men da jeg skulle pakke den ind, havde jeg jo ikke noget julepapir. Men her kom et par gamle fra Danmark til hjælp, som var sendt af gode venner fra Danmark til Ninna og Jørgen - og som var flere måneder gamle før de nåede frem.

Men juleaftens bedste gave ud over julevangeliget var nok brevene fra vores familie i Danmark, som var blevet gemt og først skulle læses denne aften. Jeg menes at huske, at vi fik en gris, som var blevet slagtet og delt med præsten og eleverne på evangelistskolen, samt et rødkål som også var blevet fremskaffet.

Men det, som igennem alle årene har været en af julens største oplevelser, har været julenatsgudstjenesten kl. 04:00 om natten. Det var en gammel tradition fra 2. verdenskrig, hvor der var svenske missionærer i Burundi, som havde denne skik med sig fra Sverige og Congo, og som slog rod iblandt baptister i Rwanda og Burundi igennem mange år. Folk kom gående gennem den mørke julenat ned ad de små stier over højene, mens man kunne høre deres sagte snakken i den stille nat. Kun en enkel hund og en ko som brølede, når folk gik forbi eller gik hjemme fra, brød denne stille nat. Til sidst mødtes og samledes vi i den lille kirke, som var blevet pyntet op med cedergrene, og der var sat lys fast med ler - noget som mange jo aldrig ser for sådan en luksus at have julelys fandtes ikke på de afrikanske markedspladser i den tid. Julegudstjeneste varede så i ca. fire timer, mens mange af julens profetier og beretninger blev læst, samt sjunget mange julesalmer. For mange af dem, som kom, kunne jo ikke læse og havde i mange år heller ikke nogen bibel. Så bibellæsning var altid en stor del af en gudstjeneste. Når så julegudstjeneste var slut, var det i den nye dags begyndelse.

Julen i Rwanda falder altid i den lille tørstid, hvor der forinden har været den lille regntid således, at alt er sprunget ud og står grønt og frodigt. Sådan som et forår vi kender i al sin skønhed og frodighed. Her står julestjerne store i mandshøjde udenfor mange gårde og huse, hvor mimosetræer også blomstrer og udsender den sødlige duft. Jeg husker engang i den første tid, hvor vi var på besøg i en udskole (mindre ikke selvstændig kirke) oppe imod urskoven, hvor der især var mange mimoser. Her gik jeg hen og plukkede en lille gren til Inge. Det så formanden for baptistsamfundet, og han

spurgte hvorfor, at jeg gjorde det. Jeg fortalte, at sådan nogle havde vi jo ikke i Danmark, og at Inge var så glade for dem. Så inden der var gået et splitsekund havde Silas (formanden for baptistsamfundet i Rwanda) bedt nogle drenge kravle op i træet for at finde de fineste og kønneste blomsterklaser. Inge fik sit livs største og friskeste mimose buket.

Her efter gudstjenesten gik folk stille hjem til de små gårde og nød en fridag. Præsten og menighedsrådet samledes hos os til kaffe og boller. Vi havde en meget hyggelig formiddag. Denne første gang var vi jo lidt begrænset af sproget, men det kom vi jo efter. Men vi holdt så meget af disse julemorgensamlinger med gode venner.

Senere gik vi så en tur rundt på højene for at hilse på venner og naboer, også nogen som vi ikke kendte, men når man er næsten de eneste hvide mennesker i 30-60 km omkreds, så er det jo ikke så nemt at skjule sig - og når man så ovenikøbet også er sygeplejerske og ambulancechauffør ved det lokale sundhedscenter og fødeklínik, så så bliver man jo kendt.

Da vi senere flyttede til Burundi året efter, fejrede vi jul sammen med Lillian, hvor jeg især husker min julegave fra Inge.

Vi var færdige med at gå om juletræet, og pludselig kom en af vores arbejdere og kaldte på mig for at bede mig om at komme med udenfor. Her stod han så med en stor flot hvid væder og en lidt mindre brun hunfår. Det var min gave fra Inge, og det blev til mange års fåreavl i Afrika.

Men der var det ved denne væder, at den var ikke vandt til at gå uden hyrde og holde styr på sig selv. Så den måtte vi jo lave en indhegning til. Men sommetider lukkede vi den jo ud om morgenen for at få lidt af det gode friske græs, som vi havde på vores græsplæne, så de kunne slå græsset på den måde - inden den unge mand, vi fik til at passe på det, kom lidt senere. Men den var slem til at stange, så man skulle passe på den. Så jeg lærte at tage den ved hornene, når den kom farende for at afværge dens voldsomhed. Men det var jo ikke altid, at man så den, når den kom bagfra - historien med soldaten fra kommunen kan læses i afsnittet: Selvstændigheden i Burundi og Rwanda.

Da vi så i 1970 kom tilbage til Rwanda og havde Marianne og Marc med, samt blev kostskoleforældre, så blev der jo lidt mere juleforberedelser.

Skolen skulle jo have sine juletraditioner med juleoptrin m.m. Men de skulle jo gerne øves i fritiden. Så i timen inden de skulle i seng, måtte vi jo gerne sidde der og se det hele flere gange, inden det blev opført i skolen, hvor forældrene deltog og, hvor vi kunne gå ind og være stand in for alle - både Maria og Josef, hyrderne, Herodes og alle de andre.

Men igennem de 10 år, vi var i Rwanda, fra 1970-1980 da begyndte vores private jul, udover juleindkøb m.m., faktisk først den 24.12 om morgenen. Først her skulle vi finde vores juletræ. Det var en smuk ceder, som vi fandt rundt om på missionens område. Men senere blev der mangel på juletræer, så vi måtte jo selv lave vores egen cederplantage, som vi så fik glæde af i mange år. Herefter fik vi sat fod på træet, samt lys og lidt pynt og til sidst sat ind i spisestuen. Ved middagstid kom alle vores medarbejdere i hus og have til en stor omgang kødsuppe, som de spiste sig rigtig mætte i - det var jo noget, de ikke fik til hverdag. Efterfølgende blev der boller og saftvand, hvor folks børn dansede og sang for, inden de gik hjem til en stille jul hos dem selv.

Efter at have boet i missionens mindste hus i et par år, blev det besluttet, at der skulle være børneskole for alle missionærbørn i Burundi og Rwanda. Vi skulle så være kostskoleforældre, hvilket vi indvilgede i. På denne måde kunne vi også have vores børn nær ved den dag, hvor de skulle i skole. Men vi havde jo kun et lille hus, så der blev bygget en kostskole, hvor vi så også kunne bo - eller omvendt. Dette hus var af sådan størrelse, at vi forholdsvis nemt kunne have vores missionærvenner samlet, og det blev også til mange juleaftner sammen med dem. Så vi har også haft mange juleaftner med finsk-svensk islæt og schweizisk islæt.

Vi boede i næsten 10 år sammen med Valdine Renlund fra Østerbotten i Finland, og det var vi utrolig glade for. Til jul indrettede hun et lille værelse i det lille hus, hvor hun boede med en blåmalet dør, julegubbens værksted. Her fik hun særlige finurlige gaver sendt ud fra Finland til gavn for hendes arbejde iblandt underernærede børn og børn på fødestuen. Så det var et specielt rum op imod jul for både børn og voksne. For der var jo også altid lidt udenlandsk slik, og Valdine var altid god til at finde på. Så det blev også en del af vores juletradition igennem mange år.

Et år hvor vi havde afsluttet festlighederne med vores medarbejdere, det var ved at mørkne, vores gæster var ved at komme og Inge var ved at lave sovsen, så skete det som så mange aftner før, at en af de ældre kom for at snakke. Det gjorde mange af vores naboer, både mænd og koner sammen med et eller flere børn lidt afhængig af, hvad deres ærinde var. Mange kom bare for at snakke og dele liv og oplevelser med os.

Gamle Petero, som kom denne aften, var ikke en af vores nærmeste naboer. Han boede på en lille høj ca. en times gang fra os. Han havde en søn, som havde været gift, som der var noget kludder med, og som senere blev skilt. Så han skulle have en ny kone, og der skulle skaffes brudepris igen - i form af et par køer eller et større pengebeløb. Dette havde Peteros søn jo ikke, og han kunne ikke gå hen i banken og låne dem. Så hvad gør man så? Han gjorde, som så mange andre gjorde, sendte sin gamle agtværdige elskelige far hen til missionæren for at klage sin nød. Vi fandt så ud af, at vi kunne ansætte hans søn til noget arbejde, som vi havde i gang. Han blev en god arbejder igennem mange år, og hans far kom ofte i aftenskumringen for at sludre. Petero bemærkede sig ofte ved, at han ikke kunne afslutte sådan et besøg på under en time. For når han nu havde taget turen, så skulle den lokale verdenssituationen jo lige vendes.

Her stod Petero så denne aften, hvor vi havde lys i vores vinduer, cedergrene pyntet op og dekorationer m.m. Jeg tænkte, at nu bliver Petero her en god time, så hvad gør en klog missionær?! Jeg fik ham bænket i kurvestolen på terrassen som altid og gik ind for at hente ham en kop te og en bolle, som vi altid havde en god portion af. Og så måtte jeg jo se at finde på en god undskyldning for at få ham til at komme lidt hurtig hjemad. Men Petero ville ikke sidde og snakke denne aften, han sagde blot med stor myndighed, et kærligt blik og et stille smil om læben, som

jeg aldrig glemmer - det sidder stadig på nethinden. *"Nu har mine øjne set det de længtes efter, at se jer to kære børn"* Det var Inge, som var kommet til ude fra køkkenet sammen med mig. *"Jeg ville blot se jer for at se om I havde det godt og ønske jer en glædelig jul. Så nu vil jeg gå hjem til min umuketchuru, min gamle kone, og dele disse boller med hende og fejre jul."* Så stod vi begge der lidt forlegne og jeg i hvert fald lidt skamfuld, at jeg ville spidse min gamle ven af med et kort besøg denne juleaften. Men da Petero så stille listede ned ad stien på vej hjem, havde jeg en stille taknemmelighed over at have sådan en ven derude i mørket ude på højen, som skulle fejre jul på en helt anden måde end os i det her veloplyste og velpyntede murstenshus. Hans lille jordhus var nok mere i pagt med juleevangeliets stemningsfulde og enkelte måde at holde jul på. Jeg fyldtes af glæde over

at have den ære at have fået sådan en ven, som ville gå en time frem og en time tilbage for at ønske vores lille familie en glædelig jul.

Gamle Petero har i mange jul siden været i mine juletanker med stor taknemmelighed.

Tiden som missionssekretær (1980-2004)

Foredrag: Tiden som missionssekretær (1980-2004) - om Jørgen Krabbe-Sørensen's tid og virke som missionssekretær for Baptistkirken i Danmark fra 1980-2004, samt Jørgen's oplevelser med de begyndende etniske uroligheder.

Indholdsfortegnelse

Den første tid som missionærsekretær	69
Samarbejdet med Burundi og Rwanda	71
Sydstats Baptisterne i Rwanda	73
Missionærer og mission i Burundi	74
Turen til Burundi (1993)	75
Historien om Eliakimu Gituro	81

Den første tid som missionærsekretær

Vi vendte tilbage til Danmark juli 1980 og havde ca. tre måneder i missionærhuset i Odense, inden vi den 1. oktober flyttede til Vindinge.

Knud Wumpelmann havde siden 1962 været generalsekretær i baptistkirken og havde haft utallige opgaver i den forbindelse. Han havde længe været ked af, at han ikke havde mere tid til ydremission, som det hed i den periode. Han var lige blevet valgt som EBF's (Europæisk Baptist Føderations) generalsekretær, og derfor skulle der findes en afløser for ham som generalsekretær i baptistkirken. Der havde forinden været drøftelser i udvalget og komiteen, om hvordan tiden efter Knud Wumpelmann ville blive. Man valgte at oprette en ydremissions sekretærstilling, og jeg fik så en henvendelse, om det var noget, som jeg kunne tænke mig. Det var det, og jeg har været så glad for alle årene frem til 2004, hvor jeg fratrådte efter næsten 25 år på posten. Valget faldt på Gunnar Kristensen som generalsekretær, og vi fik fælles praktiske opgaver med at indrette nye lokaler i Købnerhuset - idet EBF-kontoret med Knud Wumpelmann forblev i de tidligere lokaler, som havde været sekretariat. Det var jo noget af en omvæltning at komme om på den anden side af skrivebordet på hjemmeplan efter de mange interessante år i Afrika. '

Men nu var det jo sådan, at der på det tidspunkt var en meget energisk og dynamisk formand for ydremissionsudvalget Gogo Kofoed. Hun manglede aldrig gode idéer til opgaver, der kunne tages op og gøres noget ved. Men nu forventede missionærerne jo også deres særlige betjening, når der blev ansat en person til at tage vare på samarbejdet. Der var i slutningen af 1980 udsendt 25 missionærer: 14 i Burundi og 11 i Rwanda. Så der var jo noget at tage fat på. Men det var også en helt ny verden, der åbnede sig for mig, igennem nogle af de mange kirkelige organisationer, som baptistkirken havde samarbejde og relationer til. Her havde Knud skabt mange gode og værdsatte relationer, som jo skulle forsettes.

DMR (Dansk Missions Råd) blev en af de første, som var naturligt at gøre sig bekendt med. Det var her, hvor samarbejdet mellem de forskellige folkekirkelige og frikirkelige organisationer igennem mange år havde haft et godt samarbejde. Det blev til mange spændende timer, både til møder rundt om i Danmark, men også til mange timer i tog sammen med generalsekretærer og missionssekretærer for missionselskaberne - dengang havde vi jo også Storebæltsfærgerne, hvor vi mødtes og ofte fik en tår kaffe sammen, så diskussionerne kunne fortsætte. Her mødte jeg den tids generalsekretær i DMR, Anker Gerding, som var en meget venlig og vis mand, der forstod at favne sådan en

ny uprøvet missionssekretær. Vi fik et godt og nært samarbejde igennem mange år, og senere med hans søn, Uffe Gerding, som arbejdede i Folkekirkens Nødhjælp. Senere blev det Flemming Kramp, som generalsekretær i DMR, som havde været tidligere missionær i Nigeria. Det blev til et fantastisk samarbejde igennem alle årene.

Det økumeniske fællesråd var også en inspirerende organisation, som jeg kom til at kende indefra, bl.a. gennem generalsekretær Chr. Balslev Olesen, som senere blev generalsekretær i Folkekirkens Nødhjælp (plus flere andre organisationer). I det økumeniske fællesråd var mange relevante udvalg for mission. Igennem en del år arbejdede vi med mange interessante temaer og opgaver omkring kirkernes U-landsuge, som i en del år blev en tilbagevendende aktivitet, hvor der blev sat spotlys på mission og kirkernes problematikker og udfordringer. Et år husker jeg var temaet var kaffens pris. Her blev der set på de store multinationale selskaber og deres måde at behandle de små kaffebønder i Afrika og Mellemamerika. Det skabte lidt turbulens, men der var blevet udarbejdet et godt baggrundsmateriale, så vi kunne forklare og diskutere det ude i de enkelte kirker og organisationer. Her udviklede sig igennem årene mange gode udvalg, som jeg fik mulighed for at samarbejde med. Blandt andet dette omkring kaffen førte til den første Fair Trade handel omkring økologisk handel og samarbejde med den tredje verden på en ny måde.

Med så mange udsendte missionærer kom der også nogle ønsker fra de nye selvstændige kirkesamfund. De kunne godt tænke sig, ligesom andre nye kirker derude, at få del i bistandsmidlerne til udviklingsprojekter, som der blev sat i gang mellem de forskellige stater og landene. Men Burundi og Rwanda lå udenfor de lande, som Danida (den danske ulandshjælp) havde valgt som deres samarbejdslande. Så det var ikke så lige til at fremskaffe midler fra Danida til disse lande. Det var dog lykkedes Knud Wumpelmann allerede i midten af 1960'erne at få midler til at ansætte lærerkræfter til realskolen i Musema. Senere lykkedes det i slutningen af 1960'erne at opnå ekspertlønninger til dem, som byggede og planlagde processen omkring byggeriet af realskolen i Runyombyi i Rwanda. Det var også lykkedes os i 1980, lige inden vi rejste hjem, at få midler fra Danida til at få lavet et vandprojekt i Nyantanga - således at der blev vand til sundhedscenteret, missionærbørneskolen og andre institutioner. Så op igennem 1980 forsøgte vi igen, og det lykkedes os at få midler fra Danida i fællesskab med Finida (den finske ulandshjælp) i Finland til at bygge et nyt sundhedscenter i tilknytning til fødeklubben, samt andre aktiviteter til sundhedsarbejdet.

Gennem arbejdet i DMR (Dansk Missions Råd) var jeg kommet til at kende et missionærægtepar, som havde været udsendt til Tanzania gennem DMS (Det Danske Missionsselskab). Det var Hanne og Niels Graulund. Vi talte ofte om, at vi på en eller anden måde indenfor mission skulle forene vores kræfter og få et bedre samarbejde med bl.a. Danida. Det resulterede i, at der i 1986 gennem DMR og Flemming Kramp blev dannet, det vi kaldte DMR Projektudvalg mellem 6 forskellige folkekirkelige missionsselskaber og to frikirkers missionsarbejde. Jeg fik lov til, sammen med Hanne og Niels, at starte dette projektudvalg op hjemme ved deres spisebord. Senere blev det til ydmyge lokaler tæt ved, hvor de boede, og vi endte i min tid med dejlige lokaler på Sct. Lukas stiftelsen i Hellerup. Det lykkedes at samle alle folkekirkelige og frikirkelige missionsselskaber. I dag samarbejder 36 forskellige organisationer omkring udviklingsprojekter, opgaver og programmer, delvist finansieret gennem Danida og senere EU-midler m.m.

Samarbejdet mellem de nordiske og europæiske missionssekretærer udviklede sig også på flere måder. Mange gode relationer opstod således, at vi bedre kunne hjælpe vore samarbejdende kirker med forskellige opgaver - ikke mindst med at skabe teologiske uddannelsesmuligheder, som de kunne benytte sig af i Afrika. Gennem BWA (Baptisternes Verdensalliance) blev der også gjort store bestræbelser for, at vi som sendende missionorganisationer og kirker skulle støtte og hjælpe vores modtagende kirker med deres missionsopgaver. Det førte til en stor konsultation i Ibadan, Nigeria i 1987, hvor der i fællesskab mellem sendende og modtagende kirker blev udarbejdet den omtalte Ibadan erklæring, som vi som danske baptister sluttede op om og arbejdede ud fra igennem de følgende år.

Samarbejdet med Burundi og Rwanda

Det var også spændene og interessant at følge samarbejdspartnerne i Burundi og Rwanda igennem årene, og se hvor forskellige muligheder de havde for at skabe nye menigheder og udvide arbejdet. I Rwanda var der større muligheder for udvikling på grund af de forholdsvis rolige år siden 1973 og op til begyndelsen af 1990'erne. Burundi var præget af den politiske uro, hvor tre tutsi præsidenter afløste hinanden og skabte al andet end gode arbejdsmuligheder for landet, dets befolkning og kirkerne ikke mindst. Som følge af dannelsen af DMR Projektudvalg blev der forhandlet et større projekt igennem med Danida, som gik ud på at fremme vedvarende energi: såsom solvarme til kirkernes mange institutioner, vedvarende brændekomfurer, vandprojekter og biogas projekter - både til

større skoler, bønder med mindre landbrug, såfremt de selv ville være med til at investere i det. Det blev til en del projekter både i Burundi og Rwanda, idet vi havde dygtige missionærer, som interesserede sig i disse opgaver. Disse projekter stod på både i opførelse og afslutning op til tiden 1993-1994, som blev skæbne år for begge lande.

Op igennem 1980'erne blev mine besøg i Burundi og Rwanda af ca. én gang hvert år, hvor jeg så var af sted ca. en måned ad gangen. På disse besøg deltog jeg i samfundenes komitemøder, årsmøder, missionærmøder og samtaler om deres ønsker for det fælles samarbejde. Jeg var en hel dag sammen med hver missionærfamilie for at drøfte de opgaver, som de hver især var involveret i. Det blev til mindst tre måltider med hver familie og deres børn, eller med dem som udsendt som alene missionær. Denne måde bragte mig tæt ind på livet iblandt missionærflokken. Tæt ind i deres glæder og sorger, deres opgaver og udfordringer med hinanden, kirken og med deres utilfredshed med os herhjemme i Danmark. Det blev til mange gode relationer, men også sommetider vanskelige ting, som skulle drøftes igennem og helst findes løsninger på. Det var ikke altid lige nemt, men for det meste rejste jeg glad hjem med noget at samarbejde videre med. Det var jo heller ikke altid, at de unge kirker og præster i samfundene kunne enes med hinanden, og der opstod nogle gange interne magtkampe imellem dem, som skulle løses. Det var ikke altid lige let. Især ikke når der var uenigheder omkring penge og magtforhold. Det var desværre især i Burundi under den turbulente politiske situation, som landet ofte befandt sig i. Det resulterede så i, at vi sommetider måtte rejse ud et par mænd eller kvinder for at finde en løsning på det. I UEBR (Union des Eglise Baptist du Rwanda) havde man i mange år en meget forstandig og vis formand - måske grundet af inspirationen fra den første missionsindsats i Rwanda. Sammen med formanden var en noget yngre generalsekretær, som havde gå på mod, men respekt for at hele UEBR skulle holde sammen og være enig. Jeg har siddet til utallige missionskomitemøder og årsmøder, hvor bølgerne er gået højt, men aldrig så højt, at de ikke lagde sig igen inden dagene sluttede. Her kom mit tidligere samarbejde med dem igennem 10 år ofte mig til hjælp. For vi vidste hvor vi havde hinanden, og hvad vi gerne ville opnå med samarbejdet. De havde også i UEBR i mange år en meget fornuftig hovedkasserer. Det var skoledirektøren Nyantanga, som jeg havde samarbejdet med i de år, som vi var der. Dengang jeg var der, var jeg blevet bedt om at være ham behjælpelig med at samarbejde om samfundets regnskab. Han førte den daglige bogføring, og jeg hjalp så med indføring i hovedkassen efter et system med kort, som Kristian Sørensen havde indført. Det gik godt indtil, at jeg en dag opdagede, at Bukima, som var

skoledirektør og hovedkasser, havde udskrevet et forholdsvis stort beløb til sig selv. Da jeg så fandt ud af, at han havde brugt det til at købe en ny bil, måtte jeg jo have en alvorlig samtale med ham. Han var en afholdt mand, fordi han altid havde reale hensigter og sommetider markante løsninger i sit job som skoledirektør. Det endte med, at han næste dag kom med pengene og lagde dem i kassen i overværelse af formanden Baziga. Og sådan fik vi afsluttet sagen. Det var også Bukima, som jeg hjalp med at købe sin første bil. Men da han skulle betale, skulle han lige hjem først for at grave sparepengene op ude iblandt bananerne, når det var mørkt, fordi han ikke ville gennem dem inde i sit hus. Så sådan var der jo sommetider alternative løsninger, der skulle til.

I DMR havde vi igennem 1980'erne mange drøftelser omkring, hvordan missionsarbejdet skulle udforme sig i den nye tid, hvor unge ledere tog over efter de ledere, som havde uddannet sig andre steder eller var blevet oplært af missionærene. Her kom Johannes Aagaard, missionsprofessor fra Århus Universitet, med nogle forelæsninger. Det medførte mange samtaler med sig, som udmundede sig i syv teser om mission, som blev gode retningslinjer for det videre arbejde - både i DMR, men også i de forskellige missionselskaber og kirker. Der blev opstillet modeller for partnerskaber mellem kirker. Her var trukket på mange internationale kirkeledere, og i mange selskaber medførte det til samtaler med de samarbejdende kirker. Det første bl.a. til, at der i samarbejdet mellem DDB (Det Danske Baptistsamfund) og UEBR blev lavet en aftale om en nedtrapning af det blokskud, som havde været en del af det økonomiske fællesskab i mange år således, at det blev udfaset gennem 10 år. Vedrørende Burundi blev det aftalt, at aftalen om det økonomiske samarbejde skulle optrappes lidt pga. de politiske urolige tider i landet.

Sydstats Baptisterne i Rwanda

UEBR (Union des Eglise Baptist du Rwanda) voksede hurtigt op igennem 1970'erne og ville gerne have flere missionærer - både til hjælp i undervisning af præster og evangelister, samt undervisning ude i nogle af de nye menigheder, som blev oprettet i den tid. Det førte så til et samarbejde med SBC (Sydstats Baptisterne) og det første amerikanske missionærægtepar: Jane og Erle Martin, som kom til Rwanda. Det var et kvalificeret missionærpar, som havde været missionær flere steder i Afrika og på det tidspunkt var i Nairobi Kenya. Det blev til flere missionærer i Rwanda, men det kom ikke til at gå uden problemer. For her blev UEBR jo mødt med et helt andet missionssyn end det de

kendte fra DDB (Det Danske Baptistsamfund). Det gav flere sammenstød. For eksempel ville amerikanerne ikke flytte ud til menighederne ude på landet, hvor der ikke var elektricitet og indlagt vand. I stedet slog de sig ned i Kigali og ville arbejde derudfra. Det huede ikke UEER og til sidst satte de dem stolen for døren, og sagde at de kunne beholde et ægtepar i Kigali, og så måtte de andre rejse hjem igen. Jeg var med til sådan et møde i Kigali, hvor man skulle tale om at bygge kirke i Kigali. Den første baptistkirke i Kigali. Formanden Baziga og Gituro, som havde været med i missionskomiteen i Rwanda siden starten i 1962, og jeg var tilstede for at drøfte det med det nye missionærpar. Der var indkøbt et gammelt maskinsnedkeri, som lå centralt i Kigali og som var et godt udgangspunkt for by aktiviteter. Kirken kunne bygges i forskellige etaper eftersom, der kom penge til ombygning. De to ledere fra UEER var helt klar over deres prioriteter, og hvad de ønskede, men det fandt ikke rigtig gehør hos SBC (Sydstats Baptisterne). Så det resulterede i, at den mandlige missionær lige pludselig rejste sig, smed med papirerne, løb ud og smækkede med døren og derefter ikke ville forhandle mere med os. Så rejste Gituro sig lige så stille med værdighed og ro og sagde: "Nåh er det sådan, at man forhandler med amerikanske missionærer?" og sagde så: "Baziga og Krabbe, så tror jeg vi er færdige og kører hjem til Nyantanga igen." Her havde de amerikanske missionærer overtrådt den usynlige grænse for afrikansk værdighed, og sat tvivl om deres ret til at være medbestemmende i det kommende samarbejde. Denne amerikanske missionær kom aldrig til at forhandle mere på SBC's vegne. Men der kom andre, som flyttede ud til andre steder og begyndte ydmygt på bar bund sammen de andre menigheder og de danske og finske missionærer. Der blev bl.a. opbygget et større sundhedscenter ude i nybygger område med mange tilflyttere fra menighederne mod syd. Det blev bl.a. center for de første undervisninger og behandlinger imod AIDS i UEER.

Missionærer og mission i Burundi

Nogle få år senere kom der også SBC-missionærer til Burundi. De sendte et meget dygtigt, elskværdigt og kvalificeret ægtepar, som lagde grunden til de kommende missionærer, som også blev sendt ud i landet til nye menigheder og gjorde et godt stykke arbejde i et stadig politisk turbulent Burundi. Det var både teologer, som underviste evangelister og menigheder, samt en dygtig agronom, der plantede træer og skabte fornyelse i præstefamilier og menighedernes landbrugsforståelse. I Burundi var man også længe om at gå ind i mission i hovedstaden, Bujumbura. Martine og Hans Em-

ming havde jo i deres sidste år været i hovedstaden for at beskæftige sig med undervisning, oversættelse af bibelen til kirundi, og meget mere. Men som kirkesamfund havde der ikke været et selvstændigt arbejde.

I 1975 kom Jens Anker Jørgensen ud igen og gennem nogle måneder med hjælp fra Arnold Storgaard, fik de bygget den første børneskole i Bujumbura. Senere blev det til ny stor kirke, efter model fra kirken i Brande, blot i noget større format. Der var blev dannet sekretariat i byen i et ældre belgisk hus, som blev købt af DDB (Det Danske Baptistsamfund) således, at man ikke skulle klare de administrative opgaver helt fra Musema.

I midten af 1980'erne blev den tredje tutsi præsident indsat. Han blev lidt mere liberal end sin forgænger, Bagaza. Der blev også lagt større pres fra udlandet. Især efter endnu en større etnisk konflikt i 1988 i Ntega-Marangara, hvor mange hutuer blev dræbt, og der igen kom flygtninge fra Burundi til Rwanda. Her var Lillian Jørgensen, som ellers lige var vendt hjem fra Burundi til Danmark, ude og hjælpe nogle måneder.

I begyndelsen af 1990'erne havde man et stort ønske om at få bygget et nyt administrativt center i Bujumbura. Der blev skaffet midler til byggeriet af et dejligt sekretariat, samt undervisningslokaler til forskellige slags undervisning for kvinder og piger, samt den voksende ungdom i byen. Dette byggeri stod færdig i efteråret 1993 og i tiden op dertil, blev der åbnet op for oprettelsen af flere partier i Burundi. Dette skabte en atmosfære af håb og fornyelse gennem oprettelse af syv nye partier, som blev anerkendt og førte valgkamp op imod valget i juli 1993.

Turen til Burundi (1993)

Jeg var til et BWA (Baptisternes Verdensalliance) møde i Harare i Zimbabwe - på den tid holdt Mugabe sig nogenlunde i ro - og derefter kom jeg forbi Burundi for at afklare nogle opgaver. Her kom jeg til et forandret Burundi. Den første hutu præsident, Ndadaye, var lige blevet valgt en måned forinden i god ro og orden - det man på diplomat sprog kalder frie og fair valg. Det var en dejlig oplevelse, hvor man fornemmede et nyt håb og begejstring for en ny fremtid i Burundi. Få måneder senere fik vi en invitation fra UEBB om at komme og være med til indvilgelse af deres nye samfundskontor og kirkecenter i Bujumbura. Det blev vedtaget, at International Mission (IM) formanden Ole Thorndal og hans hustru Kirsten skulle rejse ud sammen med international missionssekretæren, Jørgen Krabbe-Sørensen.

Solveig og Niels Chr. Nielsen var på dette tidspunkt lige rejst ud igen til en ny tjeneste i Burundi efter et par år hjemme i Danmark, sammen med Anders og Martin og lærer Mie le Fevre til at undervise børnene, Anders og Martin.

Vi tre rejste forventningsfulde ud og glædede os til at dele glæden med dem i Burundi over valget af den nye præsident, Ndadaye - og selvfølgelig mest med UEBB (Union des Eglise Baptist du Burundi) og deres nye kirkecenter i Bujumbura. Vi landede lørdag morgen den 16. oktober 1993 og fik en overdådig velkomstmiddag hos UEBB's generalsekretær Ndayiziga og frue Ruth. Vores missionærer i Burundi Jytte og Knud, Solveig og Niels Chr., Mie og vores udviklingsmedarbejder Leif Christensen var også med, og vi havde en festlig eftermiddag sammen med andre ledere i samfundet, som allerede var kommet til byen for at deltage i festlighederne dagen før. Det blev som altid en festlig dag med stor gudstjeneste og deltagelse fra andre kirkesamfund og samarbejdspartnere. Herefter var der en stor indvilgelse af sekretariatet, hvor Ole Thorndal skulle klippe den røde tråd over, så bygningen nu kunne tages i brug. Der blev holdt taler, danset og sunget - og den kommunale danse- og tamburkorps underholdt, så det blev til en varm og svedig heldagsoplevelse. Herefter var der stor spisning i de nye lokaler med deltagelse af indbudte gæster fra de andre kirkesamfund fra kommunen. Aftenen blev brugt sammen med missionærerne til fælles missionærmøde.

Mandagen, efter den store fejring, blev brugt til samtaler med UEBB om deres opgaver, udfordringer og det som de ønskede, at vi eventuelt skulle være behjælpelig med. Det var især undervisning af præster og evangelister, ungdomsarbejde, samt muligheden for at genoptage noget af sundhedsarbejdet i Burundi, som var UEBB's store ønsker.

Næste dag skulle vi til Musema, hvor Ole og Kirsten glædede sig til at se og opleve Musema - der hvor missionsarbejdet i Burundi begyndte for mange år siden. Det blev til en spændene tur rundt på hele Musema højen, hvor alle de kendte steder blev besøgt og fortalt om.

Den 20. oktober kørte vi til Rubura, hvor vi skulle overnatte og være et par dage inden turen gik til Rwanda til et fælles missionærmøde i Kumbya (det fælles kirkelige feriecenter), sammen med missionærer fra både Burundi og Rwanda. Derudover var der også tid til et par dages retræte på dette skønne feriested i Kumbya. Vi havde en meget hyggelig aften i Rubura sammen med eleverne fra præsteskolen, som Knud Rønne stod for sammen med et par burundiske kollegaer. Eleverne havde været hjemme hos deres familier og var lige kommet tilbage til studierne igen.

Torsdag den 21. oktober var jeg som altid, når jeg har været på mine tjenesterejser, oppe sammen med solen, der skinnede så smukt over højene i Rubura med en flot udsigt over mod Rwanda - landet som vi aldrig vil glemme. Planen var, at vi skulle køre videre til Rwanda til Kumba, feriestedet ved Kivu søen. Men allerede lidt over kl. 06:00 om morgenen fik vi på en skrattende transistorradio via Radio Rwanda meddelelse om, at der i nattens løb havde været et militærkup i Burundi. Burundis radio var tavs, og hurtig samledes præsteskolens elever og alle arbejdere foran missionærboligen for at høre mere nyt. Men nyhederne kom først senere op ad formiddagen i Burundis radio efterhånden, som nyhederne kom ind til radiostationerne. Vi fastholdt vores dagsplan med besøg i Urukundo-huset, som var hjemsted for otte mere eller mindre forældreløse børnehjemsbørn, som Erna Emming tidligere havde organiseret og varetaget indtil børnene eventuelt kunne komme tilbage til andre familiemedlemmer. Da vi lidt senere på formiddagen besøgte præsteskolens elever og alle arbejdere foran missionærboligen med præsten og alle ni elever, var stemningen meget trykket. Nu var der kommet flere nyheder, og det forlød, at præsidenten Ndadaye var blevet afhentet midt om natten i sin præsidentbolig og kørt til en af de berygtede militærlejre i hovedstaden. Hans kone og børn var blevet installeret på den franske ambassade. Burundis radio var stadig tavs, men fra Rwandas radio lød der tilkendegivelser om, at man støttede Ndadaye, selvom hans skæbne stadig var uvis. Selvom nyhedsformidlingen var sparsom, så havde det alligevel fået befolkningen i Burundi til at reagere, og de samlede sig for at støtte den nyvalgte præsident. Der var sidst på aftenen kommet rygter om, at præsidenten var blevet dræbt, og det skabte befolkningens vrede. Sidst på aftenen begyndte Radio Burundi at sende igen og fortælle, at der var indført udgangsforbud, mødeforbud for over tre personer, alle grænser og lufthavnen var lukket og ingen måtte krydse kommunegrænser. Der var blevet oprettet: "Komiteen til nationens frelse". Den skulle ledes af den gamle indenrigsminister, Ngeze, som var en gammel kending af missionen.

Fredag morgen var alt stille igen, men vi var jo urolige for, hvordan dagen ville blive. Det man frygtede for var, hvornår og hvordan soldaterne ville komme. Allerede ved 10-tiden hørte vi kanonskud og maskingeværild i retning fra Kayanza (ikke særligt langt væk fra Rubura, hvor vi opholdte os) - byen med militærforlægning på vejen op til grænsen. Stemningen var meget trykket, og selv stilheden skabte utryghed. Det blev en mærkelig dag. Vi hørte øksehug oppe fra vejen og kunne høre, at store træer faldt som spærringer henover vejene for at forhindre soldaterne i at komme frem. Vi hørte rygter om, at soldaternes fremfærd imod skoler, gymnasier, ja sågar hospitaler blev angrebet

og både personale og patienter blev dræbt. Selv en tysk læge, som ville gribe ind, blev skudt i det ene ben, som han senere døde af. Vi så også store grupper af mennesker, som kom med store bytter på hovedet for at flygte - enten fra lokalbefolkning eller som frygt for soldaterne.

Søndag morgen oprandt lige så stille og rolig som sædvanlig, men det varede ikke længe før præsten med familie og børn, de resterende elever fra præsteskolens og børnene fra børnehjemmet med hjælpere kom løberne og sagde: "Soldaterne kommer". Der var frygt i deres ansigter. Det viste sig at være soldaterne fra Ngozi, som kom fra øst til fods. Vi var vel ca. en lille flok på en snes mennesker, som samledes i missionærboligen, da vi måtte erkende, at der nok ikke blev nogen gudstjeneste i kirken denne søndag. Vi gav os til at synge og læse op fra bibelen om, hvordan man skal bede for sine fjender. Vi sørgede for, at børnene fra børnehjemmet fik lige adspredelse ved, at sætte os sammen og tegne med dem. Der blev ind imellem serveret te og kiks. Dette lettede lidt på den trykkede stemning. Da der var stilhed og ingen soldater omkring huset, vovede vi os ud i solen igen. Som dagen gik, og Rwandas radio blev ved med at sende oplysninger om større og større flygtningestrøm til Rwanda, og vi selv kunne se, hvordan flere især kvinder og børn med byrder på hovedet vandrede over højene mod Rwanda, efterfulgt af nogle kører, får og geder, blev vi jo kun bekræftet i situationens alvor. Inden vi skulle gå til ro for natten, talte vi lidt om, hvordan vi selv skulle forholde os, når folk blev ved med at flygte til Rwanda. Vi sad der med ansvar for otte forældreløse børn og deres hjælpere. Kirsten og Ole Thorndal kunne jo heller ikke forblive i Burundi, da de havde arbejde hjemme i Danmark, som de skulle hjem til. Jeg havde gjort min egen situation op, inden jeg faldt i søvn. Jeg kunne ikke forlade Jytte, Knud og Leif i en sådan situation i Rubura, men ville også foreslå, at Ole og Kirsten sammen med børnene fra børnehjemmet og deres hjælpere kom over floden til Rwanda, såfremt det kunne lade sig gøre. Næste dag besluttede vi så, at Leif og jeg sammen med nogle lokale, bl.a. præsten og vagten, skulle følge dem (Ole, Kirsten og de forældreløse børn) til grænsefloden, Akanyaro. Ved 9-tiden tog den lille karavane afsted op gennem markedspladsen ved klinikken, forbi de småhandlende, som havde deres små handelshuse der. Alt var lukket og forladt. Knud havde tidligt om morgenen sendt en mand mod Rwanda for at fortælle, at karavanen var på vej. Da vi kunne se floden, så vi en stor flok på den anden side. Folk stod og betragtede dette mærkelige skue, men da vi kom nærmere, så vi flere af præsteskoleeleverne, som kom imod os for at hjælpe hele karavanen over floden. Alle blev båret godt over til den anden side.

Knud og Jytte havde en havemand, som især var god til at slå græs. Han var et benet og havde den evne til at tage sig langsomt frem ved at sidde på en lille pude - og på den måde var han næsten usynlig i det høje græs. Han blev vores lyttepost i de dage. Han havde gode ører og kunne fortælle os alt om, hvad der skete rundt om på højene, hvor soldaterne var i aktion.

Hvad der fyldte i dagene fra tirsdag til fredag, skal jeg ikke gengive. Kun to små ting, som stadig kan få nakkehårene til at rejse sig på mig.

Tirsdag omkring middagstid var soldaterne på kirkehøjen, og vi kunne høre skud. Havemanden, Karoli, sagde til os, at vi skal gå ind i huset. Der blev skudt med skarpe skud på den anden side af kirken, 100 meter fra vores køkkendør, men ingen soldater kom hen til huset. Lidt senere da soldaterne var gået, kom de fra markedspladsen og spurgte om ikke vi kunne komme og forbinde de sårede. Der var en ung mand, hvor kuglen var gået ind i ryggen og ud gennem maven. Jytte forbandt ham med hjælp fra os andre, og han bliver båret videre til Rwanda. Lidt længere henne fortæller de, at en anden mand er blevet dræbt. Ham ville de selv tage sig af, så vi behøvede ikke at gøre mere lige nu.

Et par dage senere kom folk med en lille skoledreng, som har fået et grimt slag med en machet i hovedet. Helt fra det ene øje og om i nakken. Pulsåren havde holdt, men da vi skulle forbinde ham, kunne vi se pulsslaget i såret. Vi fik ham installeret i en kurvestol således, at tre mand kunne transportere ham siddende til hospitalet i Rwanda. Da vi nogle dage senere kom til Rwanda, hørte vi, at drengen overlevede og var blevet fundet af nogle af sine familiemedlemmer. Vi hørte stadig skud rundt omkring højen. Lidt længere væk kom folk og fortalte gruppevækkende beretninger, hvordan både mænd, kvinder og børn blev dræbt og derefter bare efterladt af soldaterne, indtil nogle naboer senere kunne komme og begrave dem.

Nu havde vi så siddet indelukket i Rubura i 10 dage. Afskåret fra omverden, og overgivet til radioens nyhedsformidling og folks beretninger om overgreb udenfor missionsstationen med drab, lemlæstelser og flygtninge, som stadig flygtede til Rwanda. Vandforsyningerne blev kun klaret ved, at gode folk, som ellers var gået til Rwanda, listede tilbage for at se, hvordan vi havde det - så vi var sådan set i gode hænder. Vi var mere eller mindre alene i området, idet kvinder og børn var gået til Rwanda. Kun enkelte mand og unge drenge blev tilbage for at se efter deres gårde og huse.

Lørdag den 30. oktober var den sidste dag, hvor Jytte og Knud havde visa til at komme til Rwanda. Så vi fik talt med højformanden, Tembo, som var godt orienteret om situationen. Han sagde, at han

godt kunne hjælpe os ud til landevejen sammen med andre, såfremt vi ønskede det. Vi vidste, at soldaterne skød mod folk såfremt, at de gik med muggertes. Og for at komme ud skulle vi have både økser, muggertes, save m.m., så det var jo en risiko at sætte dem i såfremt, at vi skulle møde en soldaterpatrulje. De skud, som vi havde hørt om aftenen rundt om på højene, satte os i en lidt trykket stemning. Men vi besluttede at køre. Bilen blev læsset og vi fik otte mand med til at hjælpe os. Vi kørte af den lille kaffevej, hvori der kun var lagt mindre træer over vejen, som vi hurtig fik flyttet og kom videre ned på en lidt større vej ved floden. Her lå de større træer så over vejen, og vi kunne se hvor Leif i sin lille bil var blevet hjulpet forbi træerne, men det var ikke muligt for combien at komme forbi. Vi måtte ud og save det store træ over et par steder, så vi kunne skubbe det væk og komme forbi. Jeg husker stadig, hvor glad jeg var for, at Knud dagen forinden havde filet saven, så det var rimelig nemt at save med den. Vi fik takket folkene, som havde hjulpet os - sådan set med deres eget liv som indsats såfremt, at soldaterne havde været der. Soldaterne var der heldigvis ikke. Vi så dem først, da vi kom ud til landevejen mod grænsen. Her stod de oppe ved kirken, og nogle sad med deres kalasjnikow, så vi var glade, at de var forblevet der den morgen. Det er en af de Burundi rejser, som står i skærende kontrast til mange af de andre gode minder, jeg har om Burundi. Ved grænsefloden til Rwanda stod Niels Chr. for at tage imod os. Jeg kørte videre med ham til Butare, hvorfra jeg kunne ringe hjem til Ole Jørgensen og fortælle, at vi alle var kommet godt ud fra Rubura og Burundi.

Jeg forblev fem dage i Rwanda for at se på det store flygtningearbejde, som Solveig og Niels Chr. lavede sammen med Rwanda missionærene og Rwanda baptistledelse. Den lejr, som de byggede op, kom til at huse godt 7-8.000 flygtninge fra Burundi. De officielle nyhedsmedier og de udenlandske nødhjælpsorganisationer fortæller samstemmende, at over 700.000 var flygtet fra Burundi i de dage, hvor vi sad i Rubura, og ca. 400.000 af dem var flygtet til Rwanda. Ole Jørgensen og Folkekirkens Nødhjælp havde sat det helt store apparat i gang for at sende telte m.m. til Rwanda - men det er en helt anden beretning.

Det var dejligt at gense familien og arbejdskolleger efter disse bevægede dage i Burundi. At vi allerede i april måned 1994 skulle blive vidne til en endnu større tragedie i Rwanda, havde vi ikke drømt om. Denne tragedie er der skrevet meget om i alverdens nyhedsmedier. Både mens tragedien stod på, men også efterfølgende er der udgivet utallige bøger og rapporter - og der kommer stadig rap-

porter og beskrivelser til, som forsøger at kaste nyt lys og viden om hændelsen her 25 år efter hændelsen (2019). Der er endda fra Rwandas side sat enorme beløb af, så man ikke skal glemme hændelserne.

Selv Baptistkirken kom i strid modvind og anklage for vores ageren og laden i denne situation. Så meget at der blev udgivet en rapport om det. At beskrive mine oplevelser og arbejde med at få vores missionærer ud af landet under de første dage af folkemordet og efterfølgende indtil 2004 vil tage meget mere tid, end jeg har til rådighed.

Jeg vil derfor slutte med at fortælle om et par beretninger fra mennesker, som har stået mig meget nær, også i denne situation, og lade det være op til jer selv at drage jeres egne konklusioner i denne meget spegede historie.

Historien om Eliakimu Gituro

Vi har hørt hans navn flere gange igennem de to tidligere foredrag. Han var fra Musema og blev gift med Tereza i 1942. Han blev sygehjælper og i 1948 blev han førstemand i klinikken i Rubura. Han blev en god støtte for den første præst i Rubura: Benyamin Ntawumenya. Og disse to arbejdede forbilledligt sammen i mange år i Rubura.

Nina Larsen skriver om Gituro i 1963: *"Af alle herude ved jeg ingen, jeg skylder så meget som denne mand. I mangfoldige forhold og vanskeligheder har jeg ofte sagt, hvad i alverden skulle jeg havde gjort, om ikke jeg havde haft Gituro. Utallige er de gode råd og kloge ord, som de fleste af os har modtaget fra ham, gennem mange år."*

Vi (Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen) var så privilegeret, at vi fik lov til at have ham som vores præst igennem de 10 år, vi var i Nyantanga.

Vi fulgte ham i den første svære tid, hvor han gik og cyklede sig igennem det halve Rwanda for at prædike og døbte størsteparten af de over 10.000 som menighederne voksede med i de år. Nyantanga menighed voksede med 6.000 medlemmer i den 10-årige periode. Ofte kom han forbi vores hus på vej tilbage fra sådanne ture. Så fik han en tår kaffe og et par boller, og vi fik så nyt ude fra livet i menighederne i Rwanda - det var gode anledninger.

Familien boede jo heller ikke langt fra os, så vi blev delagtige i denne familie og fik lov til at opleve alle deres 12 børn - og oven i købet nogle af Gituros børnebørn.

Da størstedelen af befolkningen i og omkring Nyantanga og Nyakizu kommune flygtede ud af landet til Congo, eller en anden stor lejr Kibeho, med over 60.000 flygtninge, så ville Gituro ikke flygte. Hans kone Tereza var flygtet sammen med resten af familien, hvoraf nogle boede i området og andre i Butare, så de kunne tage vare på hinanden. Gituro sagde: *"Nu har jeg været præst her i over 20 år, jeg ved ikke af, at jeg har nogle fjender, så jeg bliver her."*

Den dag hvor invasionshæren nåede frem til egnen, forblev han på sin gård, hvor han sad sammen med to gamle venner fra menigheden. En gammel snedker og en gammel murer - begge personer som vi kendte godt, og som var trofaste støtter i menigheden. Men da soldaterne og en lokal tutsi kom til gården flygtede de to andre. På Gituros gård var også en gammel bedstemor og hendes barnebarn. Moderen til barnet slap væk, mens de huggede Gituro langsomt ihjel, hvor bedstemoderen er det eneste øjenvidne, udover morderne.

Kayogu, som den gamle snedker hed, slap fra invasionshæren slemt forslået. Da han var så medtaget, at han faldt i floden, troede de, at han var død og lod ham derfor ligge. Her kom han dog til live igen ved hjælp af det kolde kølige vand, som han fortalte mig den dag ca. et år senere, hvor jeg mødte ham og fik beretningen. Her mødte jeg også den gamle murer, som fortalte den samme samstemmende beretning. De fortalte også, hvem der ledte soldaterne hen til Gituros gård. Det var en yngre tutsi, som Gituro flere gange havde hjulpet, og som tilhørte menigheden i Nyantanga. Den yngre tutsi havde været en af de arbejdere, som vi brugte, når der var byggeopgaver eller lignende. Da jeg sad dér denne formiddag til gudstjeneste i Nyantanga kirke, sad de to gamle mænd - snedkeren og mureren - på en bænk lige overfor mig. Jeg glæde mig over at se dem igen og være sammen med dem til at fejre gudstjeneste endnu engang i menigheden. På bænken lige bagved dem sad denne yngre mand, som var delagtig skyld i mordet på Gituro, men det vidste jeg først bagefter gudstjenesten, hvor jeg fik hele beretningen af mine to gamle venner. Havde jeg fået beretningen før gudstjenesten, så ved jeg ikke, hvordan jeg ville have haft det med min tilgivelse til denne mand. Forsoning og tilgivelse er ikke altid lige let, det kræver mod, overvejelse og ydmyghed.

Tereza, Gituro hustru, døde i en flygtningelejr i Zaire¹, sammen med sin svigersøn Jeremia Nyilinkwaya. De øvrige børn vendte tilbage til Rwanda igen. En af dem blev igen sygeplejerske på sundhedscentret i Nyantanga, andre fandt sig job og nogle vendte tilbage til Burundi, hvor en fik noget af Gituros tidligere gård i Musema.

---

¹ Det som i dag kaldes Den Demokratiske Republik Congo

Den yngste datter Leocardia var uddannet præst i Butare, men fik ikke job i det nye baptistsamfundi Rwanda efter krigen - hun var for afholdt og vellidt. Vi hjalp hende senere til videre studier i Congo.

Så langt beretningen om vores præst i Nyantanga, som også kom til at betyde uendeligt meget for os, både i missionærtiden, men også i min tid som missionssekretær. Gituro er blot en ud af rigtig mange venner og medarbejdere, jeg har mistet igennem de turbulente år i halv 90'erne i Rwanda og Burundi. Det tog noget af glæden, engagementet, trygheden og inspirationen i arbejdet.

Men på årsmødet i 1993 blev det besluttet, at fra nu af skulle navnet Ydre Mission udskiftes med et nyt navn til International Mission. Netop fordi Baptistkirken i Danmark ville forsøge at indgå i nye partnerskaber, sådan som tidligere års samtaler havde lagt op til. Det blev til et partnerskab med Vietnam, og med mange af de vietnamesiske flygtninge som i 1975 var kommet til Danmark. Det blev til et partnerskab med MEM (Middel East Media) i Mellemøsten.

Sidst men ikke mindst, til et helt fantastisk partnerskab med baptister i Nagaland i Nordindien. Deres baptistiske tro og historie inspirerede mig. Deres venskab, imødekommenhed og det samarbejde vi fik med hinanden, gav mig nyt engagement og tro på, og erkendelse af, at det koster, liv, glæde og somme tider stor sorg, at involvere sig i andre mennesker. Det kunne jeg ikke se i mørket efter folkemordet i Rwanda, men gennem kærligheden, troen og håbet, genvandt jeg inspirationen gennem de sidste år som missionssekretær i Baptistkirken i Danmark.

Det nye Rwanda - efter folkemordet i 1994

Foredrag: Det nye Rwanda, efter folkemordet 1994 - om det skæbnesvangre år i Rwanda i 1994 og om Jørgen Krabbe-Sørensen's tid som missionærsekretær i denne periode, samt tiden efter folkemordet.

Indholdsfortegnelse

Missionærer ud af Rwanda (april 1994)	85
Missionærer i Nairobi (april 1994)	87
Ophold i Burundi (1994)	88
Sikkerhedssituation i Bujumbura (1994)	88
Nyantanga, Rwanda (3. maj 1994 - næsten en måned efter krigsudbrud)	89
Besøg i Nordburundi (maj 1994)	90
Tilbage i Danmark (slutningen af maj 1994)	91
Afrika besøg (oktober 1994)	91
<i>Besøg i Zaire</i>	91
<i>Hutu – Tutsi situationen</i>	92
<i>FPR (Front Patriotic Rwanda) – Rwanda (oktober 1994)</i>	92
<i>Kigali (oktober 1994)</i>	93
<i>Kivu-området (oktober 1994)</i>	94
<i>Kumbya (oktober 1994)</i>	95
<i>Gikongoro (oktober 1994)</i>	95
<i>På vej mod Kibeho til Runyombyi (oktober 1994)</i>	96
Rwanda besøg, et år efter folkemordet (april-maj 1995)	97
<i>Komitemøde i Kigali (april-maj 1995)</i>	97
<i>Fra Butare til Kibeho til Runyombyi til Nyantanga (april-maj 1995)</i>	97
<i>Runyombyi (maj 1995)</i>	98
Tre og en halv måneds ophold i Butare, Rwanda (august til november 1995)	100
Afslutning på 70 års samarbejde med Rwandas baptister	100
Afslutning på det nye Rwanda	101

Sidste foredrag om Burundi og Rwanda og min tid som missionssekretær igennem ca. 24 år, sluttede jeg med beretningen om vores præst Gituro i Nyantanga, og hvad han havde betydet for os som unge missionærer, og senere som missionssekretær, samt beretningen om hans dramatiske død. I de sidste 10 år af perioden, frem til at jeg gik på efterløn, oplevede jeg trods alt mange højdepunkter i samarbejdet med baptistkirkens nye samarbejdspartnere i Mellemøsten, Vietnam og ikke mindst Nagaland.

Jeg vil forsøge at sige lidt om det nye Rwanda efter folkemordet i 1994, og fortælle hvordan vi forsøgte at få samarbejdet genopbygget med dem, som var tilbage i UEBR (Union des Eglise Baptist du Rwanda) i den periode. Dette er min fortælling om det nye Rwanda, sammen med mange 1000 andre. Det har været min vanskeligste periode i Afrika, men alligevel også med så mange beretninger fra trosvidner og medarbejdere, som forsøgte at komme med i denne nye tid for Rwanda.

Missionærer ud af Rwanda (april 1994)

Rwandas præsident blev skudt ned under indflyvningen til Kigali efter, at han havde været til fredsforshandlinger i Tanzania for at løse den ustabile politiske situation i sit land den 6. april 1994. Allerede næste morgen blev vi kontaktet af UEBR's generalsekretær, Ziherambere, som ville informere os om situationen i landet og for vores missionærer. På dette tidspunkt var der påskeferie i landet og nogle af vores missionærer var på ferie. Familien Johansen med børn og lærer, samt frivillige Rikke var i Østafrika på velfortjent ferie. Familien Anhøj var på ferie i Kumbya, feriecentret ved Kivusøen. Familien Sinne og Gunner, samt deres gæster, var på tur i Nationalparken i Nordrwnda. Og læge Bjørn Jensen var på indkøbstur til Kigali. På det tidspunkt havde vi i alt udsendt 25 missionærer til Burundi og Rwanda, inklusiv børn.

For baptistkirken i Danmark var hovedproblemet, hvordan vi kom vores udsendte medarbejdere bedst til undsætning. Vi var i den situation, at vi igennem mange år altid har haft meget god kontakt til den danske konsul i landet, Poul Jørgensen. Han befandt sig i hovedstaden og i de første dage kunne vi komme i telefonisk kontakt med ham, sammen med Ziherambere. Ret hurtigt stod det klart, at disse uroligheder ikke kunne løses i løbet af kort tid - sådan som vi havde været vidner til tidligere, bl.a. i efteråret i Burundi, hvor vores missionærer kunne forblive mere eller mindre under urolighederne. Det næste store spørgsmål blev derfor, hvordan vi fik vores missionærer ud af landet.

Og hvordan vi kunne få oplysninger om deres situation. Der var ingen mobiltelefoner i Rwanda på det tidspunkt, dårlig nok i Danmark. Jeg fik min første tjenestemobil i denne periode. Men der var faxmaskine, som var til stor hjælp i denne tid. Gennem den og fastnettelefon til Butare kom vi igennem de første dage. Der var SBC (Sydstats Baptister) missionærer i Kigali, men telefonnettet til hovedstaden var det første, som gik ned. Børnefonden havde hovedkontor i Kigali, hvor Poul Jørgensen var direktør. Kontoret i Danmark havde vi stor hjælp af og omvendt. De missionærer, som kunne komme i nærheden af en telefon, gav livstegn fra sig, mens andre måtte vi bare afvente at høre fra. Men Ziherambere var jo en person, som havde kontakter over hele Rwanda, og han var ikke bange for at bruge dem. Vejspærringer og kampe brød først ud i Kigali og Nordrwnda. Herfra ringede Bjørn Jensen og fortalte, at han var i god behold hos de amerikanske missionærer, og ret hurtigt lykkedes det den amerikanske ambassade at oprette den første konvoj ud af Kigali ned gennem landet til Burundi. Så vel fremme i Bujumbura hos Solveig og Niels Chr. fik vi Bjørns øjenvide beretning, og det blev begyndelsen til en lang række rædselsberetninger, som vi dårlig kunne fatte omfanget af.

Familien Anhøj var oppe ved Kivu-søen, og her fik vi forbindelse gennem metodistmissionen Kibogora, samt de amerikanske missionærer der var der. Deres vej ud af landet blev gennem urskoven til Butare og videre til Burundi under betryggende konvoj sammen med andre.

Den sidste familie, som var vanskelig at komme i kontakt med, var Sinne og Gunner Christensen, da de var oppe i Nationalparken, som på grund af påsken også var fyldt med europæiske gæster, som alle gerne ville ud af landet så hurtigt som muligt. De var nogle af de sidste folk, som blev evakueret ud af landet gennem lufthavnen i Kigali, efter en noget problematisk eskorte gennem en del af det nordlige Rwanda, hvor de første kampe stod mellem Rwandas hær og FPR.

Børnefonden kunne ikke komme i forbindelse med deres folk, og den danske konsuls privatbolig lå midt imellem de to frontlinjer mellem Rwandas hær og FPR. Men også her kom Ziherambere os igen til hjælp således, at han kunne fortælle nyt fra Kigali gennem sine kontakter, som senere viste sig at være meget præcise fra et land i krig.

Missionærer i Nairobi (april 1994)

I denne hektiske periode på sekretariatet blev det besluttet at udsende Bent Hylleberg og Inge og Jørgen Krabbe til Nairobi for at samle alle vores missionærer der - inden der blev truffet en endelig beslutning om, hvad der skulle ske med vores missionærer.

Det blev til ni meget følelsesmæssige og dramatiske døgn, men med et givende samvær med vores udsendte medarbejdere i Nairobi, hvor vi fik hørt på hver enkel beretning og oplevelse gennem de turbulente dage i Rwanda for nogles vedkommende og med uvished for fremtiden for andre. Hvad vil der ske? Kan vi komme tilbage til Rwanda? Hvad med vores medarbejdere og venner i Rwanda? Spørgsmål som vi alle stillede, og ikke med det samme fik svar på. Behovet for at tale, fortælle, dele oplevelser og usikkerhed med hinanden var af stor betydning, samt at lægge øre og skuldre til så mange medarbejders beretninger og tårer var overvældende. Her er jeg stadig Bent meget tak skyldig, at han hjalp til at holde balancen gennem disse ni dages proces. Der var jo også teenagere og børn, som der skulle tages hånd om således, at alle fik sin egen mulighed for at komme videre. Der var også regelmæssig kontakt til Danmark og efterhånden, som dagene skred frem, og nyhederne fra Rwanda blev værre og værre, blev det besluttet, at alle vores Rwanda missionærer skulle rejse hjem til Danmark sammen med Bent og Inge. Jeg skulle så dagen efter tage videre til Burundi sammen med Burundi missionærene.

Når jeg efterfølgende har ledt i mine Afrika rapporter og dagbøger, samt spurgt Bent, hvem der mon tog notater fra disse dage. Ja, så må vi erkende, at det eneste datidige referat, som vi har er en lille artikel, som Bent har skrevet i Baptist nr. 19-20 fra den 15. maj 1994.

En vigtig ting, som jeg husker, var da missionærene og børnene spurgte til deres ting, som de havde efterladt i Rwanda. Da lovede vi, at Niels Christian og jeg ville forsøge at komme til Rwanda, mens vi var i Burundi, og vi bad derfor alle missionærer og børn om at skrive en lille liste over de mest værdifulde ting, som de ønskede, at vi skulle forsøge at finde. Det var alt fra foto til private papirer til enkelte Afrika ting, som havde betydning, samt små sovedyr, som gav værdi for dem. Heldigvis kunne vi opfylde løftet og fik nogle af disse ting sendt hjem til dem senere.

Når jeg nu igen har genkaldt mig den april aften ved midnatstid i Nairobis lufthavn, hvor vi lukkede et kapitel i vores afrikamission, som jeg helst havde været foruden at være medforfatter til. Oven på disse meget intense dage med disse mennesker, som vi havde delt så meget godt med, deres

glæde over tjenesten i Afrika, delt de sidste dages uvished og frygt for fremtiden, grædt tårer sammen med, og så stå der med en tomhed og usikkerhed for, hvad der nu skulle ske med hver enkelt af dem, og hvordan de skulle komme videre. Det er sådanne øjeblikke, hvor det er svært at være menneske, men godt at kunne lægge det hele over til missionens Herre. Det er lettere at sige det her i dag end stå med det denne tropenat i en myldrende og larmende afrikansk lufthavn.

Ophold i Burundi (1994)

(Burundi, ophold i hovedstaden Bujumbura, fra den 23. april til 6. maj 1994)

At komme til Bujumbura og blive indkvarteret hos Solveig og Niels Chr. var næsten som at komme fra asken til ilden. Hvis det havde været vanskeligt at få missionærerne ud af Rwanda til Nairobi, så blev det endnu mere vanskeligt og følelsesmæssigt belastende at komme til Burundi. Hovedstaden bar stadigvæk stærkt præg af statskuppet i Burundi oktober 1993 og nu de efterfølgende uroligheder på grund af krigen i Rwanda, der også skabte stor uro i Burundi. Sikkerhedssituationen var meget dårlig idet det område, hvor Solveig og Niels Chr. boede, lå lige mellem to kvarterer. Det første, hvor tutsi militæret var stationeret, og det andet hvor frihedskæmperne fra det folkevalgte boede. Så kanontorden og maskingeværssalver var hyppig dag og ikke mindst nat. Her var også UEBB's (Union des Eglise Baptist du Burundi) hovedkvarter med sekretariat, kirkekontor, kirkesal og to missionærbolig totalt ødelagt. Alt var ødelagt og ribbet for alt af lamper, el-ledninger i murerne, inventar og alt som der ikke kunne bruges af papirer, dokumenter og andre småting lå spredt ud over hele området. Et gammelt orgel, som Kirsten Ernen havde haft med ud, lå smadret, ødelagt og spredt ud over hele græsplænen. Meningsløs ødelæggelse.

Sikkerhedssituation i Bujumbura (1994)

Formålet med mit besøg i Burundi var at undersøge sikkerhedssituationen for vores udsendte medarbejdere og vores samarbejdspartnere i UEBB. Samt undersøge mulighederne for genetableringshjælp til hjemvendte Burundi flygtninge fra Rwanda og Tanzania, samt yde hjælp til rwandiske flygtninge i Burundi. Vi fik vores oplysninger gennem UNHCR (FN's flygtningehjælp) og gennem andre NGO'erne, som Niels Chr. allerede havde kendskab til og været i samarbejde med. Sikkerhedssituationen i hovedstaden var ikke god for landets indbyggere, mens det var mere tåleligt for os hvide.

Men vi blev stærkt frarådet at rejse op i landet med afrikanere, da det ville være for risikabelt. Der var allerede etableret flere flygtninge lejre i fire provinser med i alt ca. 40-50.000 flygtninge. Alle steder var man meget interesseret i, at NGO'erne blev involveret og tog ansvar. Vi fik alle steder det samme spørgsmål. Hvad er I gode til? Hvor mange mand kan I stille med? Og hvor megen hjælp kan I yde? Med disse informationer kørte Niels Chr. og jeg op i landet for at se, hvordan det så ud i menighederne deroppe, og hvor vi bedst kunne hjælpe. Hele UEBB's ledelse var stationeret i Rubura, ved grænsen til Rwanda, hvor der var mest roligt på det tidspunkt. Men vi måtte alligevel på grund af sikkerhedssituationen køre en omvej på ca. 125 km for at nå frem i god behold til Jytte og Knud i Rubura.

Nyantanga, Rwanda (3. maj 1994 - næsten en måned efter krigsudbrud)

Som lovet til vores Rwanda missionærer ville Niels Chr. og jeg forsøge at komme en tur til Rwanda. Vi fik med Burundis myndigheder de nødvendige tilladelser til at køre til grænsen og ud af Burundi. Ved grænsen, hvor vi forelagde vores planer, fik vi godkendelse til at køre til de ca. 15 km til Nyantanga. Grænsevagten tilbød at sende en soldat med os, men vi takkede nej. Vi ville helst komme som i "gamle dage", alene som missionærer, og så se hvad der skete. Det var en meget mærkelig følelse, da vi kørte ind i det Rwanda, som vi havde hørt så meget grusomt om igennem de sidste tre uger, både i Danmark og mens vi var i Nairobi. Det område som vi havde boet i igennem 10 år. Der var næsten ingen folk på vejene. Kun lidt børn som stod og vinkede lidt forsagte. Vi kunne se enkelte kvinder og børn hakke deres marker nede i dalen, som om intet var hændt???

Da vi kom hen til sundhedscentret kom vores venner Rosa og Immacule. De udstrålede glæde over at se os og sagde: "Jeg mangler ord, jeg ved slet ikke, hvad jeg skal sige af glæde over at se jer." Det var et rørende øjeblik. For at gøre en lang og følelsesladet historie kort, så oplevede vi, at man havde sørget godt for missionærhusene. Både dag- og nattevagter havde passet godt på det hele, og da vi fik lukket husene op, stod det hele, som da missionærerne havde forladt det en måned tidligere. Vi fik pakket så meget af de ønskede ting, som kunne være i diverse kufferter og tønder - alt hvad en VW Combi kunne rumme af 4 familiers ejendele. Alt kom godt over grænsen uden problemer, hverken i Rwanda eller i Burundi. Vi tog det med til Rubura, hvorfra det blev sendt hjem på et senere og mere fredeligt tidspunkt.

Besøg i Nordburundi (maj 1994)

Vi kørte tidlig søndag morgen mod menighederne og kommunerne i flygtningeområdet. Her kom vi forbi lejre med tutsi-flygtninge fra Rwanda, som var særlig beskyttede. Vi når at komme til den sidste prædiken i Kijumbura menighed hos Etienne, som i 1972 måtte flygte fra sit eget land Burundi. Han var vendt tilbage til Burundi og blev præst i menigheden. Han og nogle af højens ledende folk ville gerne vise os grænsefloden Kagera, mellem Rwanda og Burundi. Da vi nåede ned til flodbredden, stank det usigeligt, og vi kunne kun holde ud til at stå der i ca. 20 min. Mens vi stod der, flød der over 100 lig forbi. Nogle enkeltvis, andre sammenbundet og andre bundet med hænder og fødder på ryggen. Befolkningen sagde, at sådan havde floden set ud siden krigen brød ud den 7. april - og nogle gange værre end det vi så.

Næste morgen talte vi med guvernøren og den katolske præst, som var udpeget til koordinator for hjælpen. Vi bliver enig om, at vi skulle fremskaffe følgende: hakker, tæpper, husgeråd og såsæd til ca. 10.000 hjemvendte Burundi flygtninge, samt 5.000 Rwanda-flygtninge som boede i lejren nogle få kilometer længere væk.

På vej tilbage til Rubura kørte vi igennem meget store områder, hvor der tidligere havde været opdyrket områder og beboet af mange mennesker. De næste ca. 10 km, hvor hutuerne havde boet, så vi, at husene havde fået stjålet bliktage, vinduer og døre. Efter ca. fem måneder med regntid, hvor ingen hutuer havde boet i husene og de uopdyrket markerne lå landet næsten øde og tomt, der hvor husene var. Der lå kun store bunker af jord efter husenes jordsten. Ukrudtet stod meter højt i både kaffe- og bananplantager, hvor intet var opdyrket af områdets ellers frodige jord. Da vi nåede tilbage til hovedstaden og lavede de endelige aftaler med UNHCR (FN's flygtningehjælp) blev vi enig om, at vi skal ansøge Danida (den danske ulandshjælp) om hjælp til hakker, tøj, husgeråd, såsæd til ca. 15.000 personer, samt en lille Toyota lastvogn. UNHCR anbefaler det nødvendige radioudstyr til at sikre medarbejderens situation for koordineringen af hjælpen, sammen med alle de andre NGO'erne i området.

Det er på det tidspunkt, hvor jeg forlader Burundi med ca. 100.000 hjemvendte Burundi flygtninge og ca. 80.000 rwandiske flygtninge, som der har behov for hjælp. Lige på den anden side grænsen, hvor Burundi støder op til Tanzania, er der over 500.000 rwandiske flygtninge, som har behov for hjælp.

Tilbage i Danmark (slutningen af maj 1994)

Tilbage i Danmark har jeg igen kontakt til Danida til en af kontorcheferne. Han siger, at jeg skal sende en ansøgning inden lukketid, og så vil jeg få svar meget hurtigt. Næste morgen er der godt to millioner bevilget, og jeg faxer det til Niels Chr., som har stået i venteposition. Han påbegynder iværksættelsen af hjælpeprogrammet. Sinne og Gunner Christensen som kom hjem fra Rwanda i maj måned rejser til Burundi for at hjælpe med nødhjælpsindsatsen i de næste halve års tid - til stor gavn for mange flygtninge i Nordburundi.

I perioden efter folkemordet og frem til jeg min opsigelse var jeg i Rwanda og Burundi 18 gange for at forsøge at genetablere samarbejdet med UEBR (Union des Eglise Baptist du Rwanda). Rapporter fra disse rejser fylder et helt ringbind, men jeg vil forsøge at lave nogle nedslag på nogle af rejserne for at give jer et lille indblik af tiden efter folkemordet i Rwanda. Efter at alle vores Rwanda missionærer kom godt hjem til Danmark, og Burundi missionærene vendte tilbage til udfordringerne i Burundi, var der jo mange store overskrifter i aviser og TV. Men de oplysninger, som vi gerne ville vide om vores partnere inde i Rwanda, var vanskelige at finde frem til.

Derfor blev det i oktober 1994 besluttet, at jeg skulle rejse ud til Burundi sammen med Jørgen Johansen. Sammen med Niels Chr., som var i Burundi, skulle vi forsøge at komme til Rwanda, og se hvordan vi bedst kunne hjælpe dem, som var tilbage, og hvilke vilkår vi eventuelt kunne arbejde under. Det blev til en meget følelsesladet måned - meget anderledes rejse end alle mine øvrige rejser til Rwanda.

Afrika besøg (oktober 1994)

Besøg i Zaire¹ (oktober 1994)

Vi kører først til Zaire, hvor vi i tre døgn besøger de rwandiske flygtninge i området. Nogle af dem har fået kontakt til baptisterne i Zaire, som har hjulpet med til at oprette lejr på kirkens grund. Det bliver til mange glædelige oplevelser, på et grimt bagtæppe af situationen i Rwanda. Vi møder både præster og evangelister fra det meste af UEBR's menigheder i Rwanda. De folk, som kommer fra det østlige Rwanda, har brugt det meste af maj måned til at gå hele vejen gennem Rwanda - på flugt fra

---

¹ Det som i dag kaldes Den Demokratiske Republik Congo

den fremadskridende RPF-hær. Andre har brugt 14 dage eller mindre, men alle beretninger har samme mønster. De var forblevet i Rwanda så længe som overhovedet muligt i håb om, at nogen ville komme landet til hjælp således, at de ikke skulle behøve at flygte. De allerfleste nåede ikke at få noget med udover lidt madvarer til de første dage. Lederen af sundhedscentret i Nyantanga tog betænksomt klinikkens mikroskop med i håb om, at det kunne blive til hjælp i lejrene. Der var samlet 39 af UEBR's præster, evangelister, håndværkere, samt mange fra de øvrige kirkesamfund i Rwanda: katolikker, presbyterianer, anglikaner, pinsevenner m.fl. De boede i skoler, kirker og små græsrytter indtil, at de håber, at der kommer telte m.m. ligesom de meget store flygtningelejre, som ligger rundt omkring - nogle med helt op til over 500.000 mennesker. Så det er et landskab med hvide og blå høje, som vidner om nogle af de godt to millioner folk, som er flygtet fra Rwanda. De lærer, som er flygtet med forsøger at opretholde undervisning for børnene i lejrene. De spejderne har stor tilslutning til deres fritidsaktiviteter således, at livet som flygtning kan blive så tålelig som mulig. UEBR's generalsekretær møder vi også. Han får nogle midler til at dække nogle af de behov, som opstår indtil de store nødhjælpsorganisationer kan nå frem med det mest elementære: kogekar, presenninger, fødevarer, telte m.m.

Hutu – Tutsi situationen

Vi møder også nogle af de blandede ægteskaber - blandt de to etniske grupper, tutsi og hutu. Disse møder er beretninger om frygt, situationer mellem liv og død - alt afhængig af hvilken anden etnisk gruppe de mødte.

Et af disse blandede ægtepar med 6 børn, som var vores gode venner fra Nyantanga tiden, Finanzia (tutsi) havde mistet hele sin familie. De havde levet på en bambusskråning i Zaire i over en måned mellem to flygtningelejre af frygt for både hutuer og tutsier. Til sidst blev de vidende om den store baptist gruppe, og fik ly der.

FPR (Front Patriotic Rwanda) – Rwanda (oktober 1994)

Efter en overnatning i Nordburundi, hvor Sinne og Gunnar Christensen var travlt optaget med at uddele nødhjælp til hjemvendte Burundi flygtninge fra Rwanda, tog vi en dyb indånding og kørte til grænsen - til det Rwanda, som vi havde hørt så mange uhyrlige ting om i de sidste seks måneder. Vi kom ind i Rwanda ved den sydlige grænsepost og blev mødt af nogle meget unge FPR-soldater

med grønne uniformer, store gummistøvler og en kalasjnikow 45 i hånden. Ved lidt nærmere eftersyn så vi, at de yngste soldater havde en korkprop i bøsseløbet - det afdramatiserede situationen en del. Vi fortalte om vores formål med rejsen og kom igennem uden de store problemer. De første mange kilometer igennem Bugesera så vi næsten ingen mennesker, ingen opdyrkede marker og de små sædvanlige markedspladser lå tomme og forladte hen. Et trist syn i det område, som vi har kendt som Rwandas bedst opdyrkede område. Rwandas spisekammer, som har givet føde til storbyen og store dele af landet.

Vi kørte hen til en af UEBR's store menigheder. Der var ingen mennesker, kirken stod tom og træet som alt andet i området. Jørgen Johansen (tidligere missionær i Rwanda) ville gerne hen og se om et af biogasanlæggene, som han havde bygget til en familie, stadig var der. Vi fandt en familie, som var vendt hjem igen. Biogasanlægget fungerede, der var gasblus og lys på lampen, så det var en glædelig oplevelse for Jørgen at se, at noget af det, som var blevet opbygget, fungerede trods folkemordet. Fem kilometer længere væk så vi også et lille biogasanlæg. Her oplevede vi det modsatte. Stald og hus var ødelagt, men beboelse med gasapparat stod der stadig. Da vi forsøgte at tænde for gaslamper og fyr, så kom gassen, og der blev lys. Men der var ingen, som bor der mere - alt var tomt og ødelagt, ingen dyrkede marker. Sådan fortsatte vi de næste 50 kilometer mod Kigali. Men vi måtte køre en stor omvej, da broen over den store flod, Nyabarongo var sprængt i luften for at forhindre FPR soldaternes fremmarch. Overalt det samme triste syn. Næsten ingen mennesker, ingen opdyrkede marker, som der ellers plejede at være i oktober måned. De få vejspærringer gav ingen problemer for os, når vi fortalte om vores formål. De blev ofte forbavset over, at vi kunne deres sprog.

Det var de helt unge drenge, som var børn af Rwanda flygtninge i Uganda fra 1960'erne, som var vendt tilbage til det forjættede land. Som forældrene havde drømt om og fortalt flyder med mælk og honning. Men virkeligheden var en anden, og det var ikke muntert at være vagt ved vejspærringer, selvom man havde en kalasjnikow med korkprop i.

Kigali (oktober 1994)

Da vi kom til Kigali, var vi forbavset over, at der ikke var mere ødelagt, end det vi oplevede - efter alt det, som vi tidligere havde læst om i aviserne.

Vi brugte et par dage i Kigali til at opsøge nødhjælpsarbejdere. Nogle af dem kendte vi fra bl.a. Folkekirkens Nødhjælp og andre fra internationale organisationer. Enslidende kunne de fortælle, at ikke mange hutuer var vendt tilbage, men tutsierne, som havde levet i nabolandene i over 30 år, var vendt hjem i stort tal og rykket ind i huse og forretninger, som hutuerne havde forladt. Mange af hutuerne, som ikke flygtede i april måned, bliver dræbt eller forsvinder. NGO'ernes hovedopgave var at være der og sørge for genbosættelse og genetablering af alle institutioner således, at samfundet kunne komme til at fungere igen og påbegynde et stort forsoningsarbejde. Vi hørte, at oppe imod grænsen til Zaire/Congo, var der mange flygtninge, som var vendt tilbage. Da UEBR har haft flere menigheder deroppe, blev vi enige om at forsøge at komme derop. Vi ville køre langs Kivu-søen mod syd og gennem urskoven til Butare, hvor der også har været flere UEBR-menigheder. De første 15-20-30 kilometer fra Kigali var der næsten mennesketomt, ingen opdyrkede marker, selvom også dette område har været en stor del af Rwandas tidligere spisekammer. Ved enkelte marked- og handelspladser var der oprettet opsamlingspladser for flygtninge og fordrevne. Alle busser og lastbiler fra Zaire området var næsten tomme. Lastbilerne havde kun få varer og få mennesker med mod hovedstaden.

Kivu-området (oktober 1994)

Først da vi nåede op imod byerne Ruhengeri og Gisenyi, oppe tæt på grænsen til Zaire, så vi folk, opdyrkede marker og noget af livet og mylderet fra gamle dage, der vendte tilbage. Men både flygtninge, lokalbefolkningen og soldater, som alle var meget afdæmpet, samt de mange nødhjælps, UNAMIR folk og FN, der udsendte fredsstyrker, satte et meget andet og forandret præg og udtryk på den befolkning, som vi troede vi kendte så godt.

Vi fandt et hotel, som var åbent, og hvor mange af UNAMIR og FN-soldaterne boede. Her fik vi gode råd om det sikkerhedsmæssige, samt oplysninger om situationen i området. Vi spurgte også om vejen ned langs Kivu søen. FN-kommandanten fortalte, at de regelmæssigt kørte der uden problemer. Han lovede at kontakte en UN-forlægning længere nede for at fortælle, at vi var på vej. Han fik også arrangeret, at vi kunne melde tilbage, når vi var kommet godt frem. Vi koordinerede vore radioer, så vi kunne holde kontakt med hinanden. Han lovede, at hvis vi ikke var kommet frem inden mørkets frembrud, ville han sende nogen ud for at se efter os. Det var jo meget venligt og betryggende. FN-kommandanten fortalte, at sikkerhedssituationen for hvide var rimelig sikker, men for

civilbefolkningen var det anderledes. FN-soldaterne havde en opgave i området, nær en katolsk station, hvor der var mange mennesker, som lige var blevet dræbt og smidt i septiktankene. De modtog også mange indberetninger om, at mange unge mænd blev tvangsbortført til militæret - og dem som nægter sig derved, bliver der gjort kort proces med.

Kumbya (oktober 1994)

Vi kom også forbi vores gamle feriested Kumbya. Da vi kørte derind var der igen mennesketomt, som næsten overalt hvor vi havde passeret. Alle huse står som skræmmende skeletter uden tage, vinduer, døre, inventar. Det eneste jeg fandt i græsset var en gammel terning, som vi brugte i glade feriedage til at spille ludo med. Nu ligger den i æske hjemme som minde om både glade og skræmmende minder om Rwanda.

Det område, som vi havde kørt igennem var under kontrol af ca. 7.000 FN-soldater. Der havde været fredeligt og stille, næsten ingen mennesker, dyr eller opdyrkede marker i det frodige landskab. Til gengæld så vi mange huse, der var brændt ned og forladt - det samme billede som tidligere, samt vores "gummistøvle" drenge, som vi kaldte de unge FPR-soldater ved vejspærringerne, som vi også kom igennem uden de store problemer. Vi kom gennem urskoven og te plantagerne, smukt som altid. Her var det stadig kolobusaberne som regerede, ingen folk eller rejsende som i gamle dage.

Gikongoro (oktober 1994)

Vi gjorde holdt i Gikongoro for at få benzin på og havde planlagt at nå de sidste 30 kilometer til Butare. Men i Gikongoro kom der en irsk nonne fra barmhjertighedssøstrene og spurgte, om vi ikke vil spise og overnatte hos dem? Det gjorde vi så og fik gennem aftenen mange gode oplysninger om situationen i området - som jo var "kerneland" og stort missionsområde for UEBR. De fortalte, at der nu bare i denne lille flække Gikongoro, var 20 nye NGO'er, som tog vare på alle de ca. 500.000 flygtningen i området - bl.a. vore irske nonner havde ansvaret for over 3.000 forældreløse børn i området. Nonnerne fortalte ligesom UNAMIR-folkene og FN-soldaterne om drab og fjernelse af civilbefolkningen, og hvordan de stod magtesløse og ikke kunne gøre noget. Nonnerne forelagde også dette for de nye myndigheder, men fik besked på, at de skulle holde sig til deres nødhjælp, hvis de ville være der, så skulle myndighederne nok ellers klare deres egne affærer.

Da vi var kommet i soveposerne i vores ydmyge natlogi, hørte vi først på natten, hvordan kampvognene rullede omkring. Men da vi opdagede, at det var FN-soldaterne, faldt vi roligt i søvn igen.

På vej mod Kibeho til Runyombyi (oktober 1994)

Ved fem tiden om morgen blev vi vækket ved, at FPR-soldaterne skulle ud på løbetur. Syngende og råbene for at gøre opmærksom, hvem som råder i byen.

Næste morgen fik vi lov til at komme med til det daglige NGO-møde, hvor de koordinerede arbejdet med de over 500.000 interne flygtninge i området.

Vi kørte derefter videre igennem de mange te plantager, grønne og frodige. Ca. 7-8 kilometer uden for byen mødte vi den første store FN soldaterpost med store hvide kampvogne og venlige FN-soldater, som vinkede os igennem og ønskede os god tur igennem de mange større og mindre flygtningelejre.

De næste godt 30 kilometer forbi Kibeho, en stor katolsk missionsstation, som tidligere lå omkranset af store skove, veldyrkede marker og rummede livet for mange mennesker på godt og ondt. Al skov var fældet. Der var blå og hvide plastikpresenninger overalt. Højene og dalene var nøgne. Det hele var en stor flygtningelejr med vandtanke, maduddeling og som en myldrende myretue med tavse forstenede mennesker gående omkring i fremmede omgivelser, som ikke var deres høje, deres hjem, men noget påtvunget. Kun børnene vinkede og løb efter bilen i håb om at opleve lidt nyt og anderledes den dag.

Sidste stop på denne tur var i Runyombyi og Nyantanga, som var UEBR's første missionsstationer og de største på det tidspunkt. Det blev til et par meget bevægede dage sammen med alle vores gamle venner og medarbejdere. Her hørte vi deres beretninger fra de sidste seks måneder, under og efter folkemordet i Rwanda. Det var meget frustrerende og tankevækkende at stå der og høre på alle deres knuste drømme uden at vide, hvad der ville ske med dem den dag, hvor FN-soldaterne blev trukket tilbage og den nye tutsi regering, militærregering eller FPR-soldater kom ind i området. Ville de dræbe, ødelægge, blive drevet på flugt eller hvad ville deres skæbne blive.

Det vil jeg gerne beskrive efter et besøg i Runyombyi ca. seks måneder senere - nemlig i maj måned 1995.

Rwanda besøg, et år efter folkemordet (april-maj 1995)

Denne rejse var tilrettelagt sammen med BWA (Baptisternes Verdensalliance) og den daværende præsident, Knud Wumpelmann. Vi havde fire dage sammen med Knud, hvor vi havde lejlighed til at tale med nøglepersoner inden for kirkerne, samt de ledende folk hos nogle af NGO'erne, Røde Kors og Flygtningehjælpen således, at vi var godt forberedt på situationen, inden vi skulle holde møde med de nye ledere i UEBR med deltagelse fra SBC-missionærer, som stadig var i landet. Det er altid godt, især i krisesituationer, at have hørt om situationen fra mere end en side.

Komitemøde i Kigali (april-maj 1995)

Først blev vi jo anklaget for, at vi ikke havde hjulpet folk inde i Rwanda, men kun koncentreret os om alle folkemordene udenfor landets grænser. Så fik Knud Wuppelmann taleordet. Det vigtigste i hans budskab var, at vi som kristne ikke skal vælge side, men at vi alle er et i Kristus. Det var et af de komitemøder, hvor de nuværende nye ledere skulle markere sig og få luft for deres oplevelse af situationen, komme med anklager og beklagelser over os og vores manglende hjælp. Jeg var glad for at have Knud Wupelmann, Bjarne Willer, som medlem af International Missions-udvalget, samt Hanne og Hartvig, der var udsendt til Rwanda i nogle måneder, således at de mest besindige kunne se og høre det uberettiget i alle disse anklager. Her hjalp mine 30 års kendskab til UEBR jo også til at vise ydmyghed og langmodighed for deres situation.

Vi fik heldigvis lagt de overordnede linjer for det fremtidige arbejde, men lidt forundret over UEBR's manglende form for samarbejde. Et af de første ord jeg lærte af Nina Larsen i 1965, da vi kom til Rwanda, som hun gav som introduktion til missionærgerningen var tålmodighed, tålmodighed og tålmodighed.

Fra Butare til Kibeho til Runyombyi til Nyantanga (april-maj 1995)

Vi skulle til Sydrwanda Runyombyi, hvor vi også sluttede vores Rwanda rejse i oktober 1994. For at komme dertil skulle vi igennem det samme område, som i oktober 1994 var en stor flygtningelejr. Vi havde hørt i Kigali iblandt FN og NGO-folk, at disse lejre havde været udsat for soldaterangreb for at få flygtningene til at vende tilbage til deres hjem - med mange tusinde dræbte som følge. Rwandas nye regering sagde, at ca. 6.000 havde mistet livet, mens internationale organisationer meldte ca. 60.000 personer. Alle steder, hvor der sidste gang var plastpresenninger som telte og små løvhytter,

var der kun greneskeletter, brændte hytter, lerkrukker, som de havde lavet mad i, plastdunke til vand, gryder, potter, plastfade og baljer. Alt dette fortalte om, at der kort tid forinden havde levet ca. 500.000 mennesker her. Nu var alle disse mennesker flygtet endnu engang eller hvad? Det var meget forstemmende at køre igennem. Det var som at køre igennem dødens dal. Der var ingen lig, men det var tydeligt, at folk som forsøgte at flygte var blevet dræbt. Der lå tøj, madvarer, plastposer, tallerkner, gryder, skeer og alt som de gennem opholdet havde fået. Det lå nu som et tavst vidnesbyrd om det, som var sket.

Der var mange vejspærringer med mange soldater. De var meget tavse, når vi fortalte, at vi skulle til Runyombyi, fik vi lov til at køre videre uden problemer.

Der gik soldater over det hele iblandt de forladte rester af hytter og telte. Hvad de gik der for var jo ikke godt vide, men sandsynligvis for at slette alle spor og tage alt af værdi sådan, at de kunne fortælle den internationale delegation, som skulle undersøge Kibeho-begivenheden, som den blev kaldt. I alle rapporter ville de fortælle, at alle folk var gået hjem i ro og orden.

Langs store dele af vejen lå der flere volde af efterladenskaber, som vidnede om folk, der havde været på hurtig flugt. Der gik flere soldater deroppe, så vi havde ikke lyst til at standse og tage så mange billeder. Men det blev brændt ind på nethinden, og man kunne ikke tænke på andet end, at hvert lille forladt græshytte eller telt havde udgjort det for et hjem igennem de sidste ni måneder. Hvert sted havde en historie at fortælle. Hvert sted havde sin skæbne, sin tragedie - og så fortsatte det for dem, som kom fra det med livet i behold. Det var slut for mange tusinde, der måtte slutte deres liv under disse umenneskelige forhold.

Runyombyi (maj 1995)

Der var kun ca. 25 kilometer inden vi nåede frem til vores venner i Runyombyi. Disse kilometer var fyldt med angst og uro. Hvad var der sket med dem? Der var tomt og øde hele vejen, så vi kunne ikke spørge nogle, men blot håbe og tro på, at vi ville møde vores venner. Vi blev meget hjerteligt modtaget, da vi nåede frem til kirken og præsteboligen. Men vi havde ikke været der ret længe før vi forstod, at alle her nu levede i stor frygt uden mulighed for at kunne flygte nogen steder hen. For der var FPR-soldater rundt omkring hele området. Grænsen til Burundi var spærret af soldater, som stod der for hvert 40-50 m, så folk kunne blive taget efter lister, som soldaterne har FÅET FRA HØJESTE STED. Ofte blev de taget i deres hjem og ført til soldaterlejre, som de ikke kom tilbage fra.

Vi talte med mange af vores venner, som bekræftede vores tanker omkring det område, som vi lige var kommet igennem. De fortalte om familiemedlemmer, børn koner med flere, som de stadig manglede at høre fra. Det var med tungt hjerte, at vi lagde os til at sove i en af missionærboligerne den nat.

Næste morgen var en smuk morgen med sol over de grønne høje efter nattens regn, men med en meget mærkelig følelse, hvad denne dag ville bringe os i dette lille mindre soldater prægede del af Rwanda. Vi skulle samles til gudstjeneste i Runyombyi kirke, som var en stor kirke selv efter afrikanske forhold, og som hurtigt blev fyldt op. Det blev en helt ekstraordinær gudstjeneste. Alle sangene, de små taler, prædiken, de små sangkor var alt sammen dæmpet med en tone og fornemmelse af, som var det sidste gang, at de skulle holde gudstjeneste sammen og ikke samles mere igen. Præstens prædiken tog udgangspunkt i Johannes evangeliet kapitel 3 om Lazarus, der bliver opvakt af Jesus, samt stykket i åbenbaringsbogen om at have sit navn indskrevet i livets bog. Præsten sagde bl.a. *”Selv om vi alle i denne tid er bange – både soldater og civile – er meget bange – både for hinanden og for at dø, så skal vi vide, at det stadig i dag er muligt at få sit navn indskrevet i livets bog. Blandt alle dem, der allerede er døde, er der mange, som har deres navn indskrevet i livets bog. Også nogle af dem som har dræbt, men som har bekendt deres synder, har fået nåde og tilgivelse fra Gud. Vi må bekende, vi må frelses.”* Efter prædiken var der fremkaldelse til overgivelse og forbøn. Derefter var der et af korene, som sang shalom: fred med dem som er langt borte, og fred med dem som er nær ved. Det var en meget betagende oplevelse. Bagefter var der et spejderkor, som sang livsbekræftende om, at vi alle skal mødes i Himlen, så der skal vi omfavne hinanden igen. Gud vil tørre vores tårer bort, og så skal vi være sammen i hans nærhed. En gudstjeneste, hvor alt foregik i en ro og værdighed med tro, håb, og besindelse. De gjorde sig rede, som om det var den sidste dag, som de skulle få. For os, der havde været igennem dødens dal dagen forinden, var det en helt enestående oplevelse at være en del af mange mennesker, som man blev forbundet med i angst, usikkerhed og uvished over, hvad dagen ville bringe. Men også med en underlig følelse af skyld, bekymring og uro. For vi kunne jo dagen efter forlade stedet og køre i sikkerhed i Burundi, men måtte efterlade alle vores venner her til en uvis skæbne.

Vi tilbragte noget af eftermiddagen sammen med menighedsrådet og vores venner. Vi fik mange gode samtaler og beretninger om deres liv og frygt for dem selv og for deres familie. Vi fik også mange forslag om, hvordan vi bedst kunne hjælpe dem, såfremt de kom fra dette sted med livet i

behold. Heldigvis gik det bedre end forventet. Soldaterne kom ikke til dette lille hjørne af Rwanda i stort tal - kun små grupper, og her tog de så nogle få med, hvoraf nogle kom tilbage, mens andre ikke gjorde. Det bevirkede, at mange begyndte at sive til Burundi og videre til Zaire eller tilbage til de andre områder af Rwanda, hvor de kom fra før de endte i Runyombyi området. Vi kørte videre til Burundi næste dag og de følgende dage videre til Zaire for at besøge flygtningelejre i den sydøstlige del, hvor vi skulle sørge for at give midler til de nødhjælpsansvarlige til arbejdet iblandt Rwanda flygtninge, som vi også havde besøgt for seks måneder siden.

Tre og en halv måneds ophold i Butare, Rwanda (august til november 1995)

Jeg var igen i Rwanda i efteråret 1995 i tre og en halv måned for at hjælpe med at få reetableret noget af baptistsamfundets sekretariat, regnskabsføring, bogholderi, struktur og ledelse igen. Nok en af de vanskeligste ophold, hvor jeg måtte lægge øre til mange personlige beretninger fra venner og tidligere medarbejdere, samt nogle af de nye, som var kommet til menighederne, som var kommet fra andre steder af Rwanda. Der var også mange beskyldninger og anklager imod den tidligere ledelse i UEFR, og dem som var flygtet ud af landet og endnu ikke turde komme tilbage til Rwanda.

Afslutning på 70 års samarbejde med Rwandas baptister

Fra 1995 og frem til 2004 var jeg i Rwanda mange gange og skulle forsøge at bygge bro mellem det tidligere UEFR og det som de nye ledere var ved at opbygge. Hver rejse havde sin historie, eller mange historier. Lige fra magtkampe imellem nye ledere, som alle ville sidde øverst på magten, for at få så meget ud af det personligt som muligt. Til de små lyspunkter ude i landet, hvor man efter bedste evne forsøgte at forsones sig med hinanden og genopbygge et nyt Rwanda.

Det lykkedes desværre ikke særlig godt at forsones den nye ledelse i UEFR og fortsætte samarbejdet med Danmark. Der blev holdt mange forsoningsmøder også sammen med min afløser som missionssekretær. Det førte så til, at man fra Danmarks side afbrød samarbejdet med UEFR. Senere optog man dog et samarbejde med det andet baptistsamfund i Rwanda, AEFR (Association of Baptist Churches in Rwanda), som vi nu samarbejder med.

Det var så lidt af mine oplevelser med Rwanda, og hvor min historie sluttede i marts 2004.

Afslutning på det nye Rwanda

Ud af de omkring to millioner Rwanda hutu-flygtninge, som flygtede til Zaire, nåede ca. 12.000 frem til nabolandene. Andre blev tvunget tilbage til Rwanda med magt. Rigtig mange andre døde på flugt, dræbt af FPR-soldater, som var trængt ind i Zaire. Andre døde på den lange flugt for at nå til et af nabolandene.

Vi har hørt mange historier om vores venner, der ikke klarede strabadserne, men hvor slægtninge har fortalt deres historie. Der er så mange ikke fortalte historier imellem disse, men her fik I så lidt af min historie om det nye Rwanda efter folkemordet.

Vores barnebarn Rebecca var i Rwanda i seks måneder fra slutningen af 2018 til foråret 2019. Hun kan en anden historie, som bl.a. dette billede udtrykker:

Hun har skrevet nedenunder billedet: *"Sidste gudstjeneste i vores lokale kirke – jeg kommer til at savne mine små nysgerrige venner."*

Der er nye generationer, som vokser op og lad os håbe, at de får et godt liv i deres fædreland, hvor forsoning og fred må komme til at danne ramme om deres liv og deres historie.

Fakta og statistik over perioden 1928 – 1933 i Musema, Burundi.

Statistisk over det evangeliske arbejde:

- 413 medlemmer i kirken (fra 1931-1933)
- 1.382 elever i dåbsklasser
- 1.398 elever i søndagsskole
- 2.267 elever i syklassen i Musema
- 1.103 elever i skolen i Musema
- 150 elever i hverdagsskolen

Trykkeriet blev hurtig en missionsfaktor, hvor man først måtte lave et skriftsprog, altså kirundi. Kirundi blev et skriftsprog til folket i Burundi, og derefter kunne der trykkes bøger på det. Kirundi havde førhen kun været af den orale tradition. Det blev til ABC på kirundi, en lille bibelhistorie, grammatik- og sangbøger i forskellige udgaver op gennem de første fem år (1928-1933).

Statistisk over sygeplejens arbejde:

- I 1928 var der 7.424 behandlinger
- I 1929 var der 24.056 behandlinger
- I 1933 var der ca. 37.000 behandlinger med i alt 7.700 indlæggelsesdage.

Statistikken for sygeplejens arbejde viser hermed, hvordan deres arbejde voksede hurtigt i antal behandlinger i perioden 1928-1933. Sygearbejdet havde derfor brug for flere bygninger, da man ikke længere kunne klare sig med at behandle folk udenfor teltdugen.

Statistisk over landbrugets arbejde og bebyggelse:

- Koncessionen var på godt 52 tønder land. Størstedelen af dette land blev beplantet med eukalyptus. Særligt blev der dyrket hvede, byg, boghvede, bønner, kartofler og maniok (kassava).

Der blev plantet frugttræer og ca. 4.000 kaffetræer - foruden køkkenhaver med grøntsager, annanas og jordbær. Så der var hurtig gang i landbruget i perioden 1928-1933.

- I denne periode (1928-1933) er også nævnt de mange bygninger, som blev bygget: en kirke, beboelseshuse, en sygeklinik, et snedkerværksted, et tømmerværksted og selv en kostald på 115 kvadratmeter.

Alle disse bygninger blev bygget af brændte sten fra en stor teglovn. Teglovnen kunne tage 40.000 sten ad gangen, og i alt blev der lavet 250.000 mursten og 25.000 teglsten. Alt dette i løbet af de første fem år (1928-1933).

Statistisk over missionærer i Burundi:

- Emmanuel Christensen blev udsendt i 1934 til Musema, og senere i 1939 kom Ellen Christensen, hans kone. Ellen Christensen blev den første lægemissionær.
- Sygearbejdet voksede hastigt i denne periode og der begyndte at blive pladsmangel på kirke- og skolehøjen. Derfor besluttede man i 1941, at der skulle bygges et hospital oven på den anden høj - ikke langt derfra. Dette byggeri stod på i begyndelsen af 1940'erne og allerede i 1943, kunne missionærlægefamilien, Emmanuel og Ellen Christensen, flytte ind i den nye store flotte lægebolig på hospitalsfløjen. Et år senere i 1944 blev hospitalets hovedfløj færdigbygget, sammen med seks store sygestuer. Herefter blev der bygget køkken, badeforhold, vaskehus med mere. Størstedelen af udgiften til dette byggeri blev finansieret gennem salget af en stor produktion af tæpper, lavet af bananfibere, samt salget fra snedkeren og tømmerværkstedets produktion. En stor del af tæppeproduktionen blev solgt til andre missionærer og hvide i området, men noget af produktionen blev også solgt videre til nabolandet Kongo. Emmanuel Christensen havde selv lavet tegningerne til hospitalet og stod for byggeriet. Jens Anker Jørgensen (dansk missionær) stod for alt tømmer og snedker arbejdet med vinduer, døre, spær og tag.

Som overskrift over indgangspartiet på hospitalets hovedbygningen stod: "Til minde om Emmanuel Broholm¹". Han var rejst til USA og blev i 1888 udsendt af de amerikanske baptister

---

¹ Emmanuel Broholm var født i Danmark, men rejste til USA for at være missionær, da man på hans tid ikke havde danske missionærer.

til Nedre Kongo. Han døde få år efter på grund af malaria, som så mange andre missionærer og hvide i samme område på den tid døde af.

- Jeg har altid beundret dette store hospitalsbyggeri - så smukt beliggende på de bløde høje, og som passer så smukt ind i naturen på stedet. Sidst jeg så det var i 2004, da stod det stadig flot, selvom der gennem de seneste år var tilføjet flere nye bygninger efter, at staten havde overtaget det i slutningen af 1980'erne.

Nagaland nyt missionsområde i 1995

Foredrag: Nagaland nyt missionsområde i 1995 - om baptistkirkens samarbejde med baptisterne i Nagaland i Nordindien, samt Jørgen Krabbe-Sørensen's rejser til Nagaland.

Indholdsfortegnelse

Mission i Mellemøsten	106
Mission i Asien	106
Nagaland.....	107
Nagalands økonomi og sociale situation	107
Indiens selvstændighed i 1947.....	108
Hvorfor skulle BiD samarbejde med et baptistsamfund i et land med så store politiske spændinger?	109
Første besøg i Nagaland af danske baptister (januar 1997).....	109
<i>OTS: Oriental Theological Seminarie</i>	111
<i>Borgermester Longkumer og Dimapur Byråd</i>	112
Anden gang til Nagaland: fejring af 125-års jubilæum for de første amerikanske missionærer i Nagaland (november 1997)	114
Det videre samarbejde med Nagaland	116
Afskedsrejse til Nagaland (marts 2004)	118
OTS for sidste gang.....	119

I slutningen af 1980'erne blev der talt meget om, hvordan fremtiden skulle se ud for de gamle sendende kirker og missionsorganisationer. Skulle de forblive i de missionsområder, som de selv var med til at oprette for 50-100 år siden, eller skulle de overlade det til de unge kirker. I midten af 1990'erne blev der afholdt mange store missionskonferencer, hvor dette spørgsmål blev drøftet mellem de unge kirker, missionselskaber og organisationer. Det førte til, at baptistkirken i Danmark indgik aftaler med kirkerne i Burundi og Rwanda om, at det årlige bidrag, som vi gav til deres budget, skulle nedtrappes over en periode på 10 år. At vi i fællesskab skulle løfte opgaver som præsteskoler, sundhedsarbejde og skolearbejde på andre måder gennem kortvarige projekter m.m. Igennem BWA (Baptisternes Verdensalliance) blev der afholdt to større missionskonferencer, hvor der blev sat fokus på verdensmission - bl.a. ud fra det såkaldte 10/40 vindue om at nå ud til nogle af de 'unåede' grupper i verden. Derfor blev der på årsmødet i Hjørring i 1993 vedtaget: *"...at BiD's Internationale mission fremover også skal omfatte mission blandt unåede folkegrupper, idet vi vil søge samarbejde med andre kirker eller missionsorganisationer om opgaverne."*

Mission i Mellemøsten

Dette førte til samarbejde med Middle East Media i 1994/1995 omkring litteratur og hjælp til løn af nationale medarbejdere i den sydlige del af 10/40 vinduet - med hovedområde i Ægypten og Cairo området.

Senere blev SAT 7 (kristent satellit-tv-netværk) føjet til. Et stort og vigtigt TV-program, som er spredt ud over et stort område i Mellemøsten og når store dele af Europa.

Mission i Asien

I januar 1995 blev der af BWA (Baptisternes Verdensalliance) afholdt en stor konference om unåede folkeslag i Asien. Her deltog Ole Thorndal og jeg sammen med 220 ledere, som repræsenterede tredive BWA medlemskirker fra 20 forskellige lande. Her mødtes vi med mange spændende personer, hvoraf mange indbød til fællesskab i mission. Det førte til, at en kirkeleder fra Nagaland blev inviteret til Baptistkirken i Danmarks årsmøde i Nørresundby i 1996: Wati Aier. Og efterfølgende blev det besluttet, at der skulle sendes repræsentanter til Nagaland for nærmere undersøgelser og samtaler med baptisterne der.

Nagaland

Nu er Nagaland jo ikke et af verdens mest kendte lande, idet det ligger godt gemt i det nordøstlige hjørne af Indien op mod Manipur, Myanmar (Burma) og Assam. Det er ca. på størrelse med Jylland og har en befolkning på små to millioner indbyggere - hvoraf ca. halvdelen består af 40 forskellige stammer. Heraf udgør 18 stammer størstedelen, og størstedelen af stammerne har deres eget sprog og dialekt, fordi de igennem generationer har boet og isoleret sig stammevis pga. de geografiske forhold. I 1967 blev engelsk gjort til det officielle sprog i Nagaland. Der er tusindvis af naga'er, som bor udenfor landets grænser. Det er en ældgammel befolkningsgruppe, som har levet selvstændigt i Burma, Indien og Kina. De var oprindeligt hovedjægere, og når der var stridigheder mellem de forskellige stammer, så skulle man helst kunne hjemføre et hoved fra modstanderens stamme. Nagaland har altid kun været fædreland for naga-folket og har aldrig været fædreland for nogen anden gruppe. I perioden fra 1837–1879 sendte England militærekspeditioner til landet. I perioden, hvor England regerede over Indien, har der ikke været nogen skreven traktat mellem England og Nagaland. England havde kun militærbaser i Nagaland fra 1879–1947. De fik lov til at have en militærbase i "Naga Hills" i 1880, men Nagaland afslog en skriftlig traktat og ville ikke opgive sin selvstændighed og suverænitet over Naga Hills.

Nagalands økonomi og sociale situation

På det tidspunkt hvor vi kom i kontakt med naga-folket levede op til 90% af befolkningen som jordbrugere. Men det er ikke nok at være jordbruger, da det ikke giver indtjening nok, hvilket indebærer, at ca. 85% af naga'erne lever under fattigdomsgrænsen. Ca. 5% af landets topfolk beriger sig på statens bekostning. Den lokale produktion udgør kun 5%, og 50% af det planlagte statsbudget går udenlands. Kun 50% af udviklingshjælpen bliver omsat i lokale projekter, mens den anden halvdel går i ministrenes og topfolkenes lommer - for uden der er en meget stor korrupsion. Kun 60% af de veluddannede folk har arbejde.

I dag bliver de rige mere rige, de uddannede mere uddannet og de fattige mere fattige. Det er en ond cirkel, som bevirker, at mange bliver modløse og især ungdommen forfalder til alkohol og ledighed uden stor lyst til at forbedre deres egen situation. Den politiske situation med militærbesættelse, modstand fra civilbefolkningen, besættelse af magten og de sortklædte indiske sikkerhedsstyrker gør tilværelsen og sikkerheden overordentlig usikker, hvilket indebærer, at man lader stå til

og forsøger at finde udvej for hurtige penge - uden hensyntagen til lov og orden. Nagaland med dets geografiske besværlige bjergland og grænsen op til Burma, gør det til en del af den gyldne trekant – hvad angår opium, narkotika m.m., som skaber store sociale problemer for befolkningen og ikke mindst for ungdommen.

Indiens selvstændighed i 1947

I 1947 tog en delegation fra Nagaland til Dehli i Indien for at mødes med Mahatma Gandhi for at fortælle ham, at naga'erne ikke er indere, og at Nagaland ikke er indisk territorium. Hertil svarede Gandhi: *"Hvis I siger, at I ikke er indere, så ender sagen her. Ingen vil tvinge jer til at blive en del af den Indiske Union."* Grunden til dette møde var nemlig med hensigt til at undgå krig, fordi Indien havde truet Nagaland med, at de ville bruge magt, når Nagaland nægtede at indgå i den Indiske Union. Nagaland forsøgte deres bedste fra 1947–1956 at undgå krig ved at behage Indien. Men på trods af dette så gik indiske tropper ind i landet i oktober 1955, og siden har der været krig mellem Nagaland og Indien.

I 1954 blev de amerikanske missionærer udvist af Nagaland, og siden har det næsten været umuligt for menneskerettighedsorganisationer, kirker og andre humanitære organisationer at få lov til at komme ind i landet. Siden 1960 er der tusindvis af ikke-naga folk fra nabolandene, som er kommet ind i landet for at fortynde befolkningen i politisk henseenden.

Da Indien så i juli 1997 skulle afholde festligheder over hele Indien for at fejre 50 års selvstændigheden fra England, så måtte Nagaland bøje hovedet og erkende deres 50-årige besættelse af den indiske militærmagt. Denne tilstedeværelse af det indiske militær og de mange nagastammers frihedskæmpere fører til mange daglige sammenstød mellem de to grupper. Det vender vi tilbage til senere.

Nagaland blev den 1. december 1963 den 16. stat i Indien.

Hvorfor skulle BiD samarbejde med et baptistsamfund i et land med så store politiske spændinger?

Ja, hvorfor skulle BiD samarbejde med et baptistsamfund i Nagaland, når vi også efter samarbejdet med Burundi og Rwanda igennem så mange år, lige havde gennem levet både militærkup og borgerkrig i Burundi og folkemord i Rwanda med alt, hvad det fulgte med sig. Det var et meget berettiget og relevant spørgsmål at stille. Den nytestamentlige sendelse i mission tager ikke hensyn til politiske spændinger, men vi sendes overalt i verden med budskabet om forligelse og forsoning, som kom ved Jesus Kristus, ved at forpligtige os til sammen med andre kristne at få mulighed for at være i mission.

Første besøg i Nagaland af danske baptister (januar 1997)

Med denne viden om Nagaland, dets historie og med årsmødets beslutninger i ryggen rejste Baptistkirken i Danmarks formand Knud Rønne og international missionssekretæren (Jørgen Krabbe-Sørensen) sammen til Nagaland for første gang. Men nu er det ikke sådan at komme til Nagaland. Man skal have visa til Indien, men derudover skal man have et specielt visa med godkendelse fra de indiske sikkerhedsstyrker, der skal søges i Nagaland fra den kirke eller organisation, som man ønsker at besøge. Men selvom vi begyndte at søge allerede i november 1996, fik vi først visa den 16. januar 1997, hvor vi skulle afrejse den 18. januar - allerede kl. 06:55. Når man søger visa, kan man ikke søge som enkeltperson. På den tid skulle der være minimum fire personer for at få visa. Derfor allierede vi os med BBU (baptistkirkens børne- og ungdomsforbund), som også ønskede at sende to personer derud, nemlig Thomas Spanner og Ann, som var på rejse i Indien forud for vores møde i Nagaland. De var under denne rejse rundt i Indien blevet frarådet at rejse ind i Nagaland, hvor de fik fortalt, at den politiske spænding stadig kostede mange mennesker livet hver uge. Men da det endelig efter to måneders arbejde lykkedes for venner i Dimapur – med mange indflydelsesrige folks hjælp i Nagalands regeringskredse – at skaffe os de nødvendige tilladelser følte vi ikke, at vi kunne svigte dem. En rejse til Nagaland er ofte en noget langstrakt og trættende rejse, idet man skal med nattefly via Amsterdam med KLM til Calcutta (det som i dag hedder Kolkata). Så er man i Calcutta midt om natten og skal først med det næste morgenfly til Dimapur i Nagaland. At komme ud i Calcuttas nat er en hel speciel oplevelse for at gå den ca. halve kilometer med sin kuffert mellem udenrigs- og

indenrigslufthavnen. Her oplever man, at Calcutta aldrig sover, og det oplevede jeg på flere forskellige behagelige og ubehagelige måder på mine rejser til Nagaland.

Flyet til Dimapur er noget af en oplevelse. Der er langt fra luksussen i KLM's Boeing 747 og så til det noget aldrende og ramponerede fly, som man kommer ind i. De små snavsede sæder, som minder meget om en bustur i Afrika med bananer og stor håndbagage, som er noget større end det, som er lovligt i den europæiske rejsebranche. Når der skal to stærke mænd til at lukke og åbne kabinedøren, ja så synker man en ekstra gang, mens de små smilende stewardesser ser nervøse til, mens de allerede er begyndt at brygge den liflige indiske te, og man mærker duften af den stærke krydrede indiske mad. Ofte er der tåge på vej til Nagaland, så man ved aldrig, om man når frem til rette tid, eller om man skal en omvej via Assam - eller retur til Calcutta? Men denne gang gik det fint, og vi nåede vel frem.

Ved middagstid så vi Himalayas forbjerge, inden vi landede i Dimapurs lufthavn. Efter den langsomme visa ansøgningstid forventede vi en lang og besværlig lufthavnskontrol. Men allerede ude ved flyet stod Wati Airers hustru, Alongla, for at tage imod os. Wati hendes mand var ude og prædike, da det er søndag. Men Alongla havde styr på tingene og den kvindelige politiofficer ved paskontrollen m.fl. viste sig også at være baptist. Alle sikkerhedsformaliteter var næsten i orden, før vi er nåede hen til skranken. Allerede på vej fra lufthavnen stod de indiske sikkerhedsstyrker meget synlige helt frem til det lille hotel, som også viste sig at tilhøre en god baptist, der blev en af de gode trofaste venner gennem årene, jeg kom til byen. Vi fik anvist vores værelser, så vi kunne hvile os lidt efter rejsens strabadser. Men når man først havde trukket gardinet lidt til side og ville se udsigten for at få en fornemmelse af, hvor man var landet, ja så trak man for igen. For derude stod og sad de sortklædte sikkerhedsfolk i kampklare udrustning med store maskingeværer, skudsikreveste og sorte bind helt op til øjnene. Det var langt mere skræmmende end de små kampklare soldater, som vi oplevede i gummistøvler i Rwanda lige efter folkemordet. Men gennem de syv dage som vi var der, vænnede vi os til deres tilstedeværelse i bybilledet. Ude på landet var det de forskellige oprørsbevægelser, som vi skulle forholde os til. Til disse havde Wati for det meste et godt forhold og nogle blev endda vores daglige venner, når vi var ude at køre og skulle igennem de forskellige vejspærringer.

OTS: Oriental Theological Seminarie

Et af formålene med rejsen var, at vi bl.a. skulle ud og besøge OTS, hvor Knud havde lovet at holde nogle forelæsninger på det nystartede præsteseminarie - og hvor Wati var direktør. Det lå ca. 18 kilometer udenfor Dimapur, så allerede tidligt om morgenen kom Wati for at hente os, for det tog lidt over en time at køre denne tur på de hullede veje, inden vi skulle være der kl. 08:00 hver morgen. Men det var ikke det eneste, der kunne forsinke os. Wati skulle også snakke lidt med sine venner på vejene om, hvor de unge soldater fra guerillastykkerne kunne tænkes at danne vejspæringer den dag. Vi mødte dem et par gange, men når Wati talte lidt med dem, så løsnedes deres barske ansigter sig til smil, de kinesiske maskingeværer sænkedes, og vi fik lov til at køre videre. At det var dødelig alvor, gik op for os, da vi en morgen kom ud til OTS, og eleverne kom og fortalte, at en af eleverne, der kom fra en stamme i Assam, måtte hjælpes bort, da guerillasoldaterne havde været i området for at spørge efter ham. Alle holdt meget af denne elev. Han manglede kun tre måneder for at gøre sit studie færdigt, men hans nerver kunne ikke klare det længere. Vi havde en meget gribende forbøns stund sammen med alle eleverne for at styrke ham, men han bad om at komme afsted.

Næste morgen, da vi kom derud til skolen, kom eleverne og fortalte glædeligt, at han tidligt om morgenen forklædt som gammel kone var sprunget på toget til Assam for at komme i sikkerhed. Var han blevet taget af guerillasoldaterne, ville han bare på hans ansigtstræk være blevet dræbt. Sådan kan race- og stammekrig jo desværre også være i den del af verden. Det skærpede jo i hvert fald min opfattelse af de sortklædte indiske sikkerhedsstyrker, deres brutalitet og ikke venlige besættelse af landet.

For at komme frem til OTS skulle vi forbi den lille menighed, som havde skænket de ca. 30 hektar til skolens opførelse. Værdien af dette stykke land kunne i fri handel være solgt for 120.000 amerikanske dollars. Så det var virkelig et offer for denne lille menighed bestående af fattige jordejere. Wati, som var blevet udnævnt til direktør og leder af OTS, gik denne sommer sammen med nogle af de ældre fra menigheden i gang med at rydde savannen for krat og træer. Hermed kunne de opføre nogle ganske almindelige græshytter lavet af et grenskellet, hvorpå der var sat bambusmætter op som både yder- og indervægge. For at vinden ikke skulle blæse lige igennem var alle mætter på indersiden blevet tapetseret med avissider, og de var meget enkelt møbleret med en seng, et lille bord og en stol til hver.

Det var en helt speciel kontakt, vi fik med disse lærer og elever igennem de 4 dage, som vi var sammen med dem både til morgenmad, formiddagskaffe og middagsmad. Alt bar præg af enkeltheden og de sparsomme midler, der var til rådighed for dette seminars opstart. Men hjertelighed og gæstfrihed var der ikke grænser for. Vi blev i disse få dage lukket ind i et varmt og givende fællesskab, hvor vi var de første udlændinge, som fik lov til at blive en del af deres dagligdag i nogle få dage. Selv den lille menighed, som havde stillet jorden til rådighed for seminariet, fik vi kontakt med. Især nogle ældre mænd med deres familier blev vores venner. Her var en særlig form for gæstfrihed og venskab, som jeg aldrig havde oplevet før - og som jeg sent vil glemme.

Vi nåede også at deltage i et bryllup, da en familie fra Ao-stammen insisterede på, at vi skulle bære deres søns og svigerdatters bryllup ved at deltage i den store reception, hvor Wati skulle lede forsamlingen i forbøn for de nygifte. Vi kom op blandt hædersgæsterne i den store sal med 3.500 pladser. Vi fik hilst på brudeparret, ministre og politi officerer og fik også en lille bid af de mange lækre kinesiske retter.

Borgermester Longkumer og Dimapur Byråd

Æresgæster blev vi alle vegne også ved et aftenmøde på byens flotteste hotel, Saramati. Borgmesteren og seks af byens råd i Dimapur, den største by i den sydlige del af landet, havde inviteret os til middag og en snak om, hvad vi som danske baptister eventuelt kunne samarbejde om - ikke bare mellem vores kirker, men også med at hjælpe byen og ungdommen i Nagaland. De fortalte om deres store frustrationer over deres korrupte ledere, ja selv deres korrupte ministre, og sågar langt ind i den kristne kirke var der folk, som for penge eller andet, opgav at kæmpe for retfærdighed og fred. De vendte det blinde øje til og tog ikke kampen op til gavn for deres land. Disse ældre mænd, borgmesteren Longkumer og andre ledere af byens største råd var så hudløst ærlige og oprigtige, men også fyldt med et oprigtigt ønske om at stille sig i spidsen for kampen om at ændre det, som stod i deres magt for at dæmme op imod uretfærdighed og ufred mellem stammerne sådan, at deres kristne budskab blev omsat til aktiv tjeneste for folket. Vi kunne jo ikke denne aften love dem andet end vores venskab og villighed til et samarbejde mellem vores kirker, og så tage hjem for at gøre et forsøg for at skabe rum for denne fælles fremtid.

Aldrig har jeg i min missionssekretær tid påbegyndt et møde med byens øverste myndigheder med en bøn og sluttet med en bøn. For flere af tilhørerne var det en meget bevæget aften at tage tilbage til hotellet på med en viden om de sortklædte sikkerhedsstyrker på taget.

Nogle af de mange efterfølgende møder med byens råd blev holdt på rådhuset, men de allerfleste hjemme hos borgmesteren i hans hjem sammen med alle de samme personer, som jeg mødte denne første aften.

Borgmesteren Longkumer, som jeg senere fik lov til at benævne som Onkel Longkumer, blev gennem årene en god og meget nær ven. Hans venskab og samarbejde blev af stor betydning for den indgangsvinkel, som vi fik som danske baptister i Nagaland. De efterfølgende gange jeg besøgte Nagaland, var jeg altid på besøg hos Longkumer og hans elskværdige hustru.

Som afslutning på turen skulle vi deltage i Nagalands baptisters årsmøde. Det blev det år, 1997, afholdt lidt udenfor hovedstaden Kohima. Vi nåede inden middag at besøge den store mindepark for de faldne fra kampene i 1943. Det var meget tankevækkende at gå rundt i den store smukke park med flotte træer for i stilhed at komme ind i en hel verden af minder, sorg og ofre fra de meget unge soldater, som måtte give sit liv for freden. På nogle af mange gravsten havde familien under tiden fået lov til sætte et lille ord. Som en sidste hilsen. For eksempel denne: *"For verden var du bare én, for mig var du hele verden"* – din sørgende hustru. Rigtig mange af disse gravsten var for unge engelske soldater, som ved Kohima kæmpede et afgørende slag, der standsede japanernes fremrykning i Asien. På den fælles store mindeplade, der stod i midten af parken omgivet af de hund-redvis af små mindeplader, som vidnede om et liv ud af mange givet for frihed og fred, stod denne indskrift, som jeg ofte er vendt tilbage til med tænkksomhed og en stille tanke: *"Når I rejser hjem, såfortæl om os, at vi gav vores dag i dag for, for jeres morgendag."* Midt i denne urolige verden, som vi personligt stod i, mellem et militærkup i Burundi, folkemord i Rwanda og nu ved påbegyndelsen af et nyt samarbejde med mennesker og kristne menigheder, der kæmpede og arbejdede utrætteligt for fred og forsoning. Årsmødet blev holdt hos politiet i Thizama hos menigheden i den fjerde bataljon af det bevæbnede politi, der ligger 12 kilometer uden for hovedstaden Kohima, som ligger 1.440. m. over havet. Her var koldt, og mange af deltagerne sad og varmede sig ved små kulbækker, mens de ventede på aftensmaden. Indenfor havde de skiftet deres uniformer ud med naga'ernes farvestrålende vævede stammesjal, som varmede godt imod Himalayas kolde vinde, som kom ned fra bjergene i nord.

Som et af de første punkter på dagsorden stod der velkommen til årsmødets gæster. Her fik vi hver overrakt et dejligt varmt farverigt stammesjal, som hjalp os igennem de kolde dage omkring hovedstaden. Her blev der også tid til at lægge de første sten til samarbejdet med baptisterne i Nagaland.

Anden gang til Nagaland: fejring af 125-års jubilæum for de første amerikanske missionærer i Nagaland (november 1997)

International Missions formand Niels Chr. Nielsen og Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen var blevet bedt om at være de danske baptisters officielle gæster ved disse festligheder. For at få flyforbindelser til Nagaland til at passe sammen de internationale flyforbindelser, fik vi én dags ophold i Indiens hovedstad New Delhi og to dage i Calcutta. Men det blev også til en helt enestående oplevelse at komme fra millionbyen Calcutta og så to timers bilkørsel på støvede veje for at ende i en næsten hel anden verden til et mindre landsbysamfund ved Ganges floden - hvorover den danske kirke knejser og minder om Christiand den 6.s historie i området. Det kunne der fortælles meget mere om, og det har andre gjort før mig, så det lader jeg være med. Men det var en stor oplevelse for en enkel dag at blive lukket ind i denne verden og opleve, hvad danskere tidligere har gjort i denne del af verden. Næste morgen mødtes vi i lufthavnen med 23 andre venner fra BWA (Baptisternes Verdensalliance) - både amerikanere, newzealændere, europæere og andet godt folk. Den to timers flyvetur fra Calcutta til Dimapur blev byttet om med en seks timers biltur i en lille minibus på nogle af Asiens små og støvede veje - frem mod Assam og Nagaland. Grunden var som så ofte før grundet, at der var tåge over Nagaland. Denne køretur gav god tid og mulighed for, at alle gæster blev rystet godt sammen, inden vi over midnat nåede frem til Kohima og blev indlogeret hos vores gæstfrie og omsorgsfulde værtspar. Som det kom til at ske hver morgen de følgende dage, blev vi vækket af værtinden, som fortalte, at der stod en spandfuld varmt vand ude på badeværelset til os inden morgenmaden. Det viste sig, at Inge og jeg var blevet placeret hos Nagalands bolig- og indenrigsminister, Neiphu Rio, og hans meget gæstfrie hustru, Kaisa Rio. De gjorde alt for, at vi med det samme skulle føle os hjemme i familien. De blev vores meget gode venner og mødte altid op et eller andet sted i landet, så vi kunne mødes, når vi var på besøg derude.

Selve jubilæumsfestlighederne foregik på Kohima Stadium, som var blevet overdækket, så der kunne være plads til over 100.000 deltagere til hvert møde. Åbningsaften fandt sted med bl.a. et optrin fra vores gode venner fra OTS, som vi var blevet så godt forbundet med først på året. Det var

et fantastisk optrin, hvor man gennem sang og tale fornemmede, at dette ikke blot var et 125-års jubilæum for kristendommens komme til Nagaland, men en skelsættende begivenhed for hele landets befolkning, hvor de forskellige stammer skulle forpligtige sig til at holde fred med hinanden. Ved at møde op kunne man som almindelig "naga" tilkendegive sin støtte til de især to modige baptistpersoner: tidligere generalsekretær pastor V.K. Nuk og Wati Aier. De to havde brug flere måneder på at gå rundt i hele Nagaland fra stamme til stamme for at forsøge at skabe fred imellem de forskellige oprørsgrupper, og mellem de indiske sikkerhedsfolk. Det blev til en lang, slidsom og farerfuld færd. Men efter flere sammenbrud lykkedes det endelig op til fejringen af jubilæet at få de implicerede parter til at indgå våbenhvile i tre måneder, og det indiske militær trak sig tilbage til deres barakker. Det blev så siden forlænget, og der er opnået fredsforhandlinger og samtaler om en løsning på problemet mellem Indien og Nagaland. Her har det været glædeligt at se, at de moderate kræfter har sejret.

Optrinet ved jubilæet tog klart afstand fra vold og undertrykkelse både i forhold til de indiske besættelsestropper og egne oprørsgrupper. Det var bevægende at genkende de studenter, der i januar måned måttet se en studiekammerat forlade seminariet, netop af frygt og trusler fra oprørsgrupperne, som nu viste deres protest imod undertrykkelse, korrupption og stammestridigheder. Et andet stort højdepunkt var også åbningstalen af Impotemjen Aier, som talte ud fra jubilæets motto: *"Fra mørke til lys."* Helt tydeligt og uden omsvøb talte han om Nagalands styre, om de indbyrdes stammekrigene, hvor uskyldige dræbes, og hvor statsmidler fra Delhi spises op af embedsmænd på den fattige befolknings bekostning. Men også om præster og ledere, som tier om uretfærdigheder for selv at få lov til at leve komfortabelt og fredeligt. Det var en stærk tale, som blev påhørt af den over 100.000 store skare med stor andagt og lydhørhed.

De følgende dage var der stormøder om formiddagen med prædikener og bibeltimer fulgt af kulturelle opvisninger i området, ungdomsmøder, emne værksteder om menneskerettigheder, mission og meget mere.

En helt enestående ting var en daglig oplevelse. Det var, når der blev sagt til den store forsamling, så er der fri bøn på hver sit stammesprog. Det var helt fantastisk at opleve denne store forsamling bede sammen ganske kort tid - højst 1-2 min og så slutte på samme tid, hvor der blev helt stille. Det var noget helt særligt.

Under festlighederne blev der også tid til, at danske baptister og Nagalands baptister fik aftalt rammerne for det kommende samarbejde. Der blev opnået enighed om, at vi skulle samarbejde omkring opbygningen af OTS rent bygningsmæssigt, samt skabe undervisningsmæssige relationer på det teologiske niveau gennem undervisningssituationer i Nagaland og Danmark, samt formidle bæredygtige relationer til Nagalands ungdom via DBU (Danske Baptisters Ungdomsforbund) og andre organisationer. Derudover skulle der også formidles kontakt til andre organisationer, som kunne tænkes at ville yde hjælp til NBCC (Nagalands Baptist Council) og dets arbejdsområder.

Sådan sluttede den storslåede jubilæumsfest med konkrete handlingsplaner for det kommende samarbejde mellem de to baptistsamfund.

Vi skulle selvfølgelig også ud og besøge OTS og se, hvordan de havde det og se deres planer til de kommende byggerier. Men på vej derud mødte vi en af de lokale oprørsgrupper fuldt bevæbnet. Vi havde jo heldigvis Wati med os, som kendte dem godt. Så det blev til et stort familiebillede, og de så nok mere kampberedte ud, end de egentlig var.

Vi kom jo også forbi den lille menighed, som havde skænket jorden til OTS, og de havde gjort klart til stor fest. Det var med opstilling af vævemaskiner og andre værktøjer, så vi kunne se, hvordan de fremstillede deres flotte sjaler og alt det andet håndværk, som de var meget dygtige til. Det var ikke en optræden for turister, det var til ære for deres nye venner og familie.

Det videre samarbejde med Nagaland

Igennem de følgende år blev der så bygget pigekollegium, lærerbolig, klasseværelser og bibliotek ved OTS - solidt så de hvide myrer ikke skulle fortære de vigtige lærebøger. Der blev også installeret vandforsyning til hele seminariet, samt solcellesystem til el og varmt vand.

Samarbejdet med byen Dimapur, som vi grundlagde på den første rejse, førte til forskellige projekter bl.a. en papirmølle for rispapir, et savværk, som dog ikke blev til noget - det var der så senere andre private, som tog ansvar for.

Der, hvor man blev enige om et fælles projekt, var et stort ungdomscenter til gavn for hele ungdommen i storbyen Dimapur. Her skulle alle arbejdsløse, samt dem som var ramt af misbrug-, alkohol-, narkotikaproblemer m.m. kunne komme og opleve kærlighed og hjælp til måske at finde vejen til uddannelse eller en mulighed for at vende tilbage til et liv ved at forbedre sin egen situation. Vi fik udarbejdet tegninger og indsamlet ca. 300.000 danske kroner til dette center. Vi skulle så på en rejse

i oktober 2001 for at afslutte de sidste forhandlinger og lægge de endelige planer for ledelse og drift således, at centret kunne drives økonomisk og vise sin berettigelse. Men da vi så kom derud tredje gang og blev modtaget i lufthavnen, fik vi at vide, at der næste dag skulle være grundstens nedlæggelse. Det blev vi jo lidt forundret over - så langt mente vi ikke vi var kommet. Men større blev vores forundring, da vi så tegningerne hos arkitekten på vej ud til grundstens nedlæggelsen. Det viste sig at være en stor hal med konferencerum og undervisningslokaler til omkring ca. 2,5 million danske kroner med plads til godt 1000 mennesker. De familier, som havde skænket jorden gratis, var jo mødt op for at overvære, at deres indsats for en bedre tilværelse for byens ungdom nu kunne tage sin begyndelse. Det var ikke et ubetydeligt offer fra denne families side. En god grund beliggende næsten lige midt i byen lige ved siden af bibelselskabet, som var vurderet til et beløb på over tre millioner indiske rupier - ca. 290.000 danske kroner. Dem kunne vi jo ikke skuffe, og byens avis var jo også tilstede for at bringe den store nyhed og mulighed for hjælp til byens ungdom. Så hvad gjorde vi nu? Jeg rådførte mig lidt med byens borgmester og Wati Aier (OTS's direktør), og vi blev enige om at foretage festlighederne og så finde en fælles løsning bagefter. Efter grundstens nedlæggelsen samledes vi derfor med vores gode ven Onkel Longkumer (byens borgmester) og nogle af hans mænd for at drøfte videreførelsen af det ændrede ungdomscenter. Vi forklarede jo, at vi var forpligtet overfor dem, som havde samlet penge ind, at vi så også opførte det, som vi havde lovet at bruge pengene til. Vi kunne jo ikke sådan henover en aften udvide projektet med godt to millioner danske kroner. Det kunne de godt forstå, så vi aftalte, at centret skulle bygges efter den første plan således, at det blev til første fase med seks undervisningslokaler, samt tilhørende sanitetsfaciliteters. Det viste sig jo så også vanskeligt at finde de godt to millioner danske kroner til det ønskede konferencecenter.

Men tre år senere på min afskedsrejse til Nagaland i 2004 kunne vi alligevel indvie et ungdomscenter, som havde præg af ungdoms- og konferencecenter til gavn for hele byen. Men det vender jeg tilbage til lige om lidt.

I de godt fem år frem til 2004, hvor jeg afsluttede min tjeneste, havde jeg den glæde på danske baptisters vegne, som velvilligt og med stor glæde har givet mange midler, at kunne være med til at færdiggøre præsteseminariet OTS fra nogle ydmyge græshytter i 1997. Det er nærliggende at kalde dem simple, men når jeg så har set det liv og engagement, som blev lagt for dagen frem til, at der i 2004 kunne ses et moderne seminarium stå der i flotte nye bygninger lavet af cement sten - som et

livskraftig teologisk seminarium med en meget kompetent ledelse og dygtige kvalificerede lærer. Stille vokset op i ydmyghed på en hård solsveden savanne i et lille hjørne af Nagaland i ly af det store indiske kontinent, som i mange år har sendt sine truende skyer ind over dette fælles trosstyrkende fællesskab.

Afskedsrejse til Nagaland (marts 2004)

Der blev planlagt en tur til Nagaland for at være med til at indvie "The Anchor", som ungdomshuset i slutfasen kom til at hedde. Det var selvfølgelig ganske naturligt, at den nyansatte konsulent Thomas Spanner Hansen sammen International Missions formand Ole Broholm rejste afsted. Men det viste sig, at der stadig var problemer mellem Indien og Nagaland vedrørende visa regler. Der kunne ikke gives visa til kun to personer, nej der skulle være fire i alt. Så rettede man henvendelse til BBU (baptisternes børne- og ungdomsforbund) om at finde et par repræsentanter. Man fandt en god repræsentant fra det jyske, samt en fra International Missions udvalget. Disse fire navne blev sendt til Nagaland for at opnå visa. Men sådan går det ikke altid, når man samarbejder med naga'ere og især ikke med Dimapurs byråd og ungdomshuset. Der kom besked derude fra, at man allerede havde lavet program for indvielsen, og der manglede Jørgen Krabbes navn. Ved indvielsen af ungdomscen- teret havde landets statsminister meldt sin ankomst. Det var vores gode ven og vært fra jubilæums- festlighederne i 1997 i Kohima, som dengang var bolig- og indenrigsminister, Neiphiu Rio. Nu var han blevet statsminister. Han sagde, at når Jørgen Krabbe havde været med til grundstens nedlæg- gelsen i oktober 2001, så ønskede man også hans tilstedeværelse ved indvielsen. Det samme gjaldt borgmester onkel Longkumer, som var den faste person, der havde været med i hele processen lige fra den første aften i 1997 på borgmesterkontoret i Dimapur fremtil denne dag, selvom han nu var blevet en ældre herre. Denne indvielse blev ikke kun en begivenhed for baptisterne i Nagaland, men for hele byen Dimapur, den næststørste by i hele landet. Det kom også til at bære præg af, at det ikke bare var chief minister (statsministeren) Rio og hans meget gæstfrie kone Kaisa, som var med, men også fire andre ministre fra de ministerier som relaterede sig til de aktiviteter, som skulle være på ungdomshuset. Der var mange talere og ikke mindst de glade unge mennesker, som glæ- dede sig til at tage det hele i brug, optrådte med sang og danseoptrin og gjorde det hele til en fol- kefest.

Wati Aier, rektor for OTS, som også havde været en meget aktiv person i dette projekt og altid skubbe på, når det var ved at kuldsejle eller mangle økonomiske midler, var også med. Han afsluttede med at ønske, at de unge mennesker, som skulle tage huset i brug måtte blive gode husholdere i en syndig verden. Og at de unge gennem huset og aktiviteterne måtte opleve at blive hele mennesker, der ønskede at hjælpe andre i den samme proces.

Det var dejligt at se ungdomshuset færdigt med de seks flotte undervisningslokaler, kontorer, m.m. Men Dimapurs byråd og baptisterne ville ikke stoppe med dette. Der lå allerede nye drømme og tegninger klar til en tilbygning med samling- og mødesal til flere aktiviteter.

OTS for sidste gang

Jeg kunne jo ikke tage afsked med Nagaland og alle de specielle, meget gæstfrie og hjertelige mennesker, som jeg havde mødt derude igennem årene. Der skulle også være en speciel afsked med OTS og de nuværende lærer og elever. Igen en gang kunne jeg jo glæde mig over forvandlingen fra de små græshytter i januar 1997 til nu at se det færdige seminarium stå der med flotte bygninger, undervisningslokaler, kollegier for både piger og drenge, lærerhuse, samlingsal og et flot to etages bibliotek. Hele området omkring det alt sammen var forvandlet til en flot park omkring bygningerne med store køkkenhaver med grøntsager og frugter til elevernes daglige måltider. Eleverne på OTS har altid været meget dygtige og glade for at synge. Wati Aier, rektoren, har også altid været dygtig til at skrive nye sange til elevernes optræden. Sange som både skitserede deres anspændte forhold til besættelsesmagten, Indien, og de sortklædte sikkerhedsstyrker. Men også glædessange om fremtiden, tro, håb, fred og frihed udtrykt i gennem det kristne budskab. Især en sang, som Wati havde skrevet om Nagaland og dets frihedskamp, kom til at binde os sammen på en særlig måde igennem årene, og jeg har ikke været sammen med eleverne uden, at de har sunget denne sang for mig. Det gav tårer i øjenkrogene, men også varme og glade følelser i hjertet over at være kommet til et helt fremmed land, møde en helt fremme kultur og mennesker, som har levet i over 50 års isolation uden nævneværdig kontakt med omverden. Det blev en stor og betydningsfuld oplevelse for mig og for dem.

Inden vi rejste til Rwanda i 1965 var der i Danmark meget tale om indenfor mellemfolkeligt samvirke og frivillige organisationer, at unge mennesker skulle rejse ud i verden for at gøre verden bedre -

bl.a. inspireret af John F. Kennedys ord til de unge u-landsfrivillige: *"Du skal ikke spørge om, hvad dit land kan gøre for dig, men om hvad kan jeg gøre for det."*

Jeg fik flere små gaver, som de selv havde lavet til mig. Håndværksmæssige klenodier og så en lille hilsen, som var indrammet på en lille træplade. Her takkede de for det fælles venskab og for den betydning, jeg havde været for dem, samt for, at jeg havde været med til at gøre deres område til et bedre sted at være for dem. Så var ringen ligesom sluttet, så kunne jeg godt give stafetten videre. Så det var med stor taknemmelighed og tak, at jeg tog afsked med mine venner fra Nagaland. Jeg kunne kun være ydmyg og taknemmelig for, at mine næsten 40 år i mission ikke havde været helt forgæves. Mit liv er i hvert fald blevet beriget og har været en udfordring og glæde i samværet med dem.

International Mission i Vietnam

Foredrag: International Mission i Vietnam - om baptistkirken i Danmarks samarbejde med de evangeliske kirker i Vietnam, samt Jørgen Krabbe-Sørensens rejser og virke til dette samarbejde i Vietnam.

Indholdsfortegnelse

Huynh Dieu fra Vietnam	122
Vietnameserne i Danmark	123
Fra hjemmemission til international mission.....	123
Huynh Dieu og Jørgens tre ugers rejse til Vietnam (marts i 1998)	124
<i>Præsten Huynh Dieus hjemegn</i>	127
Anden rejse til Vietnam (februar 1999).....	131
Tredje rejse til Vietnam (november 1999).....	133
Fjerde rejse til Vietnam (november-december 2000)	134
Spisefællesskabet i Vietnam	137
Knallertbanden	138

Hele denne beretning om international missions engagement i Vietnam begyndte egentlig i hjemmemissionen gennem de vietnamesiske flygtninge, som kom til Danmark i 1975. Det var de ca. 200 Becker-børn, som gennem den danske journalist Becker tog med til Danmark, og som skabte lidt uro og ravage i den danske flygtningepolitik, men heldigvis blev det løst på en rimelig måde. 200 af disse børn blev midlertidig anbragt på Livø, en lille ø midt i Limfjorden lidt vest for Løgstør. Efter kort tids ophold kom ca. 150 af dem til Roskilde og fik den første tid på Roskilde Højskole, inden de senere sivede til andre egne af især Sjælland. Rigtig mange af dem kom til Slagelse og Sorø området. Her kom de i forbindelse med Missionsforbundet i Sorø og Baptistkirken i Slagelse.

Huynh Dieu fra Vietnam

En af dem Huynh Dieu, som dengang var 16 år, og som allerede var blevet kristen i sin hjemegn, Binh Long i den sydlige del af Vietnam. Binh Long var især beboet af Stieng folket, en etnisk gruppe, som især kommer fra grænseegnene og bjergene op imod Laos. Den traditionelle religion i Vietnam er buddhismen, men mine forældres Gud var rismarken, sagde den unge Huynh Dieu. Han blev sendt på kostskole i Binh Long, hvor han kom i kontakt med den lokale præst i området. Han hed det samme som Huynh Dieu, og præsten forkyndte evangeliet for eleverne i kostskolen. Huynh blev kristen sammen med andre elever fra kostskolen. Det ville Huynh's forældre ikke have og de tog ham derfor ud af skolen. Men efter en måned hjemme lod hans moder alligevel komme tilbage til skolen. Her fik han lov til at bo hos præsten mod at hjælpe lidt til i kirken. Huynh var på det tidspunkt 9 år. Efter at Huynh er blevet ældre og har fået uddannelse og arbejde i Danmark, har han haft et stort ønske om at kunne hjælpe sin tidligere præst og lærermester i Vietnam. Præsten var forblevet præst i den lille menighed i Bing Long, som i 1968 talte 16 kristne, men allerede i 1972 var vokset til ca. 1.000 medlemmer. Præsten Huynh Dieu i Vietnam ønskede at uddanne sig til præst, og i 1969 blev han færdiguddannet og kom tilbage til Stieng området, hvor han før havde virket. I april 1972 blev han såret af en bombe, men overlevede og blev i 1972 ordineret i Dalat og fortsatte sin tjeneste i menigheden. Da krigen i 1975 blev optrappet i Vietnam fik en gruppe forældreløse Stieng børn via Becker lov til at rejse til Danmark. Umiddelbart derefter blev Huynh Dieu i Vietnam arresteret på falsk anklage af den kommunistiske regering for at have solgt forældreløse børn til Vesten og for at have udbredt en amerikansk religion i landet. Han blev idømt 13 års fængsel og anbragt i genopdragslejr fra 1975-1988. Selvom han var i fængsel fortsatte han med at vidne og prædike, og i disse

år vandt han 42 personer og 33 af dem blev døbt. Da han blev løsladt, fik han lov til at blive menighedsleder i den menighed, som han forlod ved sin fængsling.

I 1999 var der i disse etniske menigheder ca. 13.000 medlemmer med ca. 100 gruppeledere i 37 kapeller og hjemmekirker.

Vietnameserne i Danmark

Nu vender vi så tilbage til Huynh Dieu i Slagelse, som i mellemtiden var blevet en naturlig leder iblandt disse unge vietnamesere, der var kommet til Danmark omkring 1975. Nogle af dem havde fået en god uddannelse, et godt arbejde, nogle var blevet gift og havde fået børn og forventede at forblive i Danmark og skabe sig en fremtid her. De samlede sig i lokale menigheder og havde fortsat kontakt til både missionsforbundet og baptistkirken, men de havde et fælles ønske om at danne sig et fællesskab også i menigheds sammenhænge - udover deres etniske hjemstavnsforening, som de havde dannet igennem deres første år som vietnamesiske flygtninge. De overvejede at blive en selvstændig etnisk menighed, men fandt det uoverskueligt og upraktisk overfor myndighederne. De havde forskellige kontakter med missionsforbundet, baptistkirken og apostolsk kirke. De besluttede sig så endeligt at søge om optagelse i Baptistkirken.

Huynh Dieu var blevet uddannet til sundhedshjælper og fået fuldtidsstilling på et plejehjem i Slagelse. Derudover havde han igennem fem år studeret teologi i Tyskland via løbende korrespondance og weekend ophold på et vietnamesisk evangelisk seminarium. Dette seminarium er et fællesskab for ca. 1.500 vietnamesere i ni forskellige lande i Europa.

Fra hjemmemission til international mission

I baptistkirkens præsidium fandt man det naturligt at lægge denne aktivitet i hjemmemissionen, da det jo gjaldt et samarbejde med en vietnamesisk menighed i Danmark og kontakt til et evangelisk kirkesamfund i Vietnam.

Finn Basnov var formand for hjemmemission på det tidspunkt, og jeg havde jo travlt med vore samarbejdes partnere i Afrika, samt de nye partnere i Nagaland og Mellemøsten. Derfor rejste Finn Basnov sammen med Huynh Dieu i april 1997 til Vietnam til det område, hvor de fleste vietnamesere her i Danmark kommer fra. Nemlig Binh Long hvor der er størst koncentration af de evangeliske

kristne. Formålet var at undersøge, om der var nogen mulighed for at skabe sådan et samarbejde mellem Danmark og det kommunistiske Vietnam - og de kristne i landet.

Det blev til 3 spændende uger for de to udsendte, og de kom begejstret hjem og fortalte: "Vi kan hjælpe!" Der var behov for undervisning af de mange menighedsledere ude i de mange menigheder. Der manglede musikinstrumenter og undervisningsmateriale. Der var behov for menighedsopbygning, og der var også behov for, at ikke-Stieng folk blev optaget ude i menighederne - altså både vietnamesere, buddhister og andre som kunne finde vej til gudstjenesterne. Der var behov for bibler og salmebøger. Der fremkom også ønsker til præstenuddannelse, da man manglede præster og evangelister - og allerhelst en fælles præsteskole, gerne i en større by.

Der blev peget på, at det kunne give mening, at Huynh Dieu blev ansat i et par år i baptistkirken, og fik ansvaret for opgaver både iblandt vietnamesere i Danmark, men også ved regelmæssige rejser til Vietnam for at være til aflastning for præsten Huynh Dieu i Vietnam. Disse anbefalinger fra rejsen blev så drøftet i udvalgene og komitéen. Det blev fastslået, at det var af stor betydning, at det blev til hjælp for vietnamesere - både i Danmark og relationerne i Vietnam. Det skulle gerne være et fælles projekt mellem hjemmemission og international mission. Det blev besluttet at ansætte Huynh Dieu for en periode på to år for at arbejde frem imod en større integration af de vietnamesiske menigheder i Danmark, BiD (Baptistkirken i Danmark) og styrke missionsarbejdet om muligt i Vietnam.

På årsmødet i Roskilde i 1997 blev det besluttet at indgå et samarbejde med de vietnamesiske evangeliske kristne i Vietnam og styrke samarbejdet imellem de herboende vietnamesere. Det viste sig så i praksis og gennem resten af 1997, at der var nogle ting, som ikke kunne blive iværksat - bl.a. fordi det ikke var muligt at opnå tilladelse til trykning af bibler, salmebøger og andet undervisningsmateriale på baggrund af Vietnams kommunistiske styre. Det blev derfor besluttet, at International Missions-sekretæren (Jørgen Krabbe-Sørensen) sammen med Huynh Dieu fra Slagelse, som nu var ansat i en toårig periode for BiD, skulle rejse til Vietnam for at klarlægge de mulige samarbejdsområder med de evangeliske kristne og myndighederne i landet.

Huynh Dieu og Jørgens tre ugers rejse til Vietnam (marts i 1998)

Allerede ved ankomsten til Saigon - eller som det nu hedder Hoe Chi Min - havde vi en lang samtale med Hunyh Dieu (præsten fra Vietnam) for at høre ham om hans, lokalområdet og myndighedernes

reaktion på de sidste års besøg fra to danske gæsters. Han fortalte, at der ikke havde været nogle vanskeligheder for hverken ham eller kirken efter besøget. Han havde tvært imod oplevet, at de har fået det lidt mere frit. De havde nu fra de lokale myndigheder fået skriftlige tilladelser til at afholde møder, gudstjenester og kirkelige handlinger. De skulle dog hver lørdag, før en gudstjeneste, møde på kommunekontoret og få en tilladelse til at samles til gudstjeneste. De havde også fået lov til at bygge nye kirker og bedehuse, da der i Vietnam har været arbejdet på at få de evangeliske kristne godkendt som kirkesamfund. De havde ikke fået de endelige godkendelser, men håbede, at det skete indenfor et års tid. Jeg spurgte præsten Huynh Dieu, om han tror, at det vil skabe problemer, når vi nu igen kommer to personer fra Danmark og begynder at køre rundt i lokalområdet for at besøge menigheder og lokalkredse. Jeg spurgte også indtil, hvorvidt Huynh Dieu (fra DK) kan forblive og undervise i kortere perioder, som vi havde talt om i Danmark. Til dette sagde han, at vi nok ikke skulle køre for meget rundt alene - og slet ikke Huynh Dieu (fra DK), da det kan mistænkeliggøre den lokale kirkes arbejde. Måske kan Huynh Dieu (fra DK) få lov til prædike lidt om søndagen ved de gudstjenester, som der bliver opnået tilladelse til, og måske undervise lidt i hjemmene, men ikke for meget. Denne samtale gav os en god rettesnor for de kommende dages besøg i landet. Inden vi skulle til ro denne aften, skulle vi så også lige have vekslet lidt dollars, så vi kunne klare udgifterne oppe i landet i de kommende dage. Vi får vekslet 1.000 dollars, som blev til den svimlendesum af 13.000.000 millioner dong, som den lokale mønt hedder. Det blev noget af en tilvænning at regne med så store beløb.

Næste dag kørte vi op i landet, ca. 120 km mod nordvest, mod den cambodjanske grænse for at komme til Binh Long. Denne første tur op igennem landet er altid en stor oplevelse, når man er første gang i et nyt land. Men Vietnam var noget særligt. Ikke mindst med dets historie gennem tiden, og ikke mindst den sidste krig mod USA, som har skabt mange grimme ar i landskabet med store bombekratre, og hvad det ikke har skabt af sår i befolkningen. Det var et meget frodigt område, vi kom igennem med store rismarker, hvor flittige bønder dyrkede grøntsager, frugter og meget mere. Vi kørte igennem store gummiplantager, som for det meste er statsejet. Der skal gå ca. 10 år fra træerne bliver plantet til, at man kan begynde at tappe gummi ud af dem. Der var også rigtig mange frodige private peberplantager, idet peber efter få år kan give en god indkomst. Da vi nærmede os Binh Long, kom vi til det sted hvor Huynh Dieu (fra DK) udpeger det sted, hvor

hans far og nogle søskende blev dræbt, og hvorefter hans Mor, ham selv og de tilbageværende søskende måtte flygte. Denne oplevelse vender han tilbage til flere gange under turen, og ikke mindst når vi kom op på værelset, hvor vi boede sammen.

Da vi nåede frem til Huynh Dieus hjemegn, hvor vi skulle bo under vores ophold i området, kom hans familie for at tage imod os. Det blev en stor gensynsglæde, selv jeg blev modtaget som en del af familien lige fra første dag. Her spiste vi sammen, og jeg måtte give mig i kast med de noget genstridige spisepinde - og da det er spaghetti, ris og grøntsager hænger der jo ikke meget ved. Men inden vi rejste hjem, blev jeg rimelig til det, når jeg lærte de små tricks, som de selv bruger. Som noget ganske naturligt var både Huynh Dieu og hans familie meget opsatte på at hilse på hinanden - nu hvor Huynh Dieu kom på besøg igen. Ikke mindst Huynh Dieus gamle mor, som var oppe sidst i 80'erne, samt hans to storesøstre, der boede i nærheden af deres gamle mor på et meget stort stykke land. Dette stykke land havde Huynh Dieus farfar fået før Vietnamkrigen, så stort alle hans børn og børnebørn med efterfølgende familier kunne slå sig ned i området og opbygge deres huse og gårde. Der var stadig meget plads til store områder, hvor der kunne dyrkes ris, plantes gummi- og peberplantager, samt kaffetræer m.m.

Vi blev inviteret til grundstensnedlæggelse for en ny kirke ca. 120 km længere mod nord. Her havde en stor vietnamesisk menighed fået lov til at bygge en stor kirke af mursten i rigtig kirkestil, og ikke kun et bedehus. Kirken var ca. 26 x 40 meter lang til en pris på ca. 100.000 amerikanske dollars. Det viste sig, at præsten i menigheden var vietnameser. Den kvindelige præst var blevet enke efter sin mand, som var præst på stedet og som døde for flere år siden. De havde en søn i USA, og det var ham, der havde lovet at sende pengene. Det var et stort Stiang område med ca. 12-13.000 Stiang folk. Derudover var der ca. 100 vietnamesiske medlemmer. Denne ceremoni i kirken varede ikke længe, og det gik hurtigt op for os, at det ikke så meget var grundstensnedlæggelsen, som folk var kommet for, men mere for den store middagsceremoni, som hurtigt begyndte at tage plads. Folk var kommet fra over 40 km væk - de fleste på knallerter, cykler eller med busser. Det blev noget af et chok for de to Stiang-præster Huynh Dieu (fra DK) og præsten Huynh Dieu, da de næsten oplevede at være uvelkomne sammen med de andre Stiang folk. Det var stort set kun vietnameserne, der fik lov til at komme ind i en tilstødende bygning med bliktag, hvor der ulideligt varmt. Vi fire fremmede fik også plads, mens de fleste andre måtte vente udenfor. Det viste sig senere, at kun en lille udvalgsgruppe fik noget at spise. Alle andre måtte pænt køre hjem igen uden at have fået så meget

som en tår vand at køre hjem på. Det vækkede stor vrede hos mine venner, og de fortalte, at det var meget imod selv den gamle vietnamesiske gæstfrihed, hvor man plejede at dele med hinanden. Så det blev ikke den store oplevelse, som de havde talt om på vej dertil. Hjemturen blev præget af frustration over den behandling, som de etniske stammer bliver udsat for i hele landet. Ikke bare af myndighederne, men også af den lokale vietnamesiske befolkning. Vietnam er jo buddhistisk, så derfor må man som privat person godt bygge bedehuse på privat jord, når bare man holder sig til den gamle skik med mindre huse på pæle hævet, der er hævet over jorden og bygget med simple materialer. Bambusmåtter blev brugt som vægge, et simpelt gulv af rafter beklædt med måtter, og som regel tækket med græs eller bliktag. Derfor er disse bedehuse de fleste steder beliggende på præstens eller evangelistens private grund. Skal der gives tilladelse til en kirkebygning, som ligger på jorden, så de helst, at den blev bygget i varige materialer, mursten og tegltag, som jo gør byggeriet mere kostbart og dermed næsten umuligt for små mindre menigheder.

Præsten Huynh Dieu's hjemegn

Ovenpå den ikke særligt vellykket dag i vietnameser land skulle vi ud og besøge præsten Huynh Dieu's familie. Det blev en hel anden meget rørende oplevelse. Det var en storfamilie i alle aldre - lige fra 90 år og ned til 1-års alderen. Huynhs mor og hendes søster på de ca. 90 år også ellers børn, børnebørn, svigerbørn, oldebørn, ældre søskende og fætre og kusiner i massevis.

Efter megen familiesnak i flere timer gik vi en tur rundt i familiens landsby, hvor der var en blanding af rigtig gamle huse. Nogle af de gamle huse var bygget på pæle med god plads nedenunder til et værksted, husdyr, legeplads og andre spændende ting samtidigt med, at det var køligt og luftigt, når der blev for varmt på første sal - selvom husene også var med bambusmåtter og trævægge. Der var også flere nyere huse i landsbyen, som var bygget af børn, der var rejst til Danmark, men som havde bygget et hus til familien her. Rundt om i landsbyen var der frugter af alle slags: kokospalmer, figer, appelsiner, citroner, bananer, flere slags mango, kaffe og et utal af grøntsager. Lidt længere væk lå store rismarker med store gummiplantager i baggrunden. Der blev udpeget flere store bombekratre, som i dag bruges til vandhuller eller afkølingssteder for vandbøflerne - som er et naturligt indslag i alle landsbyerne og på vejene, som bruges som trækdyr eller investering.

Da vi vendte tilbage til Huynhs mor og spiste vi middag sammen. Umiddelbart derefter blev vi inviteret til afskedsfest for en af de familiemedlemmer, der boede i Slagelse. Han var dansk gift og havde

været hjemme på besøg i landsbyen, men skulle nu så rejse tilbage om nogle få dage - og derfor holdt familien en stor afskedsfest. De fortalte, at de havde slagtet en gris i gård og var begyndt at lave mad allerede i gård eftermiddag. Nogle af de yngre kvinder havde været oppe siden kl. 03:00 om natten for at stege og koge for at blive færdige til hen på eftermiddagen. Der var et væld af mad på bordet, da vi kom og blev bænket på første parket sammen med alle de ældre og de, der skulle rejse tilbage til Danmark om få dage. Så blev der budt velkommen af familiens overhoved. Han som skulle rejse takker for, at de ville holde denne afskedsfest for dem. Derefter gav han den ældste kvinde, som er 90 år, Huynhs mors søster, lidt kød og ris i munden som udtryk for, at nu rejser han fra familien igen - og måske ser de ham ikke mere. Så gav de to ældste kvinder ham lidt cola tilbage i hans glas, som han skulle drikke som tegn på, at de gav ham velsignelse med på rejsen. Det var en meget højtidelig anledning, og alle der overværede det var meget bevæget - og ikke mindst mig, som også var bevævet over at få lov til at blive lukket ind i sådan et familiefællesskab og tradition, som kun stadig findes iblandt Stieng folket. Da dagen så var ved at glide over i aften, tog Huynh og jeg afsked, da vi skulle tilbage til gæstehuset, hvor vi boede. De andre skulle feste videre hele natten. De skulle se videobånd fra familien i Danmark, spise videre, drikke cola og hygge sig sammen - både i grupper men også generationerne indbyrdes. De gamle koner skulle have sig noget skråtobak, så de blev helt røde i munden og kan lave nogle fantastiske lange spyt. Mændene skulle ryge lidt, og børnene fik lov til at lege rundt om i hele landsbyen. De yngre koner, som havde haft køkkentjans i over et døgn, kunne nu slappe af med de mindste børn ved brystet. Det var så fredfyldt og idyllisk, som var det taget lige ud af en hel slægtshistorie. Da vi så kørte, beordrede Huynh's mor, at to af de yngre børnebørn til at følge os hjem. Vi skulle jo ikke komme noget til, sagde hun. Det var en hel fantastisk oplevelse for mig at blive en del af denne store familie for en dag. At føle sig velkommen og behandlet som en, der var plads til et eller andet sted i det store familiehierarki.

Næste dag skulle vi hilse på nogle af de små menigheder, hvor Huynh Dieu (fra DK) gerne ville undervise. Men sagen var jo den, at de kun havde lov til at forsamles søndag formiddag efter indhentet tilladelse fra kommunen. Så der var ikke mange personer, som mødte op - det var jo noget tilfældigt. Det påtalte jeg for Huynh Dieu, men det syntes han ikke. Senere forstod jeg på præsten Huynh Dieu, at han var af samme mening som mig. Huynh Dieu (fra DK) var bare lidt utryk ved det, for hvordan folk ville opfatte det, og ville det påvirke myndighedernes stilling til menighederne i fremtiden. Det

havde vi så en god samtale om. Derefter besøgte vi så færre menigheder. Kun dem som lå i de områder hvor Huynh Dieu (fra DK) familie boede.

Men så et par dage senere, hvor vi var på besøg i en anden kommune end der, hvor vi havde ophold, hvor Huynh Dieu niece og svigermor boede, aflagde vi besøg, inden vi skulle være med til kirkeindvielsen, som var planlagt i samarbejde med præsten Huynh Dieu. I denne kommune var der en meget streng kommunist, som var nervøs for, at vi skulle med til kirkeindvielsen, men det vidste vi ikke noget om før senere på dagen. Ved 11-tiden gik vi op til kirken, hvor der var stor aktivitet. Kvinderne havde travlt med at koge og gøre klar. Præsten og andre menighedsledere havde travlt med at forberede det hele. Denne kirke var ikke et bedehus efter gammel tradition, men en simpel kirke bygget af bambusmåtter, tækket med græs - sådan som rigtig mange kirkebygninger verden over i den tredje verdens lande, og som jeg har oplevet det utallige gange i Afrika, og andre steder hvor jeg har været. Jeg registrerede kun, at der var forskel på bedehus og kirkebygning, som jeg havde fået forklaret, og tænkte de måtte jo så have fået lov til det, inden kirken var bygget. Vi blev vist op foran på første række sammen med gæster fra nabomenighederne. Men vi havde kun lige fundet bibel og sangbøger frem, og gudstjenesten skulle til at begynde, da der lød en stille visken gennem forsamlingen: *"Nu kommer de – nu kommer de."* Vi fik hurtig bøgerne og papirerne i tasken igen, for det var politiets knallerter, som kunne høres. Det viste sig, at det var den lokale politimester og hans assistent, der kom og ville anholde Huynh Dieu (fra DK) og jeg, fordi vi opholdte os udenfor den kommune, hvor vi havde sovet og afleveret vores pas til gæstehusværterne. Politiet sagde, at vi deltog i en ulovlig stor forsamling, der ikke var godkendt som gudstjeneste. Den stedslige præst og andre af de lokale ledere protesterede, men politiet henholdt sig til forsamlingsforbuddet, at man ikke måtte samles over 10 personer uden tilladelse. Da menighedsledernes argumenter hørte op, tog de forsamlede kvinder fat - og de var ikke almindelig fåmælte, nej de indgik i en højrodet skinger samtale med politimesteren og hans assistent. De omkringstående sagde, at vi ikke skulle tage med politiet, men vi blev enige om, at vi ikke havde overtrådt nogle regler, så vi tog med. Huynh Dieu ville lige ned hos hans niece for at hente knallerten - men nej, han skulle op bag på politiassistentens knallert, og jeg måtte op bagpå hos politimesteren. Da det gik op for forsamlingen, at vi blev taget med, så samlede de alle tæt omkring os. De ældre kom ud for at protestere, kvinderne stod i en tæt kreds, mens de råbte højt. Jeg kunne se, at politimesteren blev usikker og ikke rigtig kunne få sig selv til at starte knallerten. Men han fik den så endelige i gang, og vi kørte op til kommunekontoret

og kachotten. Her blev vi sat ind i det lokale partikontors mødesal. De skulle optage rapport og vurdere om vi skulle sættes fast, eller hvad de nu ville gøre med os. Nu blev det klart, at politimesteren var på hjemmebane. Han dirigerede rundt med sine folk, og der blev skrevet ned osv. Det hele foregik jo på vietnamesisk, så jeg forstod jo ikke et muk af det hele. Jeg havde oppe i mit hoved lavet en lille forklaring om menneskerettigheder og gyldigt pas og, at vi havde fulgt de regler, som vi var blevet anvist af de lokale myndigheder i nabokommunen, hvor vi havde overnattet. Men så skete der lige pludselig noget, som forandrede billedet. Nu havde alle kvinderne forladt kødgryderne ved kirken og var nået op til os andre, der var kørt på knallert. De forlangte os frigivet og råbte højlydt, så vi ikke kunne høre hinanden inden i salen. Det ville politimesteren jo ikke gå med til. Men så sagde kvinderne, om han ikke kendte den gode vietnamesiske skik med, at man ikke må tage gæster fra dem og forhindre dem i at komme og være med i deres spisefællesskab, som de havde inviteret og forberedt. Nu betyder måltidsfællesskabet meget i Vietnam, ligesom i mange andre kulturer. Så det var det, som gjorde udslaget for, at vi fik lov til at køre tilbage til kirken og spise sammen med dem for så at komme tilbage til kontoret. Imens ville politiet udfærdige anklageskriftet mod, at vi ikke evangeliserede og ikke tog fotografier af kirken eller menigheden.

Vi havde en god stund sammen, selvom den var lidt trykket. Vi bad sammen, og der blev bedt for os og for politimesteren. Maden var som sædvanlig dejlig, og der var rigeligt af retter, men min appetit var ikke så stor som sædvanlig. Da vi så kom op til politimesteren igen, havde de anklageskriftet klar til underskrift. Vores overtrædelse bestod i, at vi havde forsøgt at deltage i en ulovlig kirkeindvigelser, som ikke var søgt tilladelse til, samt at vi var trængt ind på hans område uden tilladelse. Politimesteren ville ikke høre tale om, at vi havde lovlige stempler i vores pas og var indskrevet i hovedbyen. Så vi måtte skrive under uden protest og stille liste hjem til vores gæstehus - endnu en begivenhedsrig oplevelse rigere.

Vi havde jo stadigvæk otte dage tilbage i landet efter vores sammenstød med nabokommunens politimester. Vi drøftede, hvordan vi bedst kunne bruge de sidste, og blev enige om, at vi ikke skulle køre så meget rundt mere og besøge menigheder, men koncentrere os om, at Huynh Dieu (fra DK) kunne få besøgt sin familie igen og ellers opholde os mest i Binh Long, hvor vi var indskrevet.

De følgende dage kom der mange af Huynh Dieus familiemedlemmer og gav udtryk for, at de havde hørt mange rygter i området. De mente, at det nok ikke var så godt, at Huynh Dieu besøgte så mange eller kørte rundt i området for besøgte menigheder uden tilladelse, idet der er mange vietnamesere,

som ikke har et godt forhold til Stiang folket. Vietnameserne var ofte misundelige, når det gik Stiang folket godt med få meget ud af deres jord, at deres børn kom i skole og endda i højere skoler efterfølgende. Der havde også været nogle af de kommunale politifolk og partisoldater ude hos nogle af familiemedlemmerne og spørge, om Huynh Dieu havde været der, og hvorfor han kom så ofte tilbage til Vietnam. Det blev Huynh Dieu jo lidt urolig over. Vi drøftede det igen med præsten Huynh Dieu og blev enig om, at vi ikke ville komme til det planlagte søndagsmøde og hellere måtte tage tilbage til Hoe Chi Minh tidligere end vi havde planlagt - både af hensyn til Huynh Dieu (fra DK) og arbejdet i menighederne på landet. Vi besøgte så et par af de evangeliske kristnes menigheder i Hoe Chi Minh og var på besøg på en af deres bibelskoler, som holdt til under primitive forhold, men hvor både lærer og elever var glade for, at de kunne påbegynde denne undervisning.

Det var jo ikke den udvikling af vores rejse, som vi havde forudset, men vi lærte en hel del, der også kom os til hjælp efterfølgende.

Et år senere var vi igen i Vietnam, og nu havde vi lært, at det var godt at begynde et sådan besøg oppe i landet ved at aflægge et høflighedsvisit hos politimesteren i hovedbyen i området. Det gjorde vi så og fortalte, at nu var vi her igen og lidt om hvilket program, vi havde for vores besøg. Han kom med en uforbeholden undskyldning for det, som vi havde oplevet, sidst vi var i området. Han kunne fortælle, at han havde givet hans kollega en irettesættelse og skulle der opstå problemer, skulle vi bare komme til ham.

Et par dage efter skulle vi så præsenteres for eventuelt kommende projekter, som vi skulle se, om vi kunne hjælpe dem med. Vi blev kørt rundt af en højtstående politiofficer, og vi kom også ud til vores ven fra året før for at se på eventuelt kommende projekter. Denne gang var politiofficeren fra sidst meget ydmyg og flov. Da vi blev budt velkommen, gav han os en pæn behandling, og det var tydeligt at se på hans kollegaer, at de havde et skævt smil om munden, da vi sad der og skulle diskutere skole- og vandprojekter. Denne gang så han os ikke så dybt i øjnene som forrige gang.

Anden rejse til Vietnam (februar 1999)

Anden rejse til Vietnam foregik i februar 1999 og blev til i samarbejde med de norske baptister, som også lige havde påbegyndt arbejde i Vietnam. Deres opstart var sket på nogenlunde samme måde som i Danmark blandt de vietnamesere, som var kommet som flygtninge til Norge. Baggrunden for

denne fællesrejse var bl.a. at drage nytte af de norske baptisters gode relationer - både til kirkelige og kommunale relationer. Vi havde igennem sommeren 1998 forsøgt at komme i kontakt med de rette myndigheder. Først gennem den vietnamesiske ambassade i Stockholm og senere gennem de amtslige myndigheder i Vietnam. Desværre var ikke alt faldet på plads endnu, men der var så mange positive meldinger bl.a. fra myndighederne i Binh Long, at rejsen ikke blev udsat. Denne gang begyndte vi allerede ved ankomsten at tale med de rette myndigheder, som VDV havde skabt kontakt til - bl.a. Paccom, Officer Toan som var programkoordinator for Folkets Hjelpekoordineringskomite. Derefter kørte vi op i landet, hvor vi så nogle af de projekter, som Norge allerede var i gang med. Vi fik set, hvordan de var kommet i god kontakt med de officielle kommunistiske myndigheder. Herefter kørte vi op til præsten Huynh Dieu's lokalområde, Binh Long, og gik i gang med det påbegyndende samarbejde med de officielle myndigheder. Her begyndte de officielle myndigheder med den beklagelse over vores anholdelse sidste gang, som vi allerede har været inde på. Selv på en søndag ville det lokale politi og de politiske myndigheder gerne tale med os og diskutere kommende samarbejde og projekter. Så det var glædeligt at se denne ændring fra deres side. Det blev til flere gode og konstruktive samtaler i forskellige kommuner og amtet, som var et helt nyt amt, der var ved at blive oprettet, fordi der var blevet så mange indbyggere og stor udvikling, at de havde fundet det nødvendigt at dele det tidligere amt op i to forskellige amter. På trods af denne store positivitet fra myndighedernes side, oplevede vi hvor hurtigt det kunne vende.

Et par dage senere var vi samlet med centralmenighedens menighedsråd - det vil svare til BiD's missionskomite - for at drøfte den nye situation med dem og lytte til deres råd og ønsker med hensyn til fremtiden. Vi var lige ved at være færdige med mødet, da der kom en vred uniformeret politiofficer ind og bad os blive siddende. Han begyndte at samle alle vores papirer ind. Lige pludselig rykkede den kvinde, som sad lige ved siden af mig med sit lidt store skørte, tættere på mig og skubbede mine papirer ind under kjolen for at skjule dem. Politiofficeren tog præsten Huynh Dieu med ud og anklagede os for at afholde gudstjeneste uden tilladelse.

Næste dag havde vi aftalt et møde med de stedslige myndigheder, og her beklagede de denne officers optræden og undskyldte, at han havde handlet på egen hånd.

Flere gange under denne tur oplevede vi spændinger mellem det politiske liv og de stedslige og amtslige myndigheder i deres holdninger overfor kirkesamarbejdet.

Vi konkluderede, at på grund af denne spænding og den stadige uafklarede situation omkring de evangeliske vietnamesiske menigheder forventelige og snarlige godkendelse ikke kunne komme meget videre under denne rejse.

Tredje rejse til Vietnam (november 1999)

Den tredje rejse sidst på året 1999 blev forberedt meget grundigt i et stort samarbejde mellem præsten Huynh Dieu, kirken og myndighederne. Allerede i lufthavnen var der en myndighedsperson, der kom og hjalp os igennem de forskellige formaliteter. Derefter blev vi kørt direkte til et møde med vores venner fra projektkontoret, en chef for det etniske og religiøse samarbejde, samt en fra indenrigsministeriet i Hanoi og en fra Saigon. De spurgte, om vi ville holde fast i vores kirkelige samarbejdspartner for, hvis vi gjorde det ville amtet nok ikke godkende det. Jeg måtte forklare vores muligheder set fra dansk side og fra vores politiske system - nemlig at det skulle være et samarbejde mellem to ligeværdige NGO'er. De spurgte så, om vi ikke bare kunne slette alt det med kirke i vores papirer her til Vietnam, og så kun bruge det overfor Danmark. Det måtte vi jo så igen sige, at det kunne vi ikke gå på kompromis med, da vi ville løbe ind i problemer såfremt, at vi ændrede på dette og ikke være troværdige samarbejdspartnere. Jeg spurgte så til forholdene her i landet, om de ikke bare kunne godkende kirken - i det mindste som den havde eksisteret før amerikanerkrigen uden at skulle tage hensyn til de mange nye kirkeretninger, som var kommet til senere. De var meget flinke og forstående, og sagde ligesom tidligere, at kirken nok snart blev godkendt. Indtil da måtte vi så finde en måde at samarbejde på således, at vi ikke brød reglerne, der findes i begge lande. Det blev aftalt i god forståelse med alle parter. Derefter kunne vi køre op i landet bl.a. til amtet for at drøfte situationen videre med dem - for så at mødes med disse venner fra lufthavnen igen på vej tilbage til Danmark. De pointerede, at vi ikke skulle være nervøse for at besøge menigheder og bedehuse, når bare vi overholdt de lokale regler for tilladelser m.m. Det lovede vi fortsat at gøre.

Det gav os jo så mulighed for at besøge centralkirken flere gange. Ikke kun om søndagen til gudstjerner, men også tale med dem om, hvordan de kunne tilplante en stor grund, som de havde fået, så de kunne bygge nye kirker. De ville plante gummitræer således, at de med tiden kunne få indtjening derfra.

Vi kunne også besøge familier med børn eller slægtninge som var i Danmark, samt Huynh Dieus (fra DK) familie blev besøgt flere gange. Vi aflagde besøg på kommune- og partikontoret og fortalte dem

om vores færden. Det skabte ikke problemer og familien blev mere tryk ved denne ordning. Her fik vi indtryk af den kommunale forretningsorden og de personlige magtstrukturer.

I mellemtiden havde præsten Huynh Dieu arbejdet på at få aftalt et møde med amtet, og det var lykkedes. Vi fik et godt møde med de ansvarlige i amtet, som beklagede, at de ikke havde besvaret på vores breve til dem. De kom med undskyldningen om, at de var i gang med at opbygge et nyt amt og derfor ikke havde været inde i alle regler for et samarbejde med udlandet. De var dog også glade for, at vi havde haft et gode møde med repræsentanter for landet. Nu ville amtet samarbejde videre med dem. De forklarede, at de var meget interesseret i et kommende samarbejde, og over middag viste de os et par projektforslag for at se om det eventuelt kunne være noget for et fremtidigt samarbejde.

Dagen efter havde vi et møde med kommunen, hvor centralkirken ligger, der var også et hospital, og de spurgte om, vi ikke kunne hjælpe med en mindre opgave på hospitalet. Det var især på det sanitære område med autoklave til instrumenter, samt vaskeforhold m.m. Vi bad dem om at lave en ansøgning, hvor de lavede et projekt, så vi kunne få et overblik over, hvad det drejede sig om. Vi havde et møde med centralkirken, hvor vi drøftede den fortsatte hjælp til understøttende undervisning til menigheden og bedestederne. De nævnte også deres ønske om en fælles præsteskole i Hoe Chi Minh. Men den største opgave for vores samarbejde med dem var, at kirken som sådan skulle godkendes på landsplan af myndighederne. Før denne godkendelse kom i land kunne samarbejdet nok ikke fungere.

Så det var med optimisme, at vi rejste hjem endnu engang fra Vietnam. Men også med en lille smule tvivl om, hvornår det ville komme til at sker.

Fjerde rejse til Vietnam (november-december 2000)

Igen bliver vi modtaget af repræsentanter fra myndighederne, to højtstående offererer fra justitsministeriet og én fra projektorganisationen. Efter de sædvanlige spørgsmål til os om vores engagement og strategi for samarbejde og især Huynh Dieus (fra DK) formål med at vende så ofte tilbage til Vietnam, forklarede jeg gerne endnu engang, at vi ønskede at hjælpe kirken og landet efter de fælles regler, som var grundlaget for internationalt samarbejde i vores respektive lande. Denne gang kunne de så glædeligt fortælle os, at der var sket en godkendelse af de to tidligere gamle kirkesam-

fund: baptisterne og de evangeliske vietnamesiske menigheder, som før Amerikakrigen var godkendt og kendte kirkesamfund i landet. Denne godkendelse var sket ved et større møde med repræsentanter fra de involverede parter og den ansvarlige person for religiøse anliggender fra Hanoi (en slags kirkeminister). Nu manglede der så bare at udarbejdes vedtægter og regler, samt vælge ansvarlige ledere. Præsten Huynh Dieu var valgt til at deltage i denne proces. Vi havde et tre timers langt spisefællesskab, hvor vi drøftede denne turs program og mødet med amtet, som allerede var planlagt. De to officerer fra justitsministeriet ville allerede dagen efter køre op til amtet og sørge for, at tingene var faldet på plads.

Næste dag havde vi møde med officerer fra Paccom. Han fortalte, at han havde været en tur i Europa og hilse på NGO'er - bl.a. det norske baptistsamfund. Han var ikke bekymret for vores besøg denne gang, idet han fortalte, at det var ude i amterne, at de ikke var vant til at arbejde med projekter via NGO'er. Vi havde en lang og konstruktiv samtale. Vi kørte senere op i landet til Bing Long og aflagde besøg på kommune- og partikontoret. Alle steder tog de meget godt imod os og var klar med flere projektforslag, som vi sammen kørte ud for at se og drøfte.

Så kom endelig dagen for mødet med amtet. Det fandt sted i den nye smukke kommunistiske mødesal. Udefra lignede den mange af de andre, som vi havde været i, men indenfor var der fine røde lænestole omkring det lange smukke polerede bord. Der var fine blomsteropsatser, og både bordet og stolene havde fine lakindsatser. Den obligatoriske stjerne sad oppe og skinnede ned på os og bød os velkommen. Til mødet var der samlet ledere og andre sagkyndige fra sundheds- og skoleområdet, vanddepartementet, sundhedsdirektøren og politimesteren havde rang for major løjtnant. Formanden for folkets komite bød velkommen og beklagede den lange begyndelsesperiode, men nu skulle vi i gang, og de havde forslag til projekter, som vi kunne samarbejde om. På mødet gav de grønt lys for at arbejde videre med opførelsen af fem klasseværelser i to forskellige kommuner, samt et vandprojekt i et område med store etniske minoriteter. Det var en stor oplevelse og noget af en overraskelse at møde denne kompetente forsamling, som virkelig havde forberedt sig. Mødet blev gennemført velstruktureret, hvor alle blev inddraget, og de ansvarlige for sundhed, undervisning, vand og sanitet havde været rundt i de berørte kommuner og lavet aftaler lokalt således, at mødet var beslutningsdygtigt på alle hovedområder. Samme høje kvalitet prægede repræsentationen fra partiet og de politiske valgte. Vi fra Danmark takkede meget for den modtagelse og imødekommenhed, som vi havde modtaget og for det veltilrettelagt møde. Jeg understregede, at vi med vores tradition

og baggrund ønskede at støtte de fattigste minoriteter og fremme menneskerettigheder og, at vi værdsatte, at dette passede fint sammen med de projektforslag, som de havde fremført.

Før fællesmiddagen var vi henne og se på brøndboring, som gav vand til en ny skole, sundhedscen-ter, kommunekontor og for en stor del af befolkningen i den nye bydel. Alt sammen udført af den vandingeniør, der havde deltaget i mødet. Som afskedsgave fra amtet fik vi lokalt produceret kaffe og småkager i en pæn plastpose. Det var helt klart, at de myndighedspersoner, som vi havde haft møder med de sidste gange, både i Hoi Chi Minh og på lokalt plan, havde gjort alt forarbejdet for, at det denne gang skulle lykkes os at komme videre med vores fællesprojekter. Vi kørte glade og fortrøstningsfulde tilbage til Bing Long. Nu var det, som vi havde arbejdet så hårdt på igennem to år og to rejser til Vietnam, endelig lykkedes.

Jeg var glad for, at jeg i Danmark havde haft mulighed for at være med i Danidas styrelse (den danske ulandshjælp) for at se og lære, hvordan det danske embedsværkvirker - både i København og når vi var på projektrejser til Asien og Afrika. Jeg tror, at det gav mig en god baggrund til forhandlingerne i Vietnam.

Derefter skulle vi så tilbage til de to lokale kommuner i Bing Long området for at drøfte projekterne igennem og så hjem og arbejde videre med det. Det blev til flere gode samtaler med de ansvarlige lokale myndigheder og besøg på kommende projektlokaliteter. Der blev opnået enighed om, at vi i fremtiden skulle samarbejde med Paccom - det overordnede projektorgan - og sende hinanden kopier af den fortsatte korrespondance med de implicerede myndigheder. På baggrund af de nu opnåede aftaler oplevede vi en helt anden åbenhed og tillid til både myndigheder og iblandt befolkningen. Kirken og præsten Huynh Dieu havde fået en helt anden stilling og opbakning i området end for to år siden. Så selvom samarbejdet blev lidt mere projektorienteret end undervisning i kirken, som Huynh Dieu (fra Danmark) havde ønsket, så tror jeg, at det var til stor glæde for præsten Huynh Dieu, idet han der igennem blev anerkendt, både som præst og som ansvarlig person i lokalområdet. Han tilkendegav på denne måde, at han og kirken var en del af de aftaler og godkendelser, som var blevet til virkelighed i dette kommunistiske land. Et land hvor der er sket utroligt meget i åbenhed og råderum for det evangeliske arbejde. De tanker som vi havde fra begyndelsen af samarbejdet, om lokalt præg og indflydelse, måtte siges at være på rette spor. Nu gjaldt det så om at virkeliggøre nogle af de aftaler, som vi havde indgået.

Det gjorde vi så både i Danmark og Vietnam med udarbejdelse af tegninger og projektbeskrivelser. Det tog jo nogen tid med fremsendelse og godkendelse af papirer til høringer og ændringer. Denne proces tog længere tid, end vi havde forventet. Det blev til projekter på lokalhospitalet i Bing Long, en gummiplantage ved den nye centralkirke, som de fik lov til at bygge i brændte sten med vinduer, døre og fast tag - altså en rigtig kirke, ikke et bedehus. Der blev oprettet en fælles præsteuddannelse i Hoe Chi Minh, hvor præsten Huynh Diue blev en af lærerkræfterne igennem mange år.

Der skete ændringer i missionsprioriteterne i Danmark efter 2004, og det ellers lovende samarbejde med Vietnam fik aldrig mulighed for at vise sin berettigelse. En af grundene var også, at Vietnams hastige stigende økonomi nærmede sig grænsen for at kunne være berettiget til modtagelse af u-landsstøtte. Danida valgte også i denne periode at støtte industrisektoren og Vietnams reformproces med blandt andet demokratisering og god regeringsførelse.

Spisefællesskabet i Vietnam

Spisefællesskabet var helt enestående og overdådig at blive bekendt med. Både når det var hos familierne, jeg besøgte, men også som tidligere nævnt når Huynh Dieu's (fra DK) mor sendte sine døtre ud i skoven for at finde nogle af de ældgamle urter og planter, som de tidligere spiste. Vi så, hvordan det blev sat på gulvet omkring voksdugen med alle de herlige retter på. Det var både farvestrålende, velmagende, godt krydret, surt og sødt, og altid med cola eller fanta til. Det var festligt. Men også når vi var til middag med myndighederne og officererne i deres overdådige spisesal i Hoe Chi Minh med hummer, vildsvinekød godt med fedtkant på, vagtler, fiskesuppe med deres særlige fiskeolie til, forårs ruller eller få rispapir og så selv komponere det, man bedst kunne lide. Den øverste officer havde altid et godt øje til os gæster, at vi altid fik det bedste stykke kød med det største fedtlag, de mest udsøgte grøntsager, såsom åkandestængler fra Mekong deltaet eller andet specielle urter, nødder og alverdens ukendte frugter til dessert. Hos de lokale myndigheder var det noget mere enkelt og knapt så overdådig. Det var jeg især glad for, selvom de inviterede os, fik vi ofte den glæde til selv at få lov til at betale. Men at spise ude på fortovet sammen med det pulserende folkeliv var også en oplevelse. Maden var altid velmagende, selvom der kun var få retter at vælge imellem. Især hos de kvinder, som gik med deres små ris kurve, havde tilberedt næsten alt, inden de gik hjemmefra tidligt om morgenen, for at tjene en lille skilling til familien derhjemme. Ris i forskellige varianter og farver var altid et rigeligt supplement.

Knallertbanden

For at kunne komme rundt i lokalområdet på besøg hos både menigheder, private og familier var der kun de små knallerter, som kunne komme frem på stierne gennem gummiplantagerne, de vel- dyrkede dalstrækninger, forbi bombekrater og smukke grønne rismarker. Huynh Dieu (fra DK) mor havde fået indkøbt to smugler knallerter fra Cambodia, som vi skulle køre rundt på. Men det var blevet for dyrt at betale told for dem, så de kunne blive lovlige at køre på, så dem turde vi ikke køre såfremt, at politiet tjekkede papirer m.m. Det var så i stedet unge mænd, som for eksempel Huynh Dieu (fra DK) fætter, der kørte os rundt. Dermed skulle de så have en dagsløn, dækket udgifter til benzin og så lidt forplejning for turen. Det som de allerhelst ville have, der var en lækkerbissen for dem, og som kun kunne købes på udvalgte steder, var noget af det, som jeg aldrig blev fristet til at prøve. Det var de æg, der var blevet taget fra hønsene, når de lå og rugede på æggene - altså de æg hvor kyllingen var død undervejs blev jo pillet fra. Vi plejer jo at smide sådanne æg væk, men herude på landet var det en lækkerbissen, og især de unge store drenge kunne godt sluge 10-12 stykker, hvis de fik lov til det - altid med et stort smil på læben.

Sådan var der mange nye oplevelser i Vietnam, som jeg aldrig havde oplevet andre steder på mine rejser.

Afslutningen på Jørgen Krabbe-Sørensen's tid som international missionssekretær

Uddrag fra Baptist udgivet af Baptistkirken i Danmark med artikel skrevet af Jørgen Krabbe-Sørensen i 2001, samt interview af Jørgen Krabbe-Sørensen 27. februar 2004.

Indholdsfortegnelse

Artikel skrevet af Jørgen Krabbe-Sørensen fra 2001	140
<i>Hvor er kirken henne, når folkeslag lider?</i>	140
<i>Dansk Missionsråd drøfter "Mission 2010"</i>	140
<i>Menighedernes engagement</i>	140
<i>Landsorganisationerne</i>	140
<i>Årsmødets principbeslutning</i>	141
<i>Middle East Media (MEM)</i>	141
<i>Nagaland</i>	141
<i>Vietnam</i>	142
<i>Tendenser for fremtiden - Baptistkirkens IM de næste 10 år</i>	142
<i>Fremtidens globale problemer</i>	143
Fattigdom.....	143
Udnyttelse af fattige landes ressourcer	143
Flygtningesituationen	143
AIDS	143
<i>Fremtidens udfordring til kirkerne</i>	144
Interview med Jørgen Krabbe-Sørensen fra 2004	145
<i>Tro, håb og inspiration kommer fra de afrikanske kirker</i>	145
<i>Ung kirke og ny nation i frihedsproces</i>	146
<i>Fra Afrika og ud i verden</i>	146
<i>Uddannelse er et vigtigt element i mission</i>	147
<i>International sekretær sikrer samarbejdspartnerne's prioritering</i>	147
<i>Etniske menigheder skal integreres</i>	147
<i>At møde andre mennesker med åbenhed</i>	148
<i>Spændende møder med mennesker</i>	148
<i>Vi må lære af hinanden</i>	149
<i>Vi er fælles om at bringe evangeliet ud</i>	149

Artikel skrevet af Jørgen Krabbe-Sørensen fra 2001

Hvor er kirken henne, når folkeslag lider?

Hvor står vi som international mission (IM) i Baptistkirken i dag? Er vi klar til at gå ind i det nye århundrede med visioner og ønsker om forsat engagement i IM?

Af Jørgen Krabbe-Sørensen

Dansk Missionsråd drøfter "Mission 2010"

For 2 år siden blev der i Dansk Missionsråd regi afholdt et topmøde under temaet Mission 2010. Mange nye emner blev drøftet som: Globalisering - social uretfærdighed - religionsskifte - etniske spændinger. Samtidig blev velkendte temaet uddybet: partnerskab - samarbejdsmodeller - kirkelig og åndelig fornyelse - evangelisation - udviklingsarbejde m.v.

Samtalerne viste, at mange udfordringer er fælles for både frikirkelige og frivillige folkekirkelige missionselskaber blandt andet generationsproblemer - rekrutteringsproblemer. Samtidig var det også generelt, at der er store overvejelser over, om vi skal fortsætte partnerskabet med de samarbejdsrelationer, som har eksisteret igennem mange år - eller vi skal gå nye veje som f.eks. til unåede grupper.

Menighedernes engagement

Vi skal bl.a. tolke signalerne fra vore menigheder ved at se på, hvor meget de betaler årligt til IM gennem fælleskassen. I 1980 udgjorde det 55.1% af det samlede regnskab for IM. I dag er beløbet faldet til mellem 25-30%.

Men ser vi på de enkelte menigheders engagement med selvstændige projekter i mission, har det nok aldrig været større. Ca. halvdelen af menighederne har projekter både i Projektmappen og udenfor til næsten en halv million kroner.

Landsorganisationerne

Især børne- og ungdomsorganisationerne har et andet stort engagement uden for de officielle opgaver med vore samarbejdspartnere.

Spejderkorpset gør en meget stor og prisværdig indsats for at dygtiggøre spejderledere i Rwanda. De har igennem år 2000 formidlet godt 1 million til u-lederprojekter, undervisningsprojekter m.v.

BBU har koncentreret sig om samarbejde med Nagaland, hvor udveksling og lederuddannelse har været det primære, men hvor andre projekter er på tegnebrættet.

For begge projekter spiller udveksling unge imellem en stor rolle.

Årsmødets principbeslutning

Baptistsamfundets årsmøde vedtog i 1993 bl.a.:

- At vi skulle fortsætte samarbejdet med de gamle samarbejdspartnere i Burundi og Rwanda under tidssvarende former.
- At være engageret i mission blandt unåede folkegrupper i samarbejde med andre kirker eller missionsorganisationer.

På den baggrund har vi i dag mission i tre nye områder:

Middle East Media (MEM)

MEM er en fælleskirkelig samarbejdspartner i Mellemøsten, som vi støtter økonomisk med hjælp til udgivelse af et meget populært tidsskrift MAGALLA og til produktion af undervisningsvideoer og børneprogrammer til lokale TV-stationer.

En anden stor udfordring, som vi er blevet præsenteret for i dette område, er et TV-projekt: SAT 7, der er et åbenlyst kristent TV-selskab, som sender kristne programmer til ca. 340 millioner arabere i områder, men som også når ud over Europa, selv helt til Skandinavien, med deres arabisksprogede programmer.

Nagaland

Samarbejdet med Nagalands Baptistsamfund har vi i begyndelsen været med til opbygningen af et teologisk seminarium (OTS) for sammen med dem at nå ud til unåede grupper i Himalaya-regionen. Et andet stort projekt er et Ungdomscenter i storbyen Dimapur, der kan give den store gruppe unge en alternativ mulighed for uddannelse i stedet for arbejdsløshed og vagabondering. Dette projekt er i samarbejde med BBU.

Vietnam

På baggrund af de Vietnamesiske flygtninge, som kom til Danmark i midten af 1970'erne, er vi blevet opfordret til mission i Vietnam. De vil gerne bringe evangeliet tilbage til deres familier, slægtninge og venner, ligesom de gerne vil gøre det på en måde, hvor de ikke kommer i konflikt med de vietnamesiske kommunistiske myndigheder.

Tendenser for fremtiden - Baptistkirkens IM de næste 10 år

Jeg skal kort tegne skitser til, hvordan jeg tror Baptistkirkens IM ser ud frem mod de næste 10 år:

- Ingen længere udsendelse af missionærer, men en åben dør for korttidsudsendte konsulenter til konkrete og afgrænsede opgaver.
- Et løbende samarbejde med de nationale Baptistkirker i Burundi og Rwanda omkring præste- og evangelistuddannelser. Hjælp til anden uddannelse, som er nødvendig for ledelse i deres kirkesamfund.
- Være åben over for relevante projekter, der kan sponsoreres fra Danida eller anden side.
- Være videnskanal/ressourcebase for vores landsorganisationer, så de kan gå ind et konstruktivt samarbejde med tilsvarende organisationer i missionsområderne.
- En fortsat tilstedeværelse i et meget vanskeligt missionsmæssigt område som Mellemøsten. Det kræver en kvalificeret fælleskirkelig samarbejdspartner.
- Samarbejdet med de evangeliske vietnamesiske kristne kan udbygges. De vietnamesiske myndigheder er følsomme over for udenlandsk indblanding, men åben for et konstruktivt og ærligt samarbejde på nationalt plan.
- En udbygning af samarbejdet med NBCC i Nagaland om at være med i mission til unåde folkegrupper, men gennem deres nationale arbejde, hvor vi så er med på sidelinjen.
- Skabe relationer som fremmer interessen for samarbejdet gennem udvekslingsrejser for både unge og ældre. Mødes og udveksle erfaringer og visioner omkring det at være i mission.
- Større samarbejde både blandt baptister i norden og Europa, men også på økumenisk basis.

Fremtidens globale problemer

Fattigdom

Der er for nylig en, som har sagt at ”kampen mod fattigdom har samme betydning for dette århundrede, som kampen mod slaveriet havde i det 19. århundrede”.

Ser jeg på fattigdommen i Burundi og Rwanda siden statskup og folkemord i 1993/1994, er størstedelen af befolkningen blevet udsat for en forværring af deres tilværelse. Mange har været tvunget til at forlade hus og hjem på grund af sikkerhedssituationen. Mange har mistet familiemedlemmer. Mange har ikke haft mulighed for at sende deres børn i skole, for derved at give håb og tro på en bedre fremtid for deres børn.

Dette retter deres håb imod kirken - for om den dog ikke skulle kunne give dem både evangelisk håb, men også håb om en bedre tilværelse for dem selv og deres familie.

Udnyttelse af fattige landes ressourcer

I efteråret mødtes jeg med baptistledere fra det afrikanske kontinent i Nigeria. En leder fra baptistkirken i Congo fortalte med frustration og gråd i stemmen om sit land - Congos lidelser.

Han spurgte os alle sammen: Hvor er kirken henne her under vort lands geologiske skandale, hvor fremmede lande beriger sig på vort lands rigdomme? Hvor er kirken henne, mens mit folk lider uden at vide, hvorfor det lider?

Flytningesituationen

Ser vi på flytningesituationen i verden som helhed i dag, så er der ca. 21.5 millioner flygtninge fordelt med ca. 30% på det afrikanske, asiatiske og europæiske kontinent.

Heraf kommer ca. 500.000 og banker på Europas dør - banker på er måske så meget sagt, fordi en del af dem kommer ind ad bagdøren i ly af nattemørket m.v.

Heraf kommer kun ca. 10.000 til Danmark, og de fleste kommer fra Irak, Jugoslavien og Afghanistan.

AIDS

En anden presserende udfordring er AIDS-situationen, som vi bør være i samtale om med vore samarbejdspartnere. Det er et stort problem både sygdomsmæssigt, men også nationaløkonomisk, idet

det oftest rammer mennesker i den arbejdsmæssige alder, og efterlader forsørgerbyrden til bedste-forældre og børn.

Med udgangen af år 2000 var der ud fra diverse beregninger 36.1 millioner HIV og AIDS ramte og ca. 86% af verdens HIV/AIDS-ramte lever i de områder, hvor vore samarbejdspartnere bor.

Fremtidens udfordring til kirkerne

Efter det sociale topmøde i København i 1995 har en gruppe mennesker, med bl.a. organisatoren af topmødet franskmanden Jacques Baudot i spidsen, afholdt en lang række møder rundt om i verden for at følge op på dette. Ud fra dette er kommet en udfordring til kirkerne om at arbejde videre med:

1. En opfordring til kirker i nord og syd om at indgå alliancer med hinanden og med andre i kampen mod fattigdom, både på lokalt niveau og på det globale niveau.
2. Opbakning til de mange lokale initiativer, der allerede er i gang på folks egne præmisser
3. En udfordring til kirkerne om at forny sig og udvikle deres liturgi og spiritualitet, så de kan være med til at motivere og inspirere kristne til kampen mod fattigdom og uretfærdighed.
4. At organisere og formidle den megen information, der findes om fattigdom, så den bliver brugbar for kirkerne i kampen for en mere retfærdig verden.

Vi kan ikke som kristne fra den rige del af verden sidde disse udfordringer overhørig, men vi må inddrage dem, når vi skal udforme vort missionsengagement i det nye århundrede, eller i hvert fald i det kommende årti. Længere skal vi ikke se frem og planlægge for vi må jævnlig justere dem ind på de stadige kolossale ændringer, som sker i vores verden i dag.

Interview med Jørgen Krabbe-Sørensen fra 2004

Tro, håb og inspiration kommer fra de afrikanske kirker

Et år før 25-års jubilæet som International sekretær i Baptistkirken i Danmark har Jørgen Krabbe-Sørensen sidste arbejdsdag på sekretariatet den 2. marts.

Baptist har talt med Jørgen Krabbe om 39 års virke i international mission.

Af Axel Grarup

Faktaboks om Jørgen Krabbe-Sørensen

Født: 11. marts 1940

Døbt: 15. maj 1955

Familie: Gift med Inge (missionær 1965-1980, sygeplejerske) og har tre børn: Marianne, Marc og Hans.

Uddannelse: Socialrådgiver, marts 1965.

Ansæt i Kriminalforsorgen i 4 måneder i 1965, samt 10 måneder i Åndssvageforsorgen Thisted Amt 1966.

Ansæt i Baptistsamfundet: Missionær 1965-1980, bortset fra ovenstående ansættelse.

Ansæt i Baptistkirken i Danmark: International missionssekretær 1980-2004.

Fritid: "Glæder mig til at få mere tid sammen med familien, børn og børnebørn, være der når de er syge m.v. Gøre min have til et smukkere sted at være i for både mennesker og fugle. Mon ikke også, at der skulle blive tid og mulighed for lidt rejser, og ellers være åben overfor, hvad livet nu vil give Inge og jeg?"

Efter mange års virke i international mission var det en speciel stærk oplevelse for Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen at deltage i 75-års jubilæet i Burundis Baptistsamfundet i efteråret. Jørgen Krabbe-Sørensen har tit været i Burundi under skiftende situationer fra store dåbsgudstjenester, statskup, flygtningestrømme, genbosættelser m.v., men denne gang var anderledes: "På baggrund af alle de ting Burundis Baptistsamfund har været igennem var det absolut enestående at være med til at fejre 75-års jubilæum i kirken. At opleve en ledelse som gennemførte et sådant jubilæum under så vanskelige omstændigheder. Det viser, at det frø, som blev sået, bærer gennem selv meget store vanskeligheder. Deres taknemmelighed over at have vandret vejen med danske baptister var

slående. Det er en af de største oplevelser, jeg har haft i international mission. Med tro og optimisme går de mod en fælles fremtid for at være i mission selv under de største vanskeligheder”.

Ung kirke og ny nation i frihedsproces

Før i tiden rejste missionærer ud i lange perioder. Så da Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen i 1965 rejste til Rwanda for en toårig periode, hvor de skulle have hjulpet Nina og Jørgen Larsen i Rwanda, som var de eneste missionærer i et nyt selvstændigt kirkesamfund. Men sådan skulle det ikke gå: ”På grund af de manglende missionærer i Burundi rykkede vi efter 6 måneder til Burundi. Men at komme til Rwanda tre år efter deres selvstændighed i 1962 var spændende. Deres demokratiske tanker passede ind i vores traditioner som baptistkirke. Den unge kirke i Rwanda og den nye politiske situation var en frihedsproces. Vi ønskede ikke at gøre tingene selv, men gerne sammen i fællesskab. Vi repræsenterede ikke ’tiden før selvstændigheden’. Vi kom i et skifte og kom til at stå sammen med kirken og folket i en ny tid, hvor de grundlagde de demokratiske fundament - både i kirken og landet. Det har præget både Inge og min opfattelse af samarbejde. Det har senere fået en afsmittende virkning i vores menigheder herhjemme og styrket forståelsen af mission med selvstændige samarbejdspartnere. Her får vi alle del i Guds mission.”

Fra Afrika og ud i verden

Jørgen Krabbe-Sørensen har været sekretær for international mission i den periode, hvor arbejdet blev udvidet fra Burundi og Rwanda til flere samarbejdspartnere og siger herom: ”Tanken om flere samarbejdspartnere udsprang af den missionstænkning i 80’erne, som rejste spørgsmålet: Skal man altid være i de missionsområder man startede i for 50 år siden? Det var en global samtale, der pegede på, at vi som kristne havde et ansvar for de befolkningsgrupper, der var marginaliseret. Baptisternes Verdensalliance holdt en række konferencer for at sætte fokus på de marginaliserede og unåede grupper. Det affødte en samtale og rejste spørgsmålet om vores missionsforpligtelser udenfor Rwanda og Burundi. At det blev Vietnam, Nagaland og Mellemøsten har hver sin historie. Det har været med til at gøre vores missionsarbejde rigere, men bestemt ikke lettere.”

Uddannelse er et vigtigt element i mission

Den nye situation i Afrika og de nye samarbejdspartnere havde et fælles behov for at skabe dygtige medarbejdere. Om denne ændring fortæller Jørgen Krabbe-Sørensen: "Det har meget kraftigt udmøntet sig i, at vi nu i international mission satser på uddannelse af nationale medarbejdere både teologisk, sundheds- og uddannelsesmæssigt. Tidligere var det den lokalt boende missionær, der gik ind i denne undervisningsrolle. Men nu tager lederne fra vores samarbejdslande selv uddannelse på universiteter og skoler. Men de ser os stadig gerne som medarbejdere. Et godt eksempel er Burundis Baptistsamfund, som snart får sin egen jurist, hvis uddannelses danske baptister har støttet. Han skal give nødvendig hjælp både i menneskerettighedsspørgsmål, men også i den spændte politiske situation kirken skal operere i. Deres situation er meget forskellig fra vores. Det er deres prioritet i Burundi, og den må vi støtte op om."

International sekretær sikrer samarbejdspartnernes prioritering

"Det var lettere at samarbejde om de nationale kirkers behov, da vi havde missionærer ude i marken", siger Jørgen Krabbe-Sørensen, og fortsætter: "I dag stilles der nogle andre krav. Når vi ikke har missionærer i samarbejdslandene, er der nødvendigt at have en kontaktperson (sekretær), som gennemgående og samlende figur, der kan skabe sammenhæng i kontakten og give feedback til menighederne. Menigheder i den tredje verden kan ikke magte og forholde sig til at have direkte kontakt til 50 menigheder i Danmark. Så kontakten menighed til menighed er ikke vejen frem i disse lande. Men kontakten mellem enkeltpersoner og enkeltmenigheder kan give liv og holde glæden i gang. Men ansvaret og pligterne for samarbejdet må samles gennem en person, der har overblik over opgavernes prioritering, så deres prioriteter også bliver vores prioriteter."

Etniske menigheder skal integreres

De seneste år er den tredje verden også kommet til vores verden. "Vi skal gøre alt for, at de etniske menigheder ikke forbliver etniske menigheder", understreger Jørgen Krabbe-Sørensen, og fortsætter: "Vi må gøre alt for at få dem integreret i vores menigheder. Der kan være en periode, hvor de skal have deres egenart. Men vi kan ikke skubbe udfordringen fra os ved ikke at involvere os med og i hinanden. De etniske menigheder må med tiden opsuges i de danske menigheder. Hverken de eller vi kan tillade os at have den nuværende opdeling om 15-20 år. Det er så nødvendigt, fordi vi i

deres tilstedeværelse i vores menigheder oplevers Guds mangfoldighed og ser, at de har nogle dybder, som de vil kunne bevare længere end os. Der er også en stor risiko for at miste deres børn og unge. De etniske unge får en helt anden påvirkning af samfundet og overfor den påvirkning de får i deres hjem bliver de let fremmedgjorte. Derfor må den næste generation i de etniske menigheder nødvendigvis vokse op i menigheder som er danske og har taget imod dem og deres forældre”.

At møde andre mennesker med åbenhed

International mission har for Inge og Jørgen Krabbe-Sørensen præget familiens liv, fortæller Jørgen Krabbe-Sørensen: ”Ja, at vi i 1965 rejste ud 2 år for at hjælpe har præget hele vores liv herhjemme. Det har betydet meget for hele vores måde at leve på. I tjenesten som international sekretær har jeg kunnet bevare kontakten med ’de første 15 år af vores ægteskab’, som var knyttet til Afrika. Jeg oplever, at det har givet noget også hos vores børn, der oplever vores store tolerancetærskel overfor andre mennesker. Det kan man jo kun glæde sig over.”

Spændende møder med mennesker

Jørgen Krabbe-Sørensen fremhæver, at de største oplevelser altid har været mødet med det enkelte menneske: ”Det blev til mange spændende møder og samtaler med den enkelte kristne i kirken i Afrika - om det var de fattige, vi havde som naboer i Nyantanga, eller dem vi senere mødte. Vi oplevede i mødet med enkeltpersoner, hvordan de delte deres glæder og sorger med os. Det vil stå som en meget betydningsfuld del af det, jeg har været igennem i min tjeneste i international mission. Det gør et stort indtryk at komme til Afrika nu, hvor børnebørn af vore tidligere medarbejdere kommer og fortæller, at de føler at have kendt os, selvom de kun er teenagere nu og ikke var født, da vi rejste fra Afrika i 1980. Det er et kristent fællesskab, som har værdi også gennem generationer. Mødet med det enkelte menneske var også gribende efter april 1994 i Rwanda. Her fik vi lov til at sidde og græde med de overlevende efter folkemordet. Vi mødte dem, som var vendt tilbage efter flugt til nabolandet Congo og opholdt sig der igennem flere år. Vi græd og kunne glædes med dem, som kom ud i frihed efter 7 års fængsel i Rwanda og høre dem fortælle, at evangeliet bar i deres vanskeligste stunder under umenneskelige lidelser. Og så at vide, at de har en forventning og håb på, at samarbejdet med danske baptister må være en del af deres fremtid.”

Vi må lære af hinanden

”I det personlige møde oplever vi, hvordan deres gudsforhold bliver mere nærværende f.eks. når de med alvor bliver nødt til at bede ’... giv og i dag vort daglige brød’. Hvis de ikke beder, får de det ikke. Når vi beder ’Fadervor’, har vi køleskabet fuldt. Vi har det hele. Vi ser det samme med den naturlige umiddelbarhed i deres kristenliv. Vi har brug for at lære af hinanden, så vi kan genopdage vores afhængighed af Kristus. Hos os har materialismen virkelig sat barnetroen under pres, og gør det til en daglig kamp at være tro mod evangeliet og kaldelsen.”

Vi er fælles om at bringe evangeliet ud

Mod slutningen af samtalen er det vigtigt for Jørgen Krabbe-Sørensen at understrege vigtigheden af vores andel til fællesskabet: ”Som menigheder og enkeltpersoner må vi kaste vores midler og vores talenter ind i samarbejdet og så at lade samarbejdspartnere ude i marken høste. Det er det, de gør i Rwanda, Burundi, Mellemøsten, Nagaland og Vietnam. Følg med i og læs om, hvordan arbejdet får lov at bære frugt. Når de f.eks. fejrer dåb i Vietnam, er det en del af det fællesskab, vi er med i. Vores midler gør det muligt for dem at bringe evangeliet ud til mennesker.”

”Jeg er overbevist om, at det fortsat bliver et spændende samarbejde med vore 5 missionsområder. Tak for, at jeg har fået lov til at være jeres repræsentant.”